

DEPOTKERKEN IN VLAANDEREN?

Een onderzoek naar de voorwaarden voor (religieus) erfgoeddepots in Vlaamse kerken

ONDERZOEKSRAPPORT

PARCUM vzw
Ellen Descamps & Phaedra Bosmans

Depotkerken in Vlaanderen?

Een onderzoek naar de voorwaarden voor (religieus) erfgoeddepots in Vlaamse kerken.

Onderzoeksrapport

Ellen Descamps

Phaedra Bosmans

Inhoud

Voorwoord	1
Terminologie	2
Inleiding	4
Onderzoeksvraag.....	4
Inhoudelijke aandachtspunten	4
Methodiek.....	6
Doelstellingen.....	7
Omgevingsanalyse	8
Het Vlaamse religieus erfgoedlandschap.....	8
Het Vlaamse depotlandschap	12
Kansen en uitdagingen rond de bewaring van roerend religieus erfgoed.....	16
Erfgoeddepots in kerkgebouwen: een oplossing?	19
Referentiemateriaal.....	19
Een ‘depotkerk’?.....	30
Het overwegen waard?.....	34
Kritische bedenkingen.....	34
Finaliteit.....	35
Pilotcases	36
Kansen en uitdagingen voor de uitbouw van een (religieus) erfgoeddepot in een parochiekerk	45
Handelingskader	47
Stroomschema	47
Stappenplan	47
Basisaanbevelingen rond klimaatbeheer en inrichting	48
Overzicht subsidiemogelijkheden	48
Overzicht hulplijnen	49
Slotbeschouwing	50
Bijlagen	I
Bibliografie	XXX
Publicaties.....	XXX
Overheidsdocumenten	XXX
Websites	XXX
Colofon	XXXIII

Voorwoord

In 2013 telde Vlaanderen 1786 parochiekerken. Eind 2021 zullen er maar liefst 181 kerkgebouwen onttrokken zijn aan de eredienst. De kerkenbeleidsplannen en lokale overheden geven aan dat we in de komende jaren een herbestemming of nevenbestemming in ruimte mogen verwachten voor ongeveer 1/3de van het parochiekerkenbestand. Dat heeft uiteraard gevolgen voor het cultureel erfgoed dat sinds jaar en dag bijdraagt aan de geloofspraktijk. Wetende dat een gemiddelde kerkinventaris om en bij de 200 inventarisnummers bevat (met werkelijke aantallen die hoger liggen doordat ensembles onder één nummer geplaatst worden), vormt de omgang met deze objecten een grote uitdaging voor de sector.

Verder worden we geconfronteerd met vragen en bezorgdheden van eigenaars en beheerders (die erfgoedzorg doorgaans niet als kerntaak hebben) in verband met de bewaring van hun religieuze erfgoedcollecties. Welke mogelijkheden zijn er als de bewaaromstandigheden in de huidige kerk, pastorie, kapel,... ontoereikend zijn? Zijn er alternatieven?

PARCUM, museum en expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur, onderzocht in het kader van het éénjarige project 'Depotkerken in Vlaanderen?' mogelijkheden en richtlijnen voor het inrichten van erfgoeddepots in kerkgebouwen. Deze werden gebundeld in een handelingskader dat geconsulteerd kan worden op www.parcum.be en lokale projectgroepen praktisch op weg zet.

Het onderzoeksrapport levert bovendien een eerste aanzet voor visievorming rond de problematiek van de bewaring van religieus erfgoed. Daaromtrent zijn de laatste woorden zeker niet gezegd.

We hopen dat dit project een duurzame, toekomstgerichte omgang met religieuze erfgoedcollecties zal stimuleren, en de basis mag vormen voor verdere samenwerking rond dit thema binnen de sector.

Dit onderzoeksproject kon gerealiseerd worden met de steun van het Departement Cultuur, Jeugd en Media. Speciale dank gaat uit naar de betrokkenen van de pilotcases, die het ons mogelijk maakten om lessen te trekken uit de praktijk. Daarnaast bedanken we graag de stuurgroepleden en andere experts die de denkoefening met ons mee maakten en waardevolle inzichten en advies verleenden.

Lieve Van Hoofstadt
directeur PARCUM

Terminologie

Depot

Een ruimte waarin erfgoed wordt opgeborgen zolang het niet in gebruik is of tentoongesteld wordt. Ook wel bewaarplaats of reserve genoemd. In de praktijk kan het om één ruimte gaan, maar doorgaans zijn het er meerdere.¹

Depotprofiel

Een depotprofiel zet een depot letterlijk op de kaart: het geografische gebied, de belanghebbenden en het soort erfgoed waarvoor het depot een receptieve functie heeft. Het depotprofiel is uiteraard nauw verweven met de strategische doelstellingen en vormt als het ware het uithangbord waarop geïnteresseerden in één oogopslag kunnen lezen waar het depot om draait. Het begrip 'depotprofiel' werd geïntroduceerd door het Onroerenderfgoeddecreet.²

Collectieprofiel

Het collectieprofiel geeft inzicht in de samenstelling van de depot- of museumcollectie. Door het formuleren van een aantal criteria wordt bepaald welke erfgoedtypes, - categorieën of objecten al dan niet thuishoren in de collectie. Het kan gaan om een afbakening in tijd, ruimte, inhoud,...

Intern depot

Algemene definitie: een depot dat in het gebouwencomplex gelegen is waar de publieksruimte van de beherende instelling of vereniging zich in bevindt. Kortom in hetzelfde gebouw als deze van de tentoonstellings-, consultatie- of leeszaal.³

In context van religieus erfgoeddepots in kerkgebouwen: een erfgoeddepot dat zuiver bestemd is voor de bewaring van de eigen collectie van de parochiekerk waarin het zich bevindt.

Extern depot

Algemene definitie: een depot dat niet in het gebouwencomplex gelegen is waar de publieksruimte van de beherende instelling of vereniging zich in bevindt. Kortom in een ander gebouw als deze van de tentoonstellings-, consultatie- of leeszaal.⁴

In context van religieus erfgoeddepots in kerkgebouwen: een depot op een andere locatie (al dan niet ondergebracht in een kerkgebouw) dan de kerk waar de erfgoedcollectie vandaan komt.

Transitdepot (of -ruimte)

Ruimte voor de tijdelijke opslag van erfgoed tijdens een verbouwing van het vaste depot of in afwachting van een herbestemming.⁵

Bergruimte

In een bergruimte worden alle materialen en hulpmiddelen verzameld die nodig zijn voor het uitoefenen van de taken in het depot en met de collectie (bv. verpakkingsmaterialen, kuisgerei, ladders,...).⁶

Open depot of kijkdepot

¹ Zie https://faro.be/zoek?search_api_fulltext=depot&f%5B0%5D=inhoudstype%3Alexicon.

² Idem.

³ Idem.

⁴ Idem.

⁵ Idem.

⁶ Zie <https://faro.be/kennis/depot-en-logistieke-ruimtes-inrichten/bergruimte>.

Een depot dat zo gebouwd is dat het brede publiek een kijkje achter de schermen krijgt. Hierin zijn verschillende gradaties mogelijk: mensen kunnen van achter een glazen wand of venster in het depot kijken, tot effectief tussen de rekken lopen.⁷

Gesloten depot

Klassiek model. In de regel is het depot, omwille van veiligheid en andere redenen, niet toegankelijk voor publiek. Zelfs niet voor elk (personeels)lid van de organisatie. Wel worden op vraag rondleidingen gegeven en kan het erfgoed doorgaans worden geraadpleegd in een aparte ruimte.⁸

Kerkenbeleidsplan

Het begrip 'kerkenbeleidsplan' werd verankerd in de regelgeving Onroerend Erfgoed. Art. 2.1 van het Onroerenderfgoeddecreet geeft de volgende definitie mee: "Een schriftelijk document dat eerst door het representatief orgaan van de betrokken eredienst en vervolgens door de gemeente- of de provincieraad werd goedgekeurd en dat een lokaal gedragen langetermijnvisie biedt voor alle gebouwen die bestemd zijn voor de betrokken eredienst op het grondgebied van de gemeente of provincie. De langetermijnvisie moet minimaal volgende basisgegevens bevatten: a) een beschrijving van de betrokken gebouwen bestemd voor de eredienst, met onder meer hun cultuurhistorische waarde, hun architecturale mogelijkheden, hun bouwfysische toestand; b) de situering van elk gebouw bestemd voor de eredienst in zijn ruimtelijke omgeving; c) een beschrijving van het actueel gebruik en de actuele functie van de betrokken gebouwen bestemd voor de eredienst en d) een onderbouwde visie op het toekomstig gebruik en de toekomstige functie van de betrokken gebouwen, inclusief een plan van aanpak hoe de toekomstige invulling met nevenfuncties of herbestemming ervan zal worden onderzocht."⁹

⁷ Zie https://faro.be/zoek?search_api_fulltext=depot&f%5B0%5D=inhoudstype%3Alexicon

⁸ Idem

⁹ Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, art. 2.1. (geraadpleegd op 27 augustus 2021).

Inleiding

Onderzoeksvraag

Het religieus erfgoedlandschap is volop in beweging. Uit de kerkenbeleidsplannen, de langetermijnvisies op het gebruik van de kerken per gemeente, valt op te maken dat circa 1/3 van de bijna 1800 parochiekerken in Vlaanderen een nevenbestemming in ruimte of herbestemming krijgt in de nabije toekomst (= publiek religieus erfgoed). Vlaanderen telt op dit moment circa 6000 religieuzen, maar dit aantal neemt met ongeveer 500 per jaar af. Ook van de nu 770 kloosters en abdijen zal dus op korte termijn een groot deel herbestemd worden (= privaat religieus erfgoed).

Wat dan met het roerend religieus erfgoed uit de Vlaamse kerken, kloosters en abdijen? Hoe geven we een duurzame toekomst aan alle schilderijen, beelden en andere erfgoedobjecten uit deze gebouwen? Het Stappenplan Religieus Erfgoed¹⁰ geeft aan hoe inventarisatie, waardering en selectie hierin cruciaal zijn. PARCUM, de erfgoedcellen en andere partners sensibiliseren en ondersteunen lokale kerk- en gemeentebesturen en religieuze gemeenschappen om collecties van te herbestemmen kerken en kloosters op die manier veilig te stellen. Wat in situ kan blijven, blijft in situ; liturgische voorwerpen kunnen naar de moederkerk of andere kerken (eventueel via het Vraag & Aanbod-platform van PARCUM¹¹); sommige objecten kunnen naar musea en objecten met een geringe erfgoed- en lokale waarde kunnen worden afgestoten.

Maar waar zal het leeuwendeel van het religieus erfgoed in Vlaanderen in de toekomst bewaard worden? Niet alleen de Vlaamse overheid, maar ook vele lokale besturen stellen zich hier vragen over. Kansen tot permanente deponering van religieus erfgoed in erkende depots zijn immers beperkt: regionale onroenderfgoeddepots focussen meestal op archeologische collecties of op cultuurgoederen. Gemengde depots voor roerend en onroerend erfgoed zijn eerder uitzonderingen. Depots van musea nemen slechts objecten op die duidelijk passen binnen hun collectieprofiel. Een logische reflex van lokale gemeente- en kerkbesturen is dan ook om zelf initiatief te willen nemen: in verschillende kerkenbeleidsplannen lezen we de idee om per gemeente één kerk te voorzien als 'depot' voor het roerend religieus erfgoed van de te herbestemmen kerken van de gemeente. Maar is dit wel wenselijk en realistisch?

Dit project wil de mogelijkheden en voorwaarden voor het inrichten van (religieus) erfgoeddepots in Vlaamse parochiekerken systematisch nagaan. Hoe past deze vraag in het ruimere depotlandschap en het beleid rond religieus erfgoed en erfgoeddepots in Vlaanderen? Wat is mogelijk en verantwoordbaar qua depots voor roerend religieus erfgoed in Vlaamse kerken en onder welke voorwaarden?

Inhoudelijke aandachtspunten

Gedurende de loop van het onderzoeksproject werd een aantal inhoudelijke aandachtspunten voorop geplaatst. Dit om de inbedding van de resultaten en instrumenten in de bredere visie en het beleid rond religieus erfgoed en erfgoedbewaring te verzekeren.

Koppeling met een traject voor waardering, selectie en herbestemming

Daar waar het bewustzijn rond het uitzetten van een toekomstvisie over de kerkgebouwen de laatste jaren met stimulans van het beleid sterk toegenomen is, wordt er veelal pas in een vergevorderd stadium van de her- of nevenbestemmingsplannen aandacht geschonken aan de

¹⁰ Zie www.stappenplanreligieuserfgoed.be/.

¹¹ Zie www.parcum.be/nl/erfgoedadvies/vraag-aanbod.

roerend erfgoedobjecten. Dit leidt ertoe dat het waarderen, selecteren en herbestemmen van de collectie soms niet of in een haastje gebeurt. Erfgoedobjecten dreigen hierdoor verloren te gaan of (integrale) inboedels worden van de ene naar de andere locatie verhuisd zonder aandacht voor standplaatsregistratie, conditiecontrole, bewaaromstandigheden, mogelijkheden voor ontsluiting en beheer op lange termijn.

Een geslaagd waarderingstraject legt de basis voor een **duurzame omgang** met de religieus erfgoedcollecties door:

1. Op een gedragen manier, samen met de lokale gemeenschap, waarden toe te kennen aan elk van de erfgoedobjecten die tot de collectie van het betreffende kerkgebouw horen. Hierbij wordt zowel de liturgisch-devotionele, (kunst-)historische, artistieke, als sociaal-emotionele waarde geëvalueerd.
2. Daarnaast wordt voor elk van de objecten een voorkeursbestemming genoteerd. Dit is even goed het moment waarbij bekeken kan worden welke de lokale mogelijkheden voor ontsluiting én kwalitatieve bewaring zijn. Het is cruciaal om deze puzzelstukjes samen te leggen, zodat er beargumenteerd beslist kan worden waarom welke stukken in eigen collectie dienen te blijven en welke herbestemd of afgestoten zullen worden. Zo kunnen de beschikbare middelen en handen volledig benut worden voor die stukken die de identiteit van de lokale geloofsbeleving uitademen.
3. Tot slot worden ook de wetgevende aspecten uitgeklaard. Eigendomstitels worden achterhaald, overeenkomsten opgesteld en de benodigde goedkeuringen aangevraagd en ontvangen.

Geen vergeetput

Religieus erfgoed ontleent een groot deel van haar betekenis aan de ontstaans- en gebruikscontext. Na dit in kaart gebracht te hebben d.m.v. een participatief waarderingstraject, kan de nieuw verworven informatie en betekenis ook naar het bredere publiek toe ontsloten worden. Dit leidt tot draagvlakverbreding en een grotere kans op bewaring van de erfgoedobjecten én de eraan gekoppelde verhalen en tradities.

Een religieus erfgoeddepot inrichten in een kerkgebouw biedt de kans om een meerwaarde te creëren en gemeenschapsvorming centraal te laten staan. Door het religieus erfgoed samen met en voor de gemeenschap te bewaren en op creatieve wijze te **ontsluiten**, blijft het erfgoed leven en deel van de identiteit.

Integraal

Een doordacht en duurzaam bewaarbeleid biedt kansen om ook het immaterieel erfgoed in leven te houden, zolang de lokale geloofsgemeenschap dat wenst. Zo zou het inrichten van een erfgoeddepot in één van de parochiekerken ervoor kunnen zorgen dat het processiemateriaal in degelijke omstandigheden bewaard wordt en vlot, lokaal toegankelijk blijft. **Aandacht voor de gebruiken** in en rond het kerkgebouw biedt gelegenheid om ook in het kader van een wijziging in gebruik van het gebouw een verbindend element te behouden voor de lokale geloofsgemeenschap.

Het bovenstaande illustreert het integrale karakter van het religieus erfgoed in Vlaanderen en het belang om dit in zijn totaliteit aan te pakken; een werkwijze die ook voor dit project vooropgesteld werd.

Methodiek

Tussen september 2020 en oktober 2021 ging PARCUM aan tafel zitten met lokale werkgroepen waar het idee van een 'depotkerk' reeds voorlag. Deze werkgroepen zijn samengesteld uit vertegenwoordigers en medewerkers van lokale besturen, kerkraden, bisdommen, erfgoedcellen, intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten (IOED's), Monumentenwacht, vertegenwoordigers van het Agentschap Onroerend Erfgoed en provinciale medewerkers.

Concreet ging het (initieel) om de volgende vijf kerkgebouwen:

- ❖ Brugge, Sint-Andries, Sint-Andries en Sint-Annakerk
- ❖ Zwalm, Sint-Maria-Latem, Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smartenkerk¹²
- ❖ Bornem, Branst, Sint-Vincentius à Paolokerk
- ❖ Sint-Pieters-Leeuw, Sint-Laureins-Berchem, Sint-Laurentiuskerk
- ❖ Borgloon, Bommershoven, Sint-Alfonskerk

Begeleiding en opvolging van deze testcases liet toe om de diversiteit aan ambities, noden en kansen rond erfgoedbewaring in kaart te brengen en de link te leggen met de visie op het toekomstig gebruik van het gebouw. De praktijkervaring met de werkgroepen bood bovendien gelegenheid om in groep, met vertegenwoordigers uit allerhande hoeken, op zoek te gaan naar een strategie voor het bepalen van een depotprofiel op maat. Vele factoren beïnvloeden het traject naar het inrichten van een erfgoeddepot in een parochiekerk, waardoor het soms moeilijk is om een concreet beginpunt te vinden. In het handelingskader, dat als resultaat van dit onderzoeksproject gepubliceerd werd op www.parcum.be/een-erfgoeddepot-in-je-kerk, werd de ervaring uit deze testcases samengebracht.

Daarnaast werd een stuurgroep van experts samengesteld met vertegenwoordiging uit:

- ❖ het Agentschap Onroerend Erfgoed
- ❖ FARO
- ❖ Monumentenwacht Vlaanderen
- ❖ Provincie Antwerpen
- ❖ Provincie Oost-Vlaanderen en het Provinciaal Erfgoedcentrum Ename
- ❖ Provincie Vlaams-Brabant en het Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant
- ❖ Het Netwerk Onroerend Erfgoed
- ❖ Het Onroerend Erfgoeddepot Waasland / IOED Erfpunt
- ❖ Het Bisdom Hasselt met mandaat van de Bisschoppenconferentie
- ❖ PARCUM

Samen met hen werd toegewerkt naar een visie en antwoorden rond overkoepelende vraagstukken, zoals:

- ❖ Kunnen parochiekerken als depotruimte voor langdurige en/of tijdelijke opslag gebruikt worden?
- ❖ Welke rol speelt waardering, selectie, herbesteding en afstoting van roerend religieus erfgoed in de samenstelling van het collectieprofiel van een depotkerk?
- ❖ Welke richtlijnen kunnen meegegeven worden inzake klimaatbeheer en inrichting?
- ❖ Hoe kan het religieus erfgoed toegankelijk blijven voor de gemeenschap?
- ❖ Welke mogelijkheden zijn er omtrent informatiebeheer?
- ❖ ...

¹² Uiteindelijk werd voor een ander kerkgebouw gekozen voor de inrichting van een religieus erfgoeddepot in Zwalm. Een toelichting vind je terug in het hoofdstuk over de pilotcases.

Doelstellingen

Aan de hand van bovenstaande methodiek werd toegewerkt naar een algemeen **handelingskader** dat erfgoedgemeenschappen, gemeentebesturen en regionale dienstverleners op weg zet bij de uitwerking van een depotplan op maat van de lokale en/of bovenlokale noden en kansen.

Het gaat om een faciliterend instrument dat digitaal ontsloten wordt via www.parcum.be/een-erfgoeddepot-in-je-kerk en handvatten meegeeft over de te zetten stappen, volgtijdelijkheid, mogelijke partners, financiering,... en tenslotte ook inspiratie kan bieden. Dit instrument bundelt beleidslijnen met de ervaring van erfgoedprofessionals en aftoetsing in de praktijk, in de betrachting voor afstemming te zorgen tussen beleid, richtlijnen voor goed behoud en beheer en praktische haalbaarheid voor de directe betrokkenen.

Als tweede luik van het project biedt dit **onderzoeksrapport** een blik op de inbedding van het concept 'depotkerk' in het Vlaams depot- en religieus erfgoedlandschap. Reflectie over dit concept raakt automatisch aan de problematiek van de bewaring van religieus erfgoed. Resultaten van bevragingen, overleg en praktische aftoetsing worden gedeeld met de sector, zodoende een stand van zaken en overzicht te bekomen van de uitdagingen en kansen omtrent dit thema. Dit document kan dan ook als aanzet beschouwd worden voor verder onderzoek en afstemming.

Omgevingsanalyse

Het Vlaamse religieus erfgoedlandschap

Verwachtingen

Het laatste decennium ontstond een opmerkelijke dynamiek rond de toekomstvisie op het gebruik van de vele kerkgebouwen die Vlaanderen rijk is. Gestimuleerd door toenmalig minister van Binnenlandse Zaken Bourgeois' conceptnota 'Een toekomst voor de Vlaamse parochiekerk' uit 2011, maakte intussen bijna 90% van de Vlaamse gemeenten een kerkenbeleidsplan op. Daarin wordt, op basis van de pastorale noden en bij voorkeur in samenspraak met de lokale gemeenschap, per kerk een keuze gemaakt tussen herbestemming, nevenbestemming in ruimte ('gedeeld gebruik') of tijd ('multifunctioneel gebruik'), medegebruik of valorisatie. Gemeenteraad en bisdom verlenen goedkeuring aan de uiteindelijke voorstellen.

PARCUM vzw voerde in maart 2021 een update door van het cijfermateriaal, met markante resultaten tot gevolg: van de 1786 parochiekerken en 129 bijgebouwen die bij de nulmeting in 2013 geregistreerd werden, zullen er tegen eind 2021 181 onttrokken zijn aan de eredienst. Daarenboven wordt in de kerkenbeleidsplannen voor circa 1/3de van de parochiekerken aangegeven dat ze niet langer of in mindere mate gebruikt zullen worden voor de eredienst en aldus voorgedragen worden voor herbestemming of gedeeld gebruik.

Eveneens in maart 2021 werden de burgemeesters van de Vlaamse gemeenten bevraagd in het kader van de opmaak van de visienota 'Beleidsmaatregelen voor de her- en nevenbestemming van parochiekerken in Vlaanderen' van ministers Somers en Diependaele.¹³ Hun antwoorden etaleerden een nog grotere ambitie tot her- en nevenbestemming.

Het vrijkomen van onroerend religieus patrimonium gaat gepaard met heel wat roerend religieus erfgoed dat dakloos dreigt te worden. Zowel in het geval van nevenbestemming in ruimte als bij herbestemming zal er met het oog op de toekomstige, niet-religieuze functies geëvalueerd moeten worden of het roerend goed dat zich in de betreffende ruimtes bevindt al dan niet verwijderd dient te worden en waar het in dat geval naartoe zal gaan.

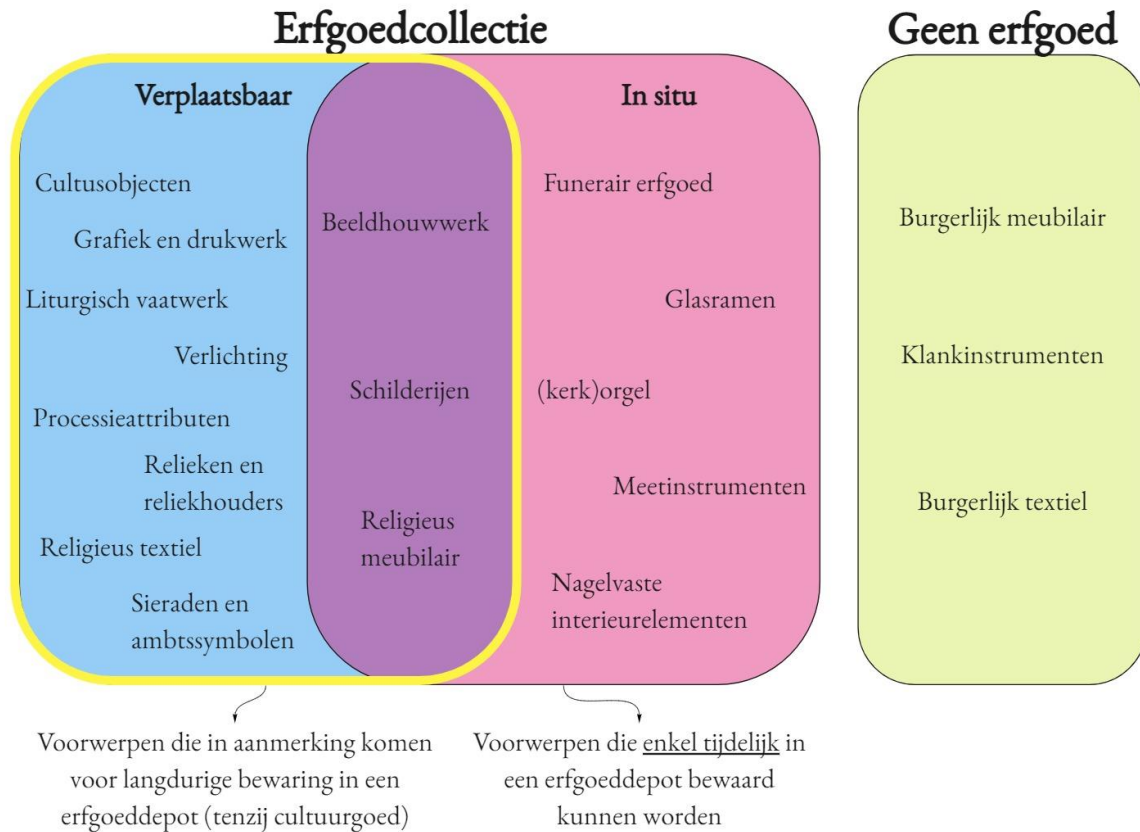
Kerkelijke erfgoedcollecties

Het statuut van het kerkgebouw speelt een belangrijke rol bij deze oefening: in het geval van een beschermd monument zullen interieurelementen en enkele van de roerende goederen beschouwd worden als integrerend deel uitmakend van het beschermde monument, waardoor zij eveneens onder het Onroerenderfgoeddecreet vallen.¹⁴ Vanuit het Onroerenderfgoeddecreet wordt er in dat geval op aangestuurd om deze goederen in situ te bewaren.¹⁵ In de realiteit kan het bijvoorbeeld gaan om preekstoelen, altaarstukken, beelden(groepen), schilderijen, doopvonten, glasramen, communiebanken, sacristiekasten, etc. (fig. 1). Het verplaatsen van deze objecten binnen het betreffende kerkgebouw of, bij uitzondering, het overbrengen naar een meer geschikte bewaarplaats, kan in sommige gevallen, maar enkel in overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed.

¹³ Zie '[Visienota: Beleidsmaatregelen voor de her- en nevenbestemming van parochiekerken in Vlaanderen](#)', goedgekeurd door de Vlaamse Regering op 16 juli 2021, p. 3.

¹⁴ Voor meer informatie en richtlijnen i.v.m. cultuurgoederen, interieurelementen onroerend door aard en roerende goederen onroerend door bestemming, zie '[Cultuurgoederen in monumenten](#)', Agentschap Onroerend Erfgoed, 2015.

¹⁵ Zie Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, art. 6.4.5.

Figuur 1. Schema objectcategorieën en bewaarmogelijkheden.

Wanneer het een parochiekerk betreft die niet beschermd is als monument en de burgerlijke wetgeving niet tussenkomt, is de kans groot dat er meer stukken verwijderd zullen worden bij onttrekking aan de eredienst. Conform met de richtlijnen van de Vlaamse bisschoppen staat de kerkfabriek in voor het verwijderen van het altaar, de ambo, het tabernakel, ander liturgisch meubilair en liturgische gebruiksvoorwerpen.¹⁶ Zo wil men oneerbiedig gebruik vermijden.

In het bijzonder het verplaatsen, herbesteden en, desgevallend, bewaren van grote meubelstukken stelt ons voor uitdagingen.

Het Decreet van 7 mei 2004 betreffende de materiële organisatie en werking van de erkende erediensten (Agentschap Binnenlands Bestuur), ook wel het 'Eredienstendecreet', verplicht de kerkfabrieken om een inventaris bij te houden van de goederen die toebehoren aan de kerkfabriek of die ter beschikking gesteld zijn van de eredienst.¹⁷ Dankzij de vele inventarisatietrajecten van de voorbije jaren krijgen we steeds meer zicht op de erfgoedcollecties in kerkgebouwen, al is er geen algemene afspraak over het format van deze inventaris. Sommige kerkfabrieken beschikken over een lijst met een aantal basisgegevens en foto's bijgevoegd in het beheersplan van de kerk, anderen kozen ervoor om samen met de erfgoedcel of provinciale erfgoedconsulenten een inventarisatietraject te doorlopen en alles te registreren in de

¹⁶ Zie brochure 'Het kerkgebouw. Betekenis en toekomst.', Vlaamse bisschoppen, 2020, art. 40.

¹⁷ Zie Decreet betreffende de materiële organisatie en werking van erkende erediensten, art. 35 en <https://www.parcum.be/nl/erfgoedadvies/een-erfgoedinventaris-opstellen>.

overheidsdatabanken.¹⁸ Ook dan is er nog steeds de keuze om deze digitale inventaris al dan niet open te stellen voor consultatie door het brede publiek. Een analyse van het aantal geregistreerde collecties uit kerken, kapellen, pastorieën, basilieken en kathedralen in de Vlaamse erfgoeddatabanken bevestigt de stimulerende rol van erfgoedcellen en provinciale erfgoedmedewerkers:

- ❖ Antwerpen: 189
- ❖ Vlaams-Brabant: 84
- ❖ Limburg: 305
- ❖ Oost-Vlaanderen: 319
- ❖ West-Vlaanderen: 65

Een blik op de [kaart van de erfgoedcellen in Vlaanderen](#) toont aan dat de provincies met het kleinste aantal geregistreerde religieus erfgoedcollecties overeenkomen met regio's die zich kenmerken door de afwezigheid van een erfgoedcel.

De inventaris van een doorsnee parochiekerk heeft een 200-tal inventarisnummers. Het aantal objecten ligt wel hoger, aangezien één inventarisnummer dikwijls bestaat uit meerdere objecten. Denk daarbij bijvoorbeeld aan ampullenstellen, textiel en reeksen kandelaars. Sommige kerkgebouwen, zoals kathedralen, huisvesten bijzonder omvangrijke collecties; zo strandde het aantal objecten van de Gentse Sint-Baafskathedraal op 1859. Bij kapelletjes daarentegen, liggen de aantallen doorgaans tussen de 25 en 100.

Het combineren van deze cijfers met de verwachting rond de her- en nevenbestemming van kerkgebouwen brengt ons echter niet tot een resultaat dat rechtstreeks geïnterpreteerd kan worden als een raming van het roerend religieus erfgoed waarvoor in de toekomst bewaarruimte nodig zal zijn. Om daar zicht op te krijgen, dienen idealiter nog verschillende tussenstappen gezet te worden:

- ❖ Een visie uitbouwen rond het toekomstig gebruik van de religieus erfgoedcollectie(s): “Wat willen we bewaren voor toekomstige generaties? Hoe en waarom zullen we dat doen?” (kansen tot versterking en synergie liggen weggelegd in de uitbouw van een visie op grotere schaal, bv. binnen de gemeentegrenzen);
- ❖ Een waardering, selectie en herbestemmingstraject uitvoeren volgens de methode zoals aangereikt in het Stappenplan Religieus Erfgoed.

Het Stappenplan voor het waarderen, selecteren en herbestemmen van roerend religieus erfgoed in parochiekerken¹⁹ is een instrument waarmee kerkbesturen de erfgoedcollecties die zij beheren op een verantwoorde en duurzame manier onder de loep kunnen nemen. Dit staat hen toe om het behoud en beheer op een kwaliteitsvolle manier voort te zetten. Aan de hand van dit stappenplan ondersteunen en begeleiden heel wat erfgoedcellen en provinciale erfgoedmedewerkers in samenwerking met PARCUM lokale gemeente- en kerkbesturen bij het doorlopen van een dergelijk traject. Tot op heden is er in de wetgeving geen verplichting voorzien op de uitvoer ervan.

Het bovenstaande illustreert de grote meerwaarde van een waarderingstraject, maar in de praktijk vergt dit tijd, begeleiding en middelen. Het stappenplan voor de uitbouw van een erfgoeddepot in een parochiekerk (bijlage 1) voorziet het in kaart brengen van de opslagknoden voor religieus erfgoed dan ook in een vroeg, voorbereidend stadium.

¹⁸ Voor meer informatie, zie <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/cultureel-erfgoed/erfgoeddatabanken>.

¹⁹ Voor meer informatie, zie www.stappenplanreligieuserfgoed.be/.

Het herbestemmen van religieuze erfgoedobjecten stelt eveneens uitdagingen.

Objecten waarvoor een kerkelijke herbestemming geselecteerd werd, kunnen via de dienst 'Vraag & Aanbod' van PARCUM een nieuwe thuis vinden bij een religieuze instelling in binnen- of buitenland.²⁰ Ook museaal herbestemmen biedt kansen om erfgoedobjecten beschikbaar te houden voor het publiek, al moet daarbij in het achterhoofd gehouden worden dat vele musea een strikt verwervingsbeleid hanteren. Objecten die niet thuishoren in het collectieprofiel, worden niet aanvaard.

Gezien het toenemend aantal religieuze instellingen dat de deuren sluit, wordt gevreesd voor een verzadiging van de 'herbestemmingsmarkt'.

Een geïntegreerde aanpak voor het roerend religieus erfgoed biedt de kans om te zoeken naar complementariteit met bestaande infrastructuur en diensten en maakt het kwalitatief beheer van de erfgoedobjecten waarvan beslist wordt om ze lokaal (kerkelijk) in gebruik of bewaring te houden behapbaarder én verantwoordelijker op lange termijn.

Eigendomsproblematiek en de verantwoordelijkheid voor erfgoedzorg

Een factor die het behoud en beheer van religieus erfgoedcollecties bemoeilijkt, is de eigendomsproblematiek. Wanneer een kerkgebouw onttrokken wordt aan de eredienst, vindt er normaal gesproken een fusie plaats waarbij de (voormalige) parochie van de herbestemde kerk fuseert met die van de hoofdkerk. De gelden en bezittingen van de kerkfabriek worden daarbij overgedragen.

Zowel vanuit het perspectief van herbestemming, als met het oog op externe bewaring van religieus erfgoeditems is het belangrijk om te weten van welke erfgoedobjecten de kerkfabriek de rechtmatige eigenaar is. Archiefstukken kunnen in de meeste gevallen duidelijkheid creëren en dienen dan ook als bewijsstuk.²¹

Cultuurgoederen en roerende goederen 'onroerend door bestemming' bevinden zich in een grijze zone, omdat het hier om roerende goederen gaat die (veelal) tot de bescherming van het gebouw behoren. Verdere afstemming en onderzoek wordt voorzien om duidelijkheid te verkrijgen rond de eigendomstitel van deze stukken en de implicaties bij her- of nevenbestemming.

Een bijkomende uitdaging stelt zich in het feit dat kerkfabrieken, veelal de eigenaars van de erfgoedobjecten, erfgoedzorg strikt genomen niet tot kerntaak hebben. Tegelijk benadrukt de Strategische Visienota Cultureel Erfgoed van 1 april 2021 dat de collectie-eigenaar verantwoordelijk blijft voor het kwaliteitsvol bewaren van het erfgoed én om daarvoor middelen te voorzien.²²

Sommige kerkbesturen zijn volledig zelfbedruipend, andere niet. Zij worden financieel gesteund door het gemeentebestuur. Bepaalde aspecten van het behoud en beheer van de erfgoedcollecties komen in aanmerking voor betoelaging. Cultuurgoederen komen, net als de rest van het beschermde monument, in aanmerking voor de erfgoedpremies voor instandhouding en restauratie vanuit het Agentschap Onroerend Erfgoed. Vanuit het Topstukkendecreet worden restauratiesubsidies voorzien voor erfgoeditems die opgenomen zijn op de Topstukkenlijst.²³

²⁰ Voor meer informatie, zie <https://www.parcum.be/nl/erfgoedadvies/vraag-aanbod>.

²¹ Voor stukken die bij de confiscatie van de kerken en kloosters tijdens de Franse Revolutie reeds tot de kerkelijke collecties behoorden, is het minder eenduidig. PARCUM volgt enkele praktijkvoorbeelden op om hier in de toekomst toegepast advies rond te kunnen bieden.

²² Zie [Strategische Visienota Cultureel Erfgoed](#), 1 april 2021, p. 28.

²³ Zie het Decreet houdende bescherming van het roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang (ook 'Topstukkendecreet'), 24 januari 2003, art. 10.

Daarnaast wordt momenteel werk gemaakt van een nieuw reglement dat behoudsondersteuning voor topstukken wil bieden (preventieve conservatie).²⁴

De Strategische Visienota Cultureel Erfgoed merkt dan ook met recht en rede op dat er nood is aan ondersteuning van erfgoedbewaarders die behoud en beheer niet als kerntaak hebben.²⁵

Het Vlaamse depotlandschap

Omdat religieus erfgoed volgens sommigen zijn waarde en betekenis in de eerste plaats uit het immateriële (devotie, heiligenverering en andere gebruiken) haalt, worden deze voorwerpen dan ook best in situ of in de regio bewaard. Niet toevallig huizen een aantal erfgoedinstanties die vandaag reeds betrokken zijn bij het kwaliteitsvol en duurzaam behoud en beheer van voornamelijk privaatrechtelijk religieus erfgoed (PARCUM, KADOC, Museum De Mindere, Cultureel Erfgoed Annuntiaten, Erfgoedhuis Zusters van Liefde JM, Museum Dr. Guislain e.a.) vaak in al of niet gedeeltelijk herbestemde religieuze sites. Bij een herbestemming of een sluiting van een kerk of kloostergemeenschap is het echter niet altijd haalbaar, laat staan gunstig, om de erfgoedcollecties ter plekke te bewaren. In dat geval zijn er alternatieve bewaarplaatsen nodig.

Het Vlaams depotlandschap is erg versplinterd, divers en daarom ook moeilijk integraal in kaart te brengen. Het woord 'depot' roept een heel scala aan mogelijkheden op qua infrastructuur, bewaaromstandigheden, collectieprofielen en beheerders. Naast de erkende onroerenderfgoeddepots, die aan een aantal wettelijke voorwaarden moeten voldoen, dient zich een brede waaier aan opslaginfrastructuren aan. Daartoe behoren niet-erkende depots van archeologische bedrijven, kandidaat-erkende onroerenderfgoeddepots, privé- en publieke musea, verzamelaars, universiteiten, heemkundige kringen, overheden, wetenschappelijke instellingen en privaatrechtelijke religieuze instellingen.²⁶

Vanuit het Onroerenderfgoeddecreet worden werkingssubsidies voorzien voor erkende onroerenderfgoeddepots.²⁷ Om aanspraak te maken op deze werkingssubsidies moet de instelling eerst een erkenning als onroerenderfgoeddepot binnenhalen.

Er moet voldaan worden aan een aantal basisvoorwaarden om in aanmerking te komen voor deze erkenning. Bijvoorbeeld: het beschikken over een actieve depotwerking met receptieve functie voor de tijdelijke of permanente bewaring van archeologische ensembles, archeologische artefacten of onderdelen van beschermd onroerend erfgoed, afkomstig uit het Vlaamse Gewest; het beschikken over voldoende gekwalificeerd personeel om de opdracht rond erfgoedzorg degelijk uit te voeren. Ook de infrastructuur moet A. reeds aanwezig zijn en B. dermate uitgerust zijn dat kwalitatieve, toegepaste bewaring van diverse materiaalsoorten en objectcategorieën, alsook ontsluiting mogelijk zijn.²⁸

²⁴ Het Topstukkenbeleid behoort tot de bevoegdheid van de minister van Cultuur, al werken de administraties van cultuur en onroerend erfgoed samen rond dit thema. Topstukken in kerkgebouwen zijn veelal ook erkend als cultuurgood.

²⁵ Zie Strategische Visienota Cultureel Erfgoed, 1 april 2021, p. 25.

²⁶ [Antwoord van minister Diependaele op parlementaire vraag van Kristof De Slagmulder, 12 mei 2021.](#)

²⁷ Zie Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014, hoofdstuk 10, afdeling 1, onderafdeling 2; Voor een overzicht van de erkende onroerenderfgoeddepots in Vlaanderen, zie www.onroerenderfgoed.be/overzicht-van-de-erkende-onroerenderfgoeddepots.

²⁸ Voor een overzicht van alle erkenningsvoorwaarden, zie www.onroerenderfgoed.be/erkenningsvoorwaarden-depot.

Eens erkend, kan het depot een werkingssubsidie aanvragen bij het Agentschap Onroerend Erfgoed. Daar hangt als bijkomende voorwaarde onder meer aan vast dat de receptieve functie gemeentegrensoverschrijdend moet zijn.

Vandaag zijn er vijftien onroerenderfgoeddepots in Vlaanderen. Voor Limburg staat de teller voorlopig nog op nul, hoewel er in 2021 een erkenning aangevraagd werd voor het onroerenderfgoeddepot GAZO (Sint-Truiden). De uitbouw van het Vlaams Depotnetwerk zorgde voor een vlottere afstemming en de uitbouw van gezamenlijke afspraken, aanvullende collectieprofielen, etc. tussen de erkende onroerenderfgoeddepots.

Enkele van de erkende onroerenderfgoeddepots bieden de mogelijkheid om ook roerende goederen in bewaring te nemen (Trezoor, Depotyze, Provinciaal Erfgoedcentrum Ename, Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant), al zal dat meestal op tijdelijke basis zijn in het kader van restauratie, ramp of herbestemming²⁹. Ook het depot van PARCUM neemt een transitfunctie op. D.d. 2021 beperkt die zich tot de bewaring van collecties uit kloosters die de deuren sluiten. Daarnaast is het PARCUM-depot in de eerste plaats een museaal depot.

Tot de lijst van onroerend erfgoeddepots behoren ook de 'gemengde depots' Trezoor en Depotyze. Deze huisvesten niet alleen onroerend erfgoedcollecties; ook roerende goederen vinden er een thuis. In beide gevallen is de erfgoedcel betrokken partij. Bij Depotyze zelfs in dergelijke mate dat ze instaat voor het beheer van het regiodepot. De subsidies van het Agentschap Onroerend Erfgoed bieden een mooie uitvalsbasis voor de onroerend erfgoedwerking; voor het roerend erfgoedluik ligt dit moeilijker. Hoewel dit niet tot hun kernopdracht behoort, kunnen erfgoedcellen, indien voorzien in hun beleid, financieel bijdragen aan de roerend erfgoedwerking van een regiodepot.

Ondanks de mogelijkheid binnen het collectieprofiel van deze instellingen heerst er wat terughoudendheid over het al dan niet opnemen van roerend religieus erfgoed. Dit uit schrik voor een toevloed aan erfgoedobjecten, waaraan de instelling onmogelijk voor de hele regio onderdak kan bieden.

Regionale erfgoeddepots worden veelal beheerd door grotere spelers met voldoende financiële draagkracht en personeel, zoals provinciebesturen of stadsbesturen in samenwerking met erfgoedcellen of IOED's.

Van 2009 t.e.m. 2017 werden er vanuit het provinciale depotbeleid heel wat plannen op poten gezet voor integrale regiodepots. Daarnaast leidden een aantal interprovinciale acties onder meer tot Depotwijzer (nu: [Erfgoedwijzer](#), beheerd door FARO). Het overhevelen van de bevoegdheid Cultuur naar het Vlaamse niveau (Regeerakkoord 2014) stak stokken in de wielen van de regionale depots in voorbereiding. Sommige plannen vielen stil, andere evolueerden naar een collectieprofiel met focus op onroerend erfgoed. De rol van provinciebesturen bij de uitbouw en werking van erfgoeddepots valt dan ook niet te onderschatten.

Een tweede factor die ertoe bijdraagt dat er geen sprake is van een roerend erfgoedzussje van de erkende (regionale) onroerenderfgoeddepots met een kerntaak in behoud en beheer, is het feit dat de subsidielijnen van het Departement Cultuur, Jeugd en Media tot op heden enkel werkingssubsidies voorzien voor collectiebeherende cultureelerfgoedorganisaties met het

²⁹ Het Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant en het Provinciaal Erfgoedcentrum Ename werken met een gratis bewaartermijn van twee jaar, waarna een tarief per vierkante meter ingevoerd wordt als incentive voor de eigenaars om intussen op zoek te gaan naar een definitieve bestemming. In principe wordt daarbij steeds met bewaarovereenkomsten gewerkt en is er geen sprake van eigendomsoverdracht.

kwaliteitslabel 'museum', 'culturele archiefinstelling' of 'erfgoedbibliotheek'.³⁰ M.a.w.: betoelaging van de werking van erfgoedinstellingen met de bewaring van roerend erfgoed als kerntaak behoort momenteel niet tot de mogelijkheden.

Wel zijn er heel wat museale depots (al dan niet betoelaagd door Vlaanderen), waarin de stukken van de eigen instelling bewaard worden. Deze hebben in principe geen receptieve functie en bieden bijgevolg weinig soelaas voor roerend religieus erfgoedobjecten die dakloos worden. Desondanks is museale herbestemming een interessant alternatief voor stukken met aanzienlijke artistieke of (cultuur-)historische waarde. Zowel voor het erfgoed, de eigenaars als de musea kan het bijgevolg interessant zijn om deze stukken aan te bieden voor opname in de museumcollectie en te evalueren of ze te rijmen vallen met het collectieprofiel (bv. PARCUM, Museum De Mindere,...).

Stads- en gemeentebesturen beschikken doorgaans over depotruimte voor de eigen collectie. Soms gaat het om gespecialiseerde infrastructuur in lijn met de huidige normen rond klimaatbeheer, maar uiteraard ligt het moeilijker voor kleinere gemeentebesturen zonder afzonderlijke erfgoedwerking en -personeel. De pilotocases leren ons dat ook hier zelden oplossingen gevonden kunnen worden voor de opvang van religieus erfgoed. Een tekort aan personeel, middelen en beschikbare ruimte worden als grootste hindernis ervaren. Zelfs stadsbesturen met een uitvoerige erfgoedwerking en plannen voor nieuwe stedelijke depotinfrastructuur bieden eerder een antwoord aan ontoereikende depotruimte voor de eigen collectie. Laten we bovendien niet uit het oog verliezen dat een grotere stad doorgaans ook meer religieus patrimonium heeft en daardoor ook een grotere hoeveelheid roerend religieus erfgoed.

Sommige kerkelijke instellingen, zoals de abdijen van Westmalle en Tongerlo, voorzien ook opslagruimte. Zij hanteren doorgaans een inhoudelijke afbakening; zo ontvangt de abdij van Westmalle enkel cisterciënzererfgoed.

Wat de bisdommen betreft is er hier en daar sprake van een bescheiden ruimte waar erfgoedobjecten in ondergebracht kunnen worden. Een echte depotruimte die ingericht en beheerd wordt met aandacht voor bijvoorbeeld bewaarcondities en toegankelijkheid lijkt nergens aanwezig.

Het onderscheid tussen berg- en depotruimte is niet altijd even makkelijk te maken. Hetzelfde geldt bovendien voor veel van de kleinschaligere depots.

Commerciële depots kunnen een welgekomen oplossing vormen, zeker wat noodopslag betreft. Bovendien zijn deze zowel qua infrastructuur, logistiek als personeel perfect uitgerust om de zorg voor het erfgoed op een kwalitatieve manier uit te dragen. Langdurige bewaring in dergelijke professionele infrastructuur vergt echter een aanzienlijk financieel engagement, dat voor de meeste eigenaars van religieus erfgoed buiten het bereik ligt.

Fragiele, waardevolle stukken waarvoor er zich geen kwalitatieve bewaarmogelijkheid aandient in situ of in een nabijgelegen erfgoeddepot, kunnen hier beter op hun plaats zijn vanuit het oogpunt van preventieve conservatie. Daarbij dient wel steeds het statuut van het object in ogenschouw genomen te worden. Topstukken uit kerkelijke collecties kunnen bijvoorbeeld ook het statuut van cultuurgood hebben, waardoor deze in principe niet uit de originele context gehaald mogen worden. Is het topstuk geen cultuurgood, dan zal er nog steeds door een expertengroep geëvalueerd moeten worden of het stuk al dan niet verplaatst mag of kan worden.

³⁰ Zie [Cultureelerfgoeddecreet van 24 februari 2017](#), art. 7.

Hoewel het een grote hulp zou zijn, blijkt uit het bovenstaande dat de sterke afwijkingen qua werkingsgebied, collectieprofiel, verwervingsbeleid en de aard van de beheerders het moeilijk maakt om een overkoepelend beeld mee te geven van het Vlaamse depotlandschap dat meteen ook inzage geeft in de blinde vlekken voor de bewaring van religieus erfgoed.

Transparante communicatie van het depot- en collectieprofiel en een netwerk van actoren die een rol spelen in de bewaring van religieus erfgoed zouden voor meer helderheid én complementariteit kunnen zorgen.

In de loop van 2020-2021 werden eerste stappen gezet door het Agentschap Onroerend Erfgoed en het Departement Cultuur, Jeugd en Media om naar afstemming te zoeken in beider depotbeleid. Daarbij werden raakvlakken en verschillen in kaart gebracht en gesprekken aangegaan met de sector. Conclusies daaromtrent werden vervat in de Strategische Visienota Cultureel Erfgoed die de minister van Cultuur op 1 april 2021 presenteerde aan het Vlaams Parlement:

❖ Gedeelde uitdagingen:

- Nood aan voldoende en kwaliteitsvolle bewaarruimtes
- Nood aan financiële stimulans
- Nood aan impulsen en ondersteuning voor bewaring in situ
- Nood aan een selectiebeleid
- Afstemmen en verbinden van fysiek versus digitaal bewaar- en ontsluitingsbeleid
- Nood aan begeleiding en advisering van de kleinere spelers die het behoud en beheer van erfgoed niet als kerntaak hebben
- Nood aan inzet op netwerking
- Religieus erfgoed (cfr. Vlaams Regeerakkoord: “In het kader van dit depotbeleid is er ook aandacht voor de collecties van herbestemde kerken.”):
 - Nood aan meer gecoördineerde bewaarstrategie
 - Meer afstemming en samenwerking nodig
- Nood aan een afgestemde dataset met oog op vlotte monitoring

❖ Gedeelde principes:

- Pleidooi voor een generationaliseerd beleid, het uitzetten van een toekomstgerichte werking die rekening houdt met de diversiteit in depot- en collectieprofielen
- Inzetten op afstemming en samenwerking om een antwoord te bieden aan gezamenlijke bewaarnoden
- De beleidsvisie op digitale infrastructuur toepassen en afstemmen met het depotbeleid (traject erfgoeddatabanken)
- Inzetten op de zichtbaarheid en toegankelijkheid van erfgoed dat in depot wordt bewaard
- Inspelen op behoeften en ambities vanuit een complementair beleid
- De Vlaamse Overheid neemt hierin een regie- en voorbeeldrol op.³¹

Gezien het opmerkelijk beperkte aantal mogelijkheden voor de externe bewaring van roerend religieus erfgoed én het jarenlange gebruik (en bewaring) van deze erfgoedobjecten in kerkgebouwen, is het logisch dat de vraag nu voorligt om deze erfgoedobjecten, ook wanneer ze niet in de religieuze context in gebruik zijn, in een kerkgebouw te bewaren. Sommige kerkenbeleidsplannen maken dan ook vermelding van de ambitie om één van de vrij te komen kerken als depot te gebruiken. Een dergelijk concept bevindt zich echter op het kruispunt van eisen omtrent het behoud van de historische collectie en het gebouw, én het comfort van de gebruiker. Gezien de vaak emotionele lading en de erfgoedwaarden, is het een delicate

³¹ De integrale visienota is digitaal raadpleegbaar: https://www.vlaanderen.be/cjm/sites/default/files/2021-04/strategische_visienota_cultureel_erfgoed.pdf

evenwichtsoefening om functioneel gebruik als depotruimte en de beleving van het gebouw en de collectie op elkaar af te stemmen.

Kansen en uitdagingen rond de bewaring van roerend religieus erfgoed

Bevraging professionele erfgoedactoren (mei-juni 2021)

Om de praktijkervaring van erfgoedactoren actief op het regionale (en in mindere mate het landelijke) niveau mee te nemen in de oefening, stelde PARCUM een online bevraging op. Hieronder volgt een overzicht van de gestelde vragen:

1. Wordt er bij gesprekken rond her- of nevenbestemming van parochiekerken binnen jullie werkingsgebied aandacht geschonken aan de toekomst van het roerend religieus erfgoed?
2. Zijn er trajecten voor de waardering, selectie, herbesteding en afstoting van religieus erfgoed lopende of worden deze voorzien binnen jullie werkingsregio?
 - a. Detecteert u hindernissen of uitdagingen die het uitvoeren van een waarderingstraject voor de religieus erfgoedcollecties uit parochiekerken bemoeilijken? Zo ja, welke?
3. Werd uw organisatie reeds geconfronteerd met vragen omtrent de bewaring van / opslagmogelijkheden voor roerend religieus erfgoed?
 - a. Konden jullie deze erfgoedbeheerders verder helpen? Zo ja, hoe?
4. Bent u op de hoogte van plannen om een (religieus) erfgoeddepot in te richten in één van de kerkgebouwen binnen uw werkingsgebied?
 - a. Zo ja, welke kerk?
 - b. Zou er louter religieus erfgoed opgeslagen worden in het depot in de kerk, of zouden er (ook) andere erfgoedtypes ondergebracht worden?
5. Zijn er regionale erfgoeddepots aanwezig in jullie werkingsgebied?
 - a. Om welke depot(s) gaat het?
 - b. Is uw organisatie betrokken bij het depotbeheer en -werking van dit regiodepot? Zo ja, op welke manier?
 - c. Kan er ook roerend erfgoed bewaard worden in dit regiodepot? Zo ja, kan dit enkel op tijdelijke basis of ook langdurig?
6. Verwacht of detecteert u nood aan (bijkomende) infrastructuur voor erfgoedopslag?
 - a. Zo ja, waarvoor?
7. Worden er vanuit de eigen organisatie financiële stimuli voorzien rond erfgoedzorg om erfgoedbeheerders hierbij te ondersteunen? Zo ja, zouden deze ingezet kunnen worden voor het inrichten of beheer van een erfgoeddepot in een kerkgebouw?
8. Bijkomende opmerkingen?

De enquête werd door 31 respondenten ingevuld. 27 onder hen vertegenwoordigen bovenlokale instellingen (waaronder bisdommen, erfgoedcellen, IOED's, provinciale diensten erfgoed en Monumentenwacht). Daarnaast ontvingen we één ingevuld formulier van een regioconsulent van het Agentschap Onroerend Erfgoed en drie antwoorden van lokale erfgoedinstellingen. Hieronder volgt een bespreking van de resultaten.

Het merendeel van de respondenten geeft aan dat er waarderingstrajecten voor religieus erfgoed lopende of voorzien zijn in de regio (30 antwoorden, 63,3%). Daarbij dient in gedachten gehouden te worden dat de erfgoedactoren die deze enquête invulden veelal degenen zijn die effectief een werking rond religieus erfgoed voorzien in het beleid. Niet elke erfgoedcel of provinciale dienst erfgoed is actief in deze deelsector. Daarbovenop zijn er nog steeds regio's waar er geen erfgoedcellen of IOED's aanwezig zijn, terwijl zij een aanzienlijke stimulans vormen voor de registratie, bewaring, ontsluiting en herbesteding van religieus erfgoed.

28 onder hen signaleren uitdagingen voor de uitvoer van een waarderingstraject. Hieronder een oplistings van de meest voorkomende antwoorden, in volgorde van 'populariteit':

- ❖ Weinig of afname in het aantal vrijwilligers bij kerkfabrieken, met als gevolg:
 - Moeizame samenstelling van het lokaal waarderingsteam
 - Weinig helpende handen voor de uitvoering van de waardering
 - Tekort aan / afname in de aanwezige, inhoudelijke kennis over de historische van de geloofspraktijken in en rond het kerkgebouw en de gerelateerde erfgoedobjecten
- ❖ Te weinig bewustzijn voor het belang (en de finaliteit) van een waarderingstraject, waardoor er weinig animo is om erop in te zetten.
- ❖ Behoort niet tot de bevoegdheid.
- ❖ Tijdsdruk
- ❖ Beperkt personeelsbestand bij de professionele erfgoedactoren maakt het moeilijk om de nodige ondersteuning te bieden en kennis en expertise uit te bouwen.
- ❖ Onderzoek naar de kunsthistorische waarde van de objecten vergt tijd en inhoudelijke expertise. Hierrond wordt een tekort gedetecteerd. Bovendien is er vraag naar een referentiekader.
- ❖ Stroeve communicatie tussen kerk- en gemeentebesturen en uitvoerende erfgoedactoren staat een vlot verloop soms in de weg.
- ❖ Achterstanden in de inventarisatie staan een vlotte opstart van de waardering in de weg. Daarbij kan het gaan om onvolledige inventarissen, alsook ontbrekende.

76,7% van de bevroegden (30 antwoorden) geeft aan dat ze reeds geconfronteerd werden met vragen omtrent de bewaring en opslag van roerend religieus erfgoed. Erfgoedcellen kunnen doorgaans bescheiden oplossingen aanbieden in de vorm van verpakkingsmateriaal, adviesverlening rond het optimaal benutten van opslagruimte (bv. a.d.h.v. de RE-ORG-methode), doorverwijzing en bescheiden subsidielijnen tot max. €1000. Desondanks blijkt er veelal een gebrek te zijn aan structurele, duurzame oplossingen. **Knelpunten** zijn:

- ❖ Tekort aan beschikbare, kwalitatieve opslaginfrastructuur
- ❖ Tekort aan middelen en personeel om deze uit te bouwen en te beheren
- ❖ Verzadiging van de kerkelijke herbestemmingsmogelijkheden
- ❖ Nood aan een overzicht van de profane herbestemmingsopties
- ❖ Geen eenvoudig totaaloverzicht van bestaande depotinfrastructuren en hun collectieprofielen
- ❖ Commerciële depots worden in deze gevallen veelal niet overwogen vanwege het prijskaartje.

Ondanks het feit dat er momenteel een twaalftal trajecten loopt waarbij de optie voorligt om een erfgoeddepot in te richten in een kerkgebouw, is er terughoudendheid merkbaar. Het kostenplaatje en de personeelsinzet voor zowel voorbereiding, inrichting als werking vormen een grote uitdaging voor kerk- en gemeentebesturen. Verder valt op te merken dat er, ondanks de onvermijdelijke en zelfs toenemende nood aan opslagruimte voor (religieus) roerend erfgoed, snel gedacht wordt aan de uitbouw van een onroerenderfgoeddepot. De reden hiervoor ligt bij de kans op werkingssubsidies via het Agentschap Onroerend Erfgoed.

16 respondenten gaven aan dat er geen regionaal erfgoeddepot aanwezig is binnen hun werkingsgebied (29 antwoorden). Antwoorden op de vraag naar het al dan niet opnemen van roerend (religieus) erfgoed door de aanwezige regiodepots, bevestigen de eerder gemaakte observatie dat het meestal om onroerenderfgoeddepots gaat, waarvan sommige (tijdelijke) opslag van roerende goederen toelaten. Sommige depots combineren opslagruimte voor de

roerend erfgoedcollecties van de 'eigen instelling' of de stedelijke, museale collecties met een receptieve functie voor de bredere regio (bv. Erfgoedfabriek, Brugge).

De deelnemende erfgoedactoren (92,9 %) beamen de grote nood aan depotruimte voor de langdurige bewaring van roerend religieus erfgoed. Ook tijdelijke bewaring wordt als problematisch ervaren, hoewel in beperktere mate (57,1%). 60,7% geeft aan (ook) voor andere roerend erfgoedtypes bijkomende depotruimte nodig te hebben.

Enerzijds kan het dus, afhankelijk van de (boven-)lokale erfgoednoden en mogelijkheden, interessant zijn om naar een gezamenlijke oplossing te zoeken voor de verschillende roerend erfgoedtypes. Anderzijds biedt het limiteren van het collectieprofiel van een erfgoeddepot in een kerkgebouw tot religieus erfgoed een helder, harmonieus concept. Dit brengt allerlei mogelijkheden voor ontsluiting met zich mee. In het geval van een nevenbestemming lijkt dit ook de meest haalbare en werkbare optie.

Samenwerking binnen de sector

Tenslotte biedt het amalgaam van professionele actoren actief binnen de religieus erfgoedsector kansen op onderlinge **afstemming van de dienstverlening en het instrumentarium**. Ieder levert een eigen bijdrage. Het is dan ook aangewezen om dit te omarmen en samen verder te werken aan een integraal ondersteuningsaanbod voor het behoud en beheer van het roerend religieus erfgoed.

Erfgoeddepots in kerkgebouwen: een oplossing?

In dit hoofdstuk wordt het inrichten en functioneren van een parochiekerk als religieus erfgoeddepot nader onderzocht. Zijn er voorbeelden in binnen- en buitenland? Wat kunnen we ons voorstellen bij de term ‘depotkerk’? Om welke redenen zouden we dit concept overwegen en welke zijn de kritische bedenkingen? En wat is nu precies de finaliteit ervan?

Vervolgens komen de pilotcases aan bod. We gaan na welke de oorspronkelijke ambitie was van elk van de cases, welke kansen en uitdagingen er reeds op het pad kwamen, waar ze aanbelandden en wat er al dan niet nog op het programma staat qua vervolgstappen.

Referentiemateriaal

Het concept van het gebruik van kerken voor andere doeleinden dan misvieringen is op zich niet zo nieuw. Voorbeelden van kerkgebouwen die nu fungeren als bibliotheek, kinderopvang, circusschool, hotel, museum of restaurant zijn gekend.³²

Kerken die dienstdoen als erfgoeddepot, dat blijkt dan weer ongekend terrein. Gerealiseerde voorbeelden van depotkerken zijn dan ook schaars, zowel in België als in onze buurlanden. Vaak blijkt de depotwerking eerder een klein onderdeel van de herbestemming te zijn.

Tijdens de zoektocht naar voorbeelden werd er dan ook maar één enkele kerk in Nederland gevonden die uitsluitend wordt gebruikt voor de opslag van roerend religieus erfgoed. In de Heilig Hart van Jezuskerk in Bergen-op-Zoom is het diocesaan depot voor kerkelijke kunst van het bisdom Breda ondergebracht. Allerhande religieus erfgoed afkomstig uit verschillende gesloten kerken van het bisdom Breda, dat een nieuwe bestemming zoekt, wordt in dit diocesaan kunstdepot ondergebracht. Het bisdom huurt het kerkgebouw van de Onze-Lieve-Vrouwparochie en de huurinkomsten worden gebruikt voor het onderhoud van de kerk.

Ook in Duitsland vinden we voorbeelden van herbestemde kerken, maar ook hier moeten compromissen worden gesloten met de parochianen. Opslag van religieus erfgoed kan, mits een publieke nevenbestemming. Een uitzondering hierop is de Sint-Jozefkerk in Attendorn, die in 2013 werd onttrokken aan de eredienst. Structurele gebreken werden steeds duidelijker en stellingen rond het gebouw moesten de voorbijgangers beschermen tegen loskomende stukken beton. De herstellingskosten liepen voor de gemeenschap te hoog op. Het aartsbisdom deed het aanbod om er een depot voor kerkelijke kunstwerken in te richten, wat men een gerechtvaardigde bestemming vond. Tot de sloop in het voorjaar van 2021 bood de kerk onderdak aan religieuze kunstvoorwerpen.

In eigen land is het regionaal archeologisch depot dat beheerd wordt door intergemeentelijke onroerenderfgoeddienst PORTIVA ondergebracht in de Sint-Theobalduskapel (Mulkkapel) in Tienen.

³² Zie databank herbestemming kerken, PARCUM: www.parcum.be/nl/herbestemming-kerken.

Hieronder volgt een opsomming van al dan niet gerealiseerde voorbeelden.

Nederland

Diocesaan Kunstdepot, gelegen in de Heilig Hart van Jezuskerk Bergen-op-Zoom (fig. 2)

- Bouwjaar: 1951
- In 2014 onttrokken aan de eredienst
- Collectie: kerkelijke kunst uit alle gesloten kerken van bisdom Breda
- Functie: transitdepot
- Eigenaar: Onze-Lieve-Vrouwparochie
- Voorbereiding: er werden enkele rekken geplaatst in de kerk.

Figuur 2. Diocesaan Kunstdepot, Heilig Hart van Jezuskerk, Bergen-op-Zoom.

Groot Tuighuis, gelegen in de eerste Sint-Jacobskerk 's Hertogenbosch (fig. 3-4)

- Bouwjaar: 1403
- Vanaf 1650 geen kerkelijke functie meer (wagenuis, paardenstal, wapenarsenaal)
- Collectie: archeologisch erfgoed
- Functie: kantoor, depot, bezoekerscentrum (ArcheoHotspot: labo waar archeologisch erfgoed mag aangeraakt worden), muziekpodium
- Ver doorgedreven restauratie (vb. archeologiedepot op eerste verdieping).

Figuur 3. Groot Tuighuis, gelegen in de voormalige Sint-Jacobskerk, 's Hertogenbosch (exterieur).

Figuur 4. Groot Tuighuis, gelegen in de voormalige Sint-Jacobskerk, 's Hertogenbosch (interieur).

Regionaal Historisch Centrum Limburg, gelegen in de Minderbroederskerk Maastricht (fig. 5)

- Bouwjaar: 13de eeuw
- Vanaf 1639 geen kerkelijke functie meer: kazerne, hospitaal, wapenarsenaal, archief en bibliotheek.
- Collectie: archief en bibliotheek
- Functie: expositie- en studiezaal
- Ver doorgedreven restauratie

Figuur 5. Regionaal Historisch Centrum Limburg, gehuisvest in de Minderbroederskerk, Maastricht.

Duitsland

Lapidarium, gelegen in de Zionskirche Dresden (fig. 6-7)

- Bouwjaar: 1912
- 1945 verwoest door oorlog
- Collectie: stenen fragmenten van het oude Dresden
- Functie: opslag stenen fragmenten en tentoonstelling
- Eigenaar: stad Dresden

Figuur 6. Lapidarium, , Dresden. ©Matthias Erfurth

Figuur 7. Lapidarium, Zionskirche, Dresden (interieur).
©Tanja Tröger

Sint-Bernhard, Keulen-Longerich/Lindweiler

- Bouwjaar: na de oorlog Zionskirche
- Collectie: kerkmeubilair
- Functie: transitdepot + eredienst. Nog geen definitieve beslissing omwille van kritiek van de parochianen.

Heilige Geestkerk, Hamm (fig. 8)

- 2006: onttrokken aan de eredienst
- Gebruiker: Diocesaan Museum Paderborn
- Collectie: kerkelijke meubilair, religieus erfgoed uit het bisdom
- Functie: bewaring en transitdepot
- 2017: Museum Paderborn heeft de hele collectie verwijderd uit de kerk en ondergebracht in drie depots.
- <https://www.wa.de/hamm/hamm-mitte-ort370531/fruehere-heilig-geist-kirche-hamm-soll-abgerissen-werden-wohnungen-moeglich-investor-interesse-9689292.html>

Figuur 8. Heilige Geestkerk, Hamm.
©Szkudiarek

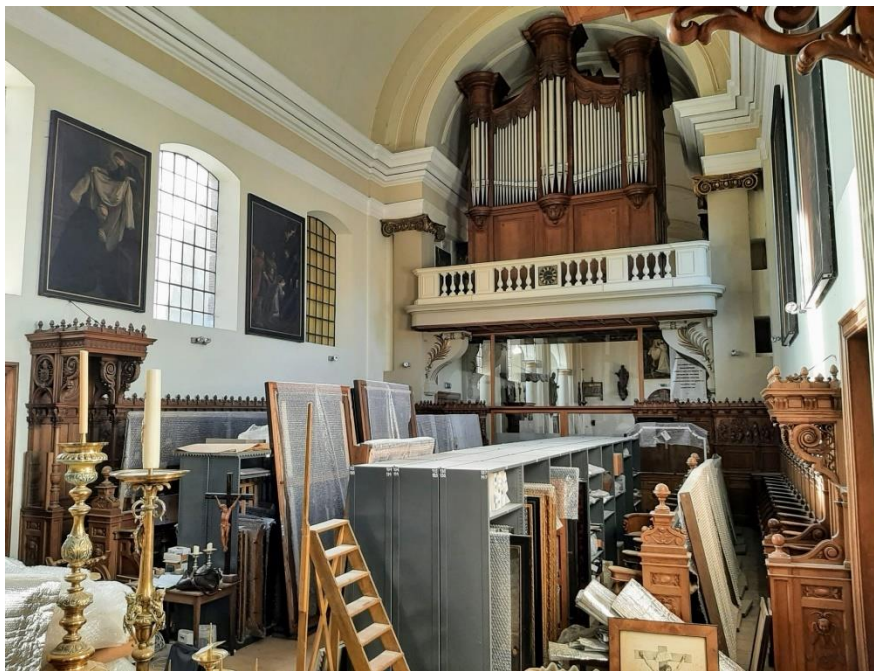
Sint-Jozefkerk, Attendorn

- 2013: onttrokken aan de eredienst
- Bouwjaar: tussen 1960-1970
- Structurele gebreken, met hoge herstellingskosten die de gemeente niet wil dragen.
- Collectie: kerkelijke kunstvoorwerpen
- 2021: kerkgebouw is gesloopt

België

Abdijkerk van de Sint-Bernardusabdij, Bornem (fig. 9)

- Bouwjaar: 1840
- 1998: Beschermd monument 'Sint-Bernardusabdij'
- 2019: Vastgesteld bouwkundig erfgoed 'Sint-Bernardusabdij'
- Eigenaar: gemeente
- Collectie: roerend religieus erfgoed Sint-Bernardusabdij. Uitgebreide archivalische en bibliografische collectie werd tijdelijk opgeslagen in het archief van Beernem.
- Functie: tijdelijke bewaring van het roerend religieus erfgoed in het hoogkoor gedurende de restauratiewerken van de abdij (2 à 3 jaar). Daarna wordt het hoogkoor terug in gebruik genomen voor de eredienst.
- Voorbereiding: voorbereidende studies voor de inrichting van dit depot zijn niet gebeurd. Wel is er informatie ingewonnen hoe men deze ruimte het best kon inrichten en werd het klimaat gemeten gedurende het gebruik als depot.

Figuur 9. Tijdelijk religieus erfgoeddepot, Sint-Bernardusabdij, Bornem. ©PARCUM

Regionaal Archeologisch depot, in de Sint-Theobalduskapel (Mulkkapel), Tienen (fig. 10-11)

- Gerealiseerd in 2012 met steun van provincie Vlaams-Brabant en van Europa
- Gebruiker: intergemeentelijke onroenderfgoeddienst PORTIVA
- Collectie: archeologisch erfgoed uit Tienen, Linter, Glabbeek, Hoegaarden en Bierbeek.
- Voorbereiding: de stabiliteit en draagkracht van de vloer werd onvoldoende onderzocht. Door verzakking van de vloer moest alles verwijderd en opnieuw geplaatst worden.

Figuur 10. Regionaal archeologisch depot, Sint-Theobalduskapel, Tienen.

*Figuur 11. Sint-Theobalduskapel, Tienen.
©Onroerend Erfgoed, Kris Vandevorst.
Omslagillustratie Rapport Vlaams Depotnetwerk, 2018.*

Sint-Jozefskerk, Lommel-Kolonie (fig. 12)

- Eigenaar: Stad Lommel
- Functie: Gesprekken zijn nog lopende.
 - Nevenbestemming tot erfgoedhuis, Erfgoed Lommel vzw: publieksruimte, bibliotheek, archief, kantoor- en vergaderruimte.
 - Er wordt onderzocht of het onroerend erfgoeddepot (Archeohuis) op termijn ook in het kerkgebouw ondergebracht zou kunnen worden.
- Financiering: Stad Lommel + subsidieaanvraag ingediend bij provincie Limburg.
- Voorbereiding:
 - Haalbaarheidsstudie door studie bureau.
 - In 2022 wordt een opdracht uitgeschreven voor de opmaak van een definitief plan.
 - Herevaluatie pastorale noden en update kerkenbeleidsplan (oorspronkelijk voorzien als nevenbestemming, maar wijziging mogelijk).
 - Overleg met bisdom.

Figuur 12. Sint-Jozefskerk, Lommel-Kolonie.

Archiefdepot en ontmoetingsplek, in de Sint-Hubertuskerk, Berchem (fig. 13)

- Bouwjaar: 1916
- Erkend monument, beschermd als stadsgezicht.
- Eigenaar: kerkfabriek Sint-Willibrordus Berchem
- Orgel: beschermd als monument
- 2021: in erfpacht door het Vlaams Architectuurinstituut VAI, gedurende 49 jaar.
- Functie:
 - o Ontmoetingsplek voor partnerorganisaties VAI en brede publiek.
 - o Polyvalente zalen, co-working plekken, koffie- en soepbar.
 - o Bibliotheek VAI
 - o Depot voor architectuurarchieven
- Box-in-box-principe

Figuur 13. Sint-Hubertuskerk, Berchem.

De Heilige Familie en Sint-Corneliuskerk, Borgerhout

- Bouwjaar: 1909
- 2010: deel van aanduiding als beschermd monument 'Parochiekerk Heilige Familie en Sint-Corneel, devotiekapel, kerkmeesterwoning en pastorie'
- 2019: vastgesteld bouwkundig erfgoed 'Parochiekerk Heilige Familie en Sint-Corneel'
- Voorbereiding: haalbaarheidsonderzoek (ontwerpend)
- Er werden meerdere functievoorstellen gedaan:
 - o Depot roerend religieus erfgoed (geen topstukken)
 - o Gecombineerde werking depot/museum (ook voor topstukken)
- Niet gerealiseerd:
 - o Voorstel strookte niet met ambitie van kerkfabriek en centraal kerkbestuur.
 - o Mogelijke stabiliteitsproblemen? Er werd geen studie uitgevoerd naar de draagkracht van de vloer.

Teseum, museum, depot kerkfabriek en archeologische site, in de Onze-Lieve-Vrouw-basiliek, Tongeren (fig. 14)

- Op Werelderfgoedlijst UNESCO: Belforten in België en Frankrijk
- Teseum bevindt zich niet in het kerkgebouw zelf, wel in de omringende kloostersite.
- Functie basiliek: blijft in gebruik voor de eredienst
- Functie Teseum: museum, depot en archeologische site.
- Collectie: roerend religieus erfgoed van de kerkfabriek en archeologische resten van een Romeinse woning, stadsmuren en de voorlopers van de basiliek.
- Depotfunctie wordt uitgevoerd door het box-in-box-principe, mee opgenomen in de museumzaal en via een kijkraam zichtbaar voor de museumbezoeker.

Figuur 14. Depot Kerkfabriek Onze-Lieve-Vrouwebasiliek Tongeren, box-in-box systeem in het Teseum. ©PARCUM

Sint-Annakerk, Roosbeek

- Eén van de testcases van 'Het eeuwige leven voor je landelijke kerk' (project provincie Vlaams-Brabant en PARCUM). Toekomstige, mogelijke functies worden uitgetest door middel van een 'pop-up'.
- Functie: museum (met intern depot), multifunctioneel gebruik (lezingen, optredens).
- Collectie: collecties van de kerken die de deuren sluiten (3 incl. Roosbeek).
- Voorbereiding: waarderingstrajecten lopend, onder leiding van PARCUM.

Waasmunster, abdij Roosenberg

- Bouwjaar: 1975
- 2009: beschermd monument
- 2009: bouwkundig erfgoed
- Eigenaar: bisdom Gent
- Zusters willen een depot inrichten in de zijbeuken van de parochiekerk, voor de bewaring van de abdijscollectie.

Poperinge

- Optie depotkerk wordt onderzocht, maar nog in heel vroege fase.
- Er werd nog geen kerkgebouw geselecteerd, al wordt voorlopig aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk gedacht omwille van de ligging en het binnenklimaat.
- Eerste idee qua collectieprofiel: hoperfgoed en ander erfgoed van Stad Poperinge. Eventueel ook religieus erfgoed.

Sint-Audomaruskerk, Veurne (fig. 15-16)

- Eerste vermelding als kapel in 1135, in datzelfde jaar verheven tot parochiekerk; aanbouw twee zijbeuken en wederopbouw toren in 1690; nieuw portaal in 1735; restauratie met oprichting kerkhofmuur en sacristie in 1923; herstel toren in 1978.
- 1971: aangeduid als beschermd monument 'Parochiekerk Sint-Audomarus'
- Collectie: schilderijen collectie stad Veurne
- Voorlopig idee rond inrichting: autonome box, al dan niet half-open / met transparante wand(en), zodat een selectie van stukken getoond kan worden aan het publiek. De hoofdruimte zou niet verwarmd worden.

- Nog niet gerealiseerd d.d. september 2021.

Figuur 15. Sint-Audomaruskerk, Veurne.

Figuur 16. Interieur Sint-Audomaruskerk. De kerk werd reeds gebruikt als tentoonstellingsruimte.

Bovenstaande voorbeelden tonen aan dat het concept 'depotkerk' enerzijds een breed en rekbaar begrip is, anderzijds dat er wel meer kerken als depot gebruikt worden, maar niet als dusdanig worden benoemd.

De term 'museumkerk' levert een veel breder scala aan voorbeelden op. Objectief gezien gebeurt er hetzelfde als in een depotkerk, maar het uitgangspunt is anders. Men vertrekt vanuit de publieke functie en voorziet daarbij ook opslagruimte.

Een goed voorbeeld is de museumkerk in Lanaken (fig. 17). Het is een lokaal historisch museum, opgericht in 1970 uit de 18de-eeuwse Sint-Pieterskerk. De kerk werd in 1956 onttrokken aan de eredienst en overgenomen door het gemeentebestuur die het inrichtte als museum. In 1969 werd het beschermd als monument. Zoals op de [website](#) van Lanaken aangegeven, werd onder het motto 'kerk wordt weer kerk' het interieur in zijn oorspronkelijke vorm gebracht. Na een grondige restauratie in 2015 is het gebouw terug in al haar glorie te bewonderen.

De restauratie is een totaalconcept waarbij men rekening heeft gehouden met verschillende toekomstige gebruiksdoeleinden van het gebouw. Het hele plafond van de kerk is geïsoleerd, en boven de originele vloer is een tweede vloer aangebracht waarin vloerverwarming is verwerkt. De verlichting is afgestemd op tentoonstellingen en muzikale uitvoeringen en voor publiek is er een balie en sanitair voorzien en 150 stoelen die makkelijk herschikt kunnen worden.

Door het gebouw als geheel te restaureren, kan het nu makkelijk gebruikt worden voor verschillende doeleinden. De basiswaarden zijn aanwezig; zowel voor het aanwezige erfgoed als voor bezoekers is er een stabiel klimaat en kan het gebouw goed onderhouden (gekuist) worden.

Standaard is de kerk nu een museum. Het kerkelijk erfgoed staat uitgestald in de kerk, sommige

Figuur 17. Museumkerk in Oud-Rekem, Lanaken (interieur). ©gemeente Lanaken.

stukken worden getoond in de acht vitrinekasten en niet getoonde objecten worden bewaard in de kerkkluis.

Naast de museumfunctie, kunnen er ook nog vieringen doorgaan, maar geen sacramenten. Bruiloften behoren dus nog steeds tot de mogelijkheden en moeten bij de gemeente worden aangevraagd. Verder zijn er de muzikale uitvoeringen, tijdelijke thematentoonstellingen en worden er in de vroegere sacristie filmpjes getoond.

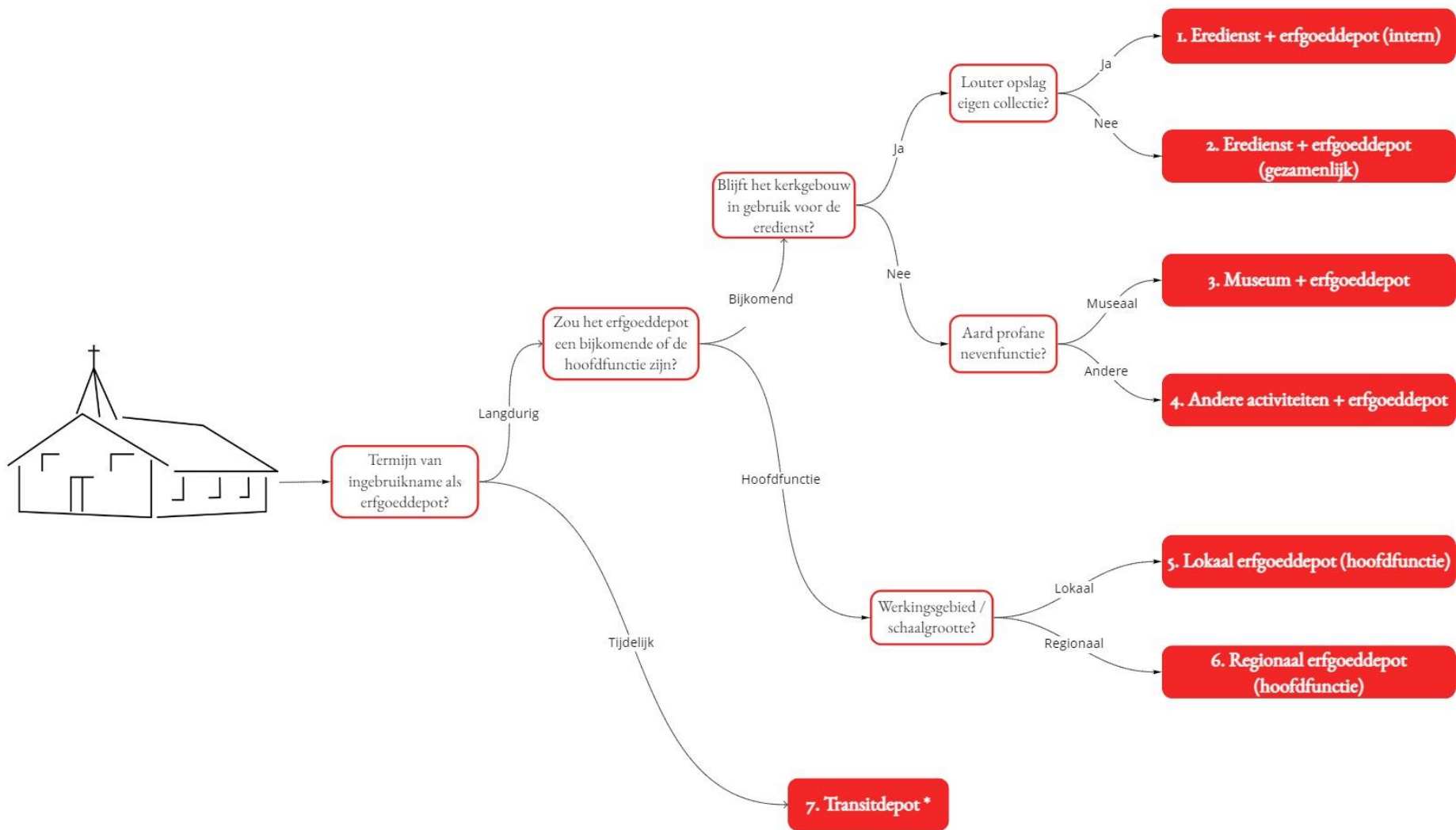
En tenslotte nog een grote troef: de balie is ook een infopunt voor toerisme. Toeristen, op zoek naar een eetgelegenheid, hotel of fietsroute; ze komen allemaal de kerk binnen. Sommigen zonder verdere interesse, maar anderen maken tijd om ook de museumkerk te bezoeken.

Zoals de penningmeester aangaf: de museumkerk is een succes, maar dat is vooral te danken aan de verschillende activiteiten en functies die hier mogelijk zijn.

De grens tussen een museum met depotruimte of depot met museumruimte is duidelijk erg klein. Uit de voorstelling van de vijf Vlaamse pilotcases in één van de volgende hoofdstukken blijkt dat ook andere scenario's nagestreefd kunnen worden, naast dat van museum + depot. Het stroomschema (fig. 18) zet ze op een rijtje.

Een 'depotkerk'?

Hoewel de term 'depotkerk' in de praktijk makkelijk van de tong rolt, is het correcter om te spreken van 'een parochiekerk met erfgoeddepot'. 'Depotkerk' impliceert namelijk dat erfgoedbewaring de enige of hoofdfunctie is van het gebouw. Dat hoeft helemaal niet zo te zijn; volgend stroomschema geeft weer welke scenario's zoal mogelijk zijn (fig. 18).

Figuur 18. Stroomschema met mogelijke depotsenario's.

Het stroomschema leidt je aan de hand van een aantal vragen naar één of meerdere scenario's (volle, groene kaders). Elk scenario stelt een ander depotmodel met bepaalde (indicatieve) eigenschappen voor:

1. Eredienst + erfgoeddepot (intern):

- Geen onttrekking aan de eredienst
- Eventueel met valorisatie
- Inrichting of optimalisatie van een bestaande ruimte tot erfgoeddepot (bv. a.d.h.v. de RE-ORG-methode³³)
- Beheer: kerkraad betreffende kerk

2. Eredienst + erfgoeddepot (gezamenlijk):

- Geen onttrekking aan de eredienst
- Optie nevenbestemming (gedeeld gebruik)
- Inrichting of optimalisatie van een al dan niet reeds bestaande ruimte tot erfgoeddepot
- Beheer: kerkraad betreffende kerk?
- Vergt afspraken rond beheer en toegang
- Vergt overeenkomsten tussen depotbeheerder en eigenaar/beheerder object(en)
- Ontsluiting: bv. plaatsing vitrinekasten in de kerk voor het alternerend tentoonstellen van stukken uit depot

3. Museum + erfgoeddepot:

- Onttrekking aan de eredienst
- Depotcollectie = museumcollectie (potentieel ook waardevolle(re) stukken). Mogelijks thematische en/of geografische afbakening
- Beheer: vereniging, gemeente, eventueel kerkbestuur,...
- Museumruimte = publieksruimte. Depotruimte = afgesloten
- Doorgedreven aandacht voor veiligheid
- Vergt (bruikleen-)overeenkomsten met de eigenaars of beheerders van de stukken

4. Andere activiteiten + erfgoeddepot:

- Onttrekking aan de eredienst
- Aard andere activiteiten: bv. sociaal-cultureel (optredens, concerten, voordrachten,...)
- Beheer: gemeente?
- Ontsluiting: bv. d.m.v. doorkijkgat, transparante scheidingswand, vitrinekasten in publieksruimte,...
- Schaalgrootte: max. lokaal (m.a.w. binnen grenzen gemeente)
- Vergt overeenkomsten tussen depotbeheerder en eigenaar/beheerder object(en)

³³ De RE-ORG-methode biedt een stapsgewijze aanpak voor het reorganiseren van een depot. Daarbij wordt uitgegaan van een creatief, verantwoord gebruik van de aanwezige hulpmiddelen. Dit zorgt voor een budgetvriendelijke oplossing. Voor meer informatie, zie www.iccrom.org/section/preventive-conservation/re-org en <https://faro.be/publicaties/re-org-een-methode-om-uw-museumdepot-te-reorganiseren>.

5. Lokaal erfgoeddepot (hoofdfunctie):

- Collectie: gezamenlijk depot voor stukken uit of collecties van meerdere kerken binnen de gemeentegrenzen
- Beheer: gemeente, eventueel kerkbestuur,...
- Ontsluiting: rondleidingen op themadagen, bruiklenen aan externe exposities,...
- Vergt overeenkomsten tussen depotbeheerder en eigenaar/beheerder object(en)

6. Regionaal erfgoeddepot (hoofdfunctie):

- Collectie: gezamenlijk depot voor stukken uit of collecties van meerdere kerken binnen een bepaalde regio
- Beheer: (i.s.m.) erfgoedcel, gemeente waarin kerk met erfgoeddepot gevestigd is,...
- Ontsluiting: consultatieruimte, wetenschappelijk onderzoek, rondleidingen, bruiklenen,...
- Vergt overeenkomsten tussen depotbeheerder en eigenaar/beheerder object(en)
- Meer subsidiemogelijkheden, maar gelinkt aan hogere graad van professionalisering, receptieve functie,...

7. Transitdepot* (onder specifieke voorwaarden om vergeetput-/dumpscenario te vermijden):

- Enkel als de nood zich aandringt. Bv. omdat er nog geen opslaginfrastructuur voor handen is waar bewaring op lange termijn mogelijk is, maar de kerk van oorsprong al gauw verkocht wordt.
- Meet het binnenklimaat vóór ingebruikname als transitdepot en bepaal of de bewaring van diverse erfgoedcategorieën verantwoord is zonder bijkomende ingrepen.
- Voorzie een einddatum en maak intussen werk van een lange termijnoplossing.
- Koppel dit indien mogelijk aan een waarderingstraject.
- Voorzie een trekker die de coördinatie op zich neemt en laat je begeleiden door een erfgoedprofessional.

Noot: deze scenario's zijn géén hapklare, noch sluitende, formules voor de uitwerking van een depot in een kerkgebouw. Ze zijn er om, afhankelijk van de ambities op caseniveau, een idee te geven van een mogelijk depotmodel. Om uiteindelijk tot een concreet depotprofiel en projectplan te komen, dient een projectgroep het stappenplan (zie bijlage 1) toe te passen op maat van de voorliggende case. Een breed spectrum aan variabelen zorgt ervoor dat elke case tot een uniek depotprofiel zal komen met een geheel eigen beheer- en financieringsstructuur, ontwerp, etc. Om er enkele te noemen:

- Mogelijkheden en beperkingen verbonden aan het kerkgebouw
- Samenstelling en omvang depotcollectie
- Stakeholders en partners (en de mate van engagement)
- Vrijwilligersbestand
- Ligging (toegankelijkheid, kansen op aansluiting bij andere infrastructuur/erfgoedwerking, ontsluiting,...)
- ...

Desondanks omarmt dit zevental de meest voorkomende ambities, noden en kansen uit het veld.

Uitvoering in de praktijk zou kunnen aantonen dat sommige van deze scenario's moeilijk of niet realiseerbaar zijn. Dit vergt verdere opvolging.

Het overwegen waard?

De bewaring van (religieus) erfgoed in een erfgoeddepot in een parochiekerk kan omwille van diverse redenen overwogen worden:

1. De her- en nevenbestemming (in ruimte) van kerkgebouwen maakt dat er ruimte vrijkomt.
2. Tegelijk moet er voor heel wat roerend erfgoed een nieuwe thuis gevonden worden, omwille van het wegvallen van het religieus gebruik, ongunstige bewaarcondities op de huidige bewaarplaats of een tekort aan opslagruimte.
3. Het concept bestendigt de verantwoordelijkheid van de kerkbesturen als eigenaars of beheerders van gebouw en collectie en houdt de betrokkenheid hoog.
4. Verder werden heel wat van deze erfgoeditems gedurende jaren, decennia of zelfs eeuwen bewaard in een historisch pand. Met andere woorden; voor objecten uit dergelijke context hoeven niet noodzakelijk strenge bewaareisen nagestreefd te worden. Desalniettemin dient hierbij voorzichtigheid aan de dag gelegd te worden³⁴.
5. Afhankelijk van de constructie en toestand van het bouwschil, kan er een pleidooi gevoerd worden voor de isolerende kwaliteiten van de veelal dikke, stevige buitenmuren, in combinatie met de vloeren die vaker dan nooit niet geïsoleerd zijn. Dit zorgt voor overeenkomsten met de technieken van het Denemarken-model, zoals gebruikt voor de nieuwbouwdepots DEPOTYZE en Trezoor. Ramen, deuren en daken vormen bij dit bouwtype wel een extra uitdaging.
6. Tenslotte brengt dit concept kansen met zich mee rond ontsluiting. Objecten blijven dicht bij de plek van oorspronkelijk gebruik en dicht bij de gemeenschap van wiens leven het jarenlang deel uitmaakte.

Kritische bedenkingen

Een aantal kritische bedenkingen bij het concept zijn de volgende:

- ❖ In tegenstelling tot reguliere depotgebouwen die veelal in bouwtypes als loodsen en magazijnen ondergebracht worden of in nieuwbouwpanden, kunnen kerkgebouwen een aanzienlijk kostenplaatje met zich meebrengen op het vlak van regulier onderhoud, instandhouding en klimatisatie. Met het oog op een passief en duurzaam klimaatbeheersysteem, is een gezonde bouwschil prioriteit nummer 1. Afhankelijk van de beheers- en financieringsconstructie en de staat van het gebouw, zal het onderbrengen van een erfgoeddepot in een kerkgebouw niet altijd haalbaar of voordelig zijn.
- ❖ Wanneer kerken onttrokken worden aan de eredienst, gaat dit gepaard met een fusie van de parochies. Hierdoor vermindert het aantal actieve vrijwilligers aanzienlijk. Rekening houdend met het feit dat erfgoedzorg geen primaire taak is voor kerkfabrieken, kan het moeilijk worden om voldoende helpende handen te vinden voor de voorbereidende fase en basiswerking van het erfgoeddepot.

³⁴ Het is aangewezen om de betreffende objecten vóór beslissing tot overdracht naar een nieuwe bewaarplaats toe te werpen aan een conditiecontrole. Zo kan nagegaan worden hoe het object reageerde op de huidige bewaaromstandigheden en of er aanpassingen gemaakt moeten worden met het oog op preventieve conservatie. In de mate van het mogelijke rekening houden met de bewaarstatus, het historisch bewaarklimaat en de haalbare klimatologische omstandigheden van het nieuwe erfgoeddepot is de boodschap.

Finaliteit

Gezien het toenemend aantal kerkgebouwen dat onttrokken wordt aan de eredienst, zijn we genoodzaakt om ons de vraag te stellen of de inboedels in dat geval nog integraal bewaard moeten worden. Een verantwoorde opslag van erfgoed vergt personele en financiële middelen, terwijl kerkbesturen (veelal de eigenaars of beheerders van deze voorwerpen) dit doorgaans niet op overschot hebben. Een waarderingstraject helpt om een doordachte selectie te maken. Enerzijds wordt zo vermeden dat er kostbaar erfgoed verloren gaat, anderzijds bespaart het depotruimte voor stukken die misschien beter op hun plaats zijn in een museum, hergebruikt kunnen worden door een andere geloofsgemeenschap of weinig of geen waarde bezitten.

In bepaalde situaties kan het nuttig en zelfs verrijkend zijn om te opteren voor depotbewaring. Bijvoorbeeld:

- ❖ Het optimaliseren van een interne bewaarruimte, zodat de eigen collectie van de betreffende kerk in een verantwoorde omgeving bewaard kan worden (cfr. Stroomschema, scenario 1).
- ❖ Door de fusie met één of meerdere parochies binnen de gemeentegrenzen bereidt de collectie van de fusiekerk zich steeds meer uit. Een waarderingstraject en de opmaak van een bestemmingsplan kanaliseren de toestroom van erfgoedobjecten, maar sommige objectcategorieën (bv. relieken, liturgische en devotionele voorwerpen) gaan in principe steeds naar de fusiekerk. Bijkomende, degelijke opslagruimte is nodig, bij voorkeur in (de nabijheid van) de oorspronkelijke gebruikscontext.
- ❖ Na de uitvoer van waarderingstrajecten op verschillende kerkelijke collecties binnen de gemeente blijft een selectie erfgoedobjecten over waarvan men o.w.v. de cultuurhistorische of sociaal-emotionele waarde besliste om ze te bewaren voor de toekomstige generaties. Een integraal bewaar- en ontsluitingsplan, al dan niet ondergebracht onder één (kerk)dak, kan hier een mooie oplossing bieden en het erfgoed terug middenin de gemeenschap plaatsen (cfr. Stroomschema, scenario's 3, 4 en 5).
- ❖ Van bepaalde objecten wordt omwille van de sociaal-emotionele waarde soms beslist dat ze nog niet herbested of afgestoten mogen worden, ondanks het feit dat deze soms weinig andere waarde bezitten. In dat geval zou er een tijdelijke, degelijke bewaarplaats ingericht kunnen worden in of nabij de parochiekerk waar deze objecten al die jaren deel uitmaakten van de religieuze beleving. Zo krijgt de geloofsgemeenschap tijd om er afscheid van te nemen. Na enkele jaren zouden deze objecten opnieuw ter hand genomen kunnen worden om, in samenspraak met de lokale gemeenschap, na te gaan of er zich intussen andere bestemmingsopties aandienen.
- ❖ De herbesteding of sloop van een kerkgebouw of gebrekkige bewaaromstandigheden zien eigenaars of beheerders van kerkelijke collecties soms genoodzaakt om het erfgoed zo snel mogelijk over te brengen naar een omgeving met betere bewaaromstandigheden. Als het binnenklimaat (en beveiliging) het toelaten, zou een vrijstaande kerk tijdelijk ingericht kunnen worden als depot. Dit laat het lokale waarderingsteam toe om het traject comfortabel, lokaal te doorlopen en objecten waarvoor naar een herbesteding gezocht wordt intussen een degelijke bewaarplaats te geven (cfr. Stroomschema, scenario 7).

Pilootcases

Brugge, Sint-Andries

Kandidaat-kerkgebouw:

Sint-Andries en Sint-Annakerk ([inventaris onroerend erfgoed: ID 74918](#)) (fig. 19-23)

Figuur 19. Sint-Andries en Sint-Annakerk, exterieur met omliggend kerkhof. ©Inventaris Onroerend Erfgoed

Figuur 20. Sint-Andries en Sint-Annakerk, zicht op doksaal. ©Lothar Casteleyn

Figuur 21. Sint-Andries en Sint-Annakerk, zicht op koor. ©Lothar Casteleyn

Figuur 22. Sint-Andries en Sint-Annakerk, zijbeuk. ©Lothar Casteleyn

Figuur 23. Sint-Andries en Sint-Annakerk, zijbeuk. ©Lothar Casteleyn

Eigenaar:

Stad Brugge

Bouwkundige info:

- ❖ 1869: quasi volledig vernield door brand, nadien heropbouw in neogotische stijl
- ❖ Toren: oudste restaurant, m.n. uit 1530 (enkel spits werd vervangen na brand van 1869)
- ❖ Basilicale opstand
- ❖ Driebeukig
- ❖ Koor met noordelijke en zuidelijke sacristie
- ❖ Doksaal met historisch orgel

Statuut:

- ❖ Aangeduid als beschermd monument (2001)
- ❖ Aangeduid als beschermd stads- en dorpsgezicht, incl. kerkhof (2001)

Nood/Ambitie:

- ❖ Depot voor religieus erfgoed + stille ruimte
- ❖ In de eerste plaats voor collecties uit de kerken van de Emmaüsparochie. Indien mogelijk meer, maar binnen de grenzen van stad Brugge

Uitdagingen:

- ❖ Toestand kerkgebouw (o.a. vochtinsijpeling): nood aan instandhoudingswerken
- ❖ Beschermd monument + omgeving: rekening mee te houden bij ruimtelijke ingrepen
- ❖ Kerkenbeleidsplan moet nog geüpdatet worden: nog geen zicht op hoeveelheid objecten die dakloos worden
- ❖ Toegang kerkgebouw niet bereikbaar met zwaar transport vanwege kerkhofpad met onderliggende graven
- ❖ Samenstelling en omvang collectie nog onduidelijk: d.d. 2021 inventarisatietrajecten bijna doorlopen voor de Emmaüsparochie, nog geen waardering uitgevoerd

Kansen:

- ❖ Sterk stedelijk erfgoednetwerk en vrijwilligersbestand
- ❖ Complementariteit met (andere) depot- en ontsluitingsinfrastructuur
- ❖ Geplande update kerkenbeleidsplan: rekening houden met impact op cultureel religieus erfgoed bij het uitzetten van een toekomstvisie voor de parochiekerken. Optie om af te wegen welke kerk(en) het meest geschikt zijn om te dienen als erfgoeddepot, eerder dan de functie op te leggen aan het gebouw

Stand van zaken:

- Toestandsbeschrijving bouwschil en interieur door Monumentenwacht: 2020
- Plaatsbezoek projectgroep: januari 2021
- Eerste afstemming met Brugse collectiebeheerders: voorjaar 2021
- Voltooiing inventarisatie 5 kerken Emmaüsparochie: najaar 2021
- Opstart waardering 5 kerken Emmaüsparochie: voorjaar 2022 (onder voorbehoud)
- Instandhoudingswerken: restauratiedossier opgemaakt, pre-advies consulent Agentschap Onroerend Erfgoed, zoeken naar budget voor eigen inbreng
- Actualisatie kerkenbeleidsplan: onder voorbehoud

Zwalm**Kandidaat-kerkgebouw:**

- Initieel: Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten, Sint-Maria-Latem ([Inventaris Onroerend Erfgoed: ID 44025](#))

- Huidig: Sint-Andreaskerk, Beerlegem ([Inventaris Onroerend Erfgoed: ID 45138](#)) (fig. 24-26)

Figuur 24. Kerk Beerlegem. ©Inventaris Onroerend Erfgoed

Figuur 25. Interieur kerk Beerlegem. ©Inventaris Onroerend Erfgoed

Figuur 26. Interieur kerk Beerlegem. ©Inventaris Onroerend Erfgoed

Eigenaar Sint-Andreaskerk:

Kerkfabriek Alle Heiligen Zwalm (gefuseerd sinds 2016, staat in voor beheer van 12 parochiekerken en 1 kapel)

Bouwkundige info:

- ❖ 1792-1793: bouw nieuwe kerk
- ❖ Niet-georiënteerde, eenbeukige kruiskerk met transept en rechthoekig koor
- ❖ Vierkante toren aansluitend op koor met flankerende bergplaats ten noorden en sacristie in het zuiden
- ❖ Orgel deels uit de 18e eeuw en verbouwd in 1911-1912

Statuut:

- ❖ Gedeeltelijk beschermd als monument: toren (1943)
- ❖ Aangeduid als vastgesteld bouwkundig erfgoed: parochiekerk (2009)

Nood/Ambitie:

- ❖ Depot voor het religieus erfgoed uit de 10 Zwalmse parochiekerken die aan de eredienst onttrokken werden

Uitdagingen:

- ❖ Hoeveelheid roerend religieus erfgoed
- ❖ Deuren zijn al enige tijd gesloten en nieuwe functies dienen zich aan
- ❖ Communicatie burgerlijke en kerkelijke lokale overheden
- ❖ Beperkt budget en mankracht
- ❖ Het vinden van een kerkgebouw waar een degelijk binnenklimaat heerst, zodat er zonder kostelijke ingrepen en op verantwoorde wijze erfgoed in bewaard kan worden

Kansen:

- ❖ Begeleiding en ondersteuning door provinciale medewerkers en erfgoedcel

Stand van zaken:

- Haalbaarheidsstudie 2016 (uitvoering Helicon, financiering provincie Oost-Vlaanderen):
 - Onderzoek naar de mogelijkheden voor het inrichten van een depot in één van de Zwalmse kerken
 - Focus op binnenklimaat, mogelijkheden tot compartimentering, potentiële opslagcapaciteit en toegankelijkheid
 - Leverde geen definitieve beslissing op, o.a. omdat er geen zicht was op het genodigde opslagvolume
- Collecties volledig geïnventariseerd
- Afspraken voor de uitrol van een waarderingstraject voor elk van de collecties worden gemaakt
- Kerkfabriek schoof oorspronkelijk de kerk van Sint-Maria-Latem naar voor. Uiteindelijk wordt nu voor de kerk van Beerlegem geopteerd o.w.v. de volgende redenen:
 - Haalbaarheidsstudie Helicon en evaluatie klimaatmetingen in de kerk van Sint-Maria-Latem door Monumentenwacht Oost-Vlaanderen: erg vochtig, vaste interieurelementen in slechte toestand (zwamaantasting, insectenaantasting, losse onderdelen,...) → kostelijke instandhoudingswerken om geheel te stabiliseren.
 - In de kerk van Beerlegem is er inbraak- en brandbeveiliging, worden er camera's voorzien en kreeg de technische installatie recent een groot onderhoud.

Bornem, Branst

Kandidaat-kerkgebouw:

Sint-Vincentius à Paolokerk, Branst ([Inventaris Onroerend Erfgoed: ID 1957](#)) (fig. 27-30)

Figuur 27. Kerk Branst, exterieur.
©PARCUM

Figuur 28. Kerk Branst, interieur met zicht op koor vanaf doksaal. ©PARCUM

Figuur 29. Kerk Branst, interieur met zicht op middenbeuk en doksaal. ©PARCUM

Figuur 30. Kerk Branst, doopkapel. ©PARCUM

Eigenaar:

Kerkfabriek Onze-Lieve-Vrouw aan de Schelde

Bouwkundige info:

- ❖ 1900 (ingewijd)
- ❖ Neogotische kruiskerk met basilicale opstand, transept van één travee met vlakke sluiting
- ❖ Koor met driezijdige afsluiting met twee zijkapellen en zuidelijke sacristie
- ❖ Half ingebouwde, vierkante westtoren met een doopkapel en polygonale traptoren aan de noordzijde en een bergplaats aan de zuidzijde

Statuut:

- ❖ Aangeduid als vastgesteld bouwkundig erfgoed: parochiekerk (2019)

Nood/Ambitie:

- ❖ Uitbouw regionaal depot in de kerk voor de opslag van religieus erfgoed uit Bornem, alsook andere erfgoedtypes

Uitdagingen:

- ❖ In kaart brengen depotnoden
- ❖ Financiering vooronderzoek, inrichting en werking
- ❖ Het vinden van partners voor depotbeheer en -werking
- ❖ Kerkgebouw werd reeds onttrokken aan de eredienst: geen aanspraak meer op subsidie voor her- of nevenbestemmingsonderzoek via Agentschap Binnenlands Bestuur + voorkeur om zo snel mogelijk een nieuwe functie te koppelen aan het gebouw
- ❖ Ingebruikname als erfgoeddepot ligt gevoelig bij een deel van de omwonenden

Kansen:

- ❖ Begeleiding en ondersteuning door erfgoedcel en IOED (mogelijks rol weggelegd voor uitbating regiodepot)

- ❖ Geen bescherming: meer vrijheid voor ruimtelijke ingrepen (bv. compartimentering)
- ❖ Reeds ervaring met verhuis en (tijdelijke) depotbewaring van religieus erfgoed en samenwerking met vrijwilligers (i.k.v. restauratiewerken Sint-Bernardusabdij, Bornem)
- ❖ Vlotte toegang vanaf straatkant
- ❖ De kerk van Wintam zou ingericht worden als tentoonstellingsruimte: samenwerking voor ontsluiting depotcollectie?

Stand van zaken:

- Depotnoden en eventuele partnerschappen werden bevraagd a.d.h.v. een enquête + afstemming met Depot Rato (Mechelen)
- Onderzoek architecturale mogelijkheden
- Waarderingstrajecten van de laatste collecties van de parochiekerken in Bornem worden doorlopen
- Verder onderzoek naar potentiële financieringskanalen en beheermodel

Sint-Pieters-Leeuw, Sint-Laureins-Berchem

Kandidaat-kerkgebouw:

Sint-Laurentiuskerk, Sint-Laureins-Berchem ([Inventaris Onroerend Erfgoed: ID 40672](#)) (fig. 31-33)

Ter info: vormde één parochie met de Sint-Pieter-in-Bandenkerk van Oudenaken.

*Figuur 31. Kerk Sint-Laureins-Berchem (exterieur met omliggend kerkhof).
©Kristien Van Hecke (gemeente Sint-Pieters-Leeuw) en Erfgoedcel Pajottenland-Zennevallei*

Figuur 32. Kerk Sint-Laureins-Berchem, interieur met zicht op doksaa. ©Kristien Van Hecke (gemeente Sint-Pieters-Leeuw) en Erfgoedcel Pajottenland-Zennevallei

Figuur 33. Kerk Sint-Laureins-Berchem, interieur met zicht op koor vanaf doksaa. ©Kristien Van Hecke (gemeente Sint-Pieters-Leeuw) en Erfgoedcel Pajottenland-Zennevallei

Eigenaar:

Gemeente

Bouwkundige info:

- ❖ Lange bouwgeschiedenis (romaans tot neogotisch)
- ❖ Eenbeukig schip met houten doksaa tegen de westmuur, zuidportaal en houten tongewelf
- ❖ Iets lager en smaller koor met driezijdige sluiting, rechthoekige sacristie in het zuiden en een vierkante traptoren aan de noordzijde

Statuut:

- ❖ Aangeduid als beschermd monument (1939)

Nood/Ambitie:

- ❖ Inrichting depot voor de opslag van religieus erfgoed uit de kerken op grondgemeente van gemeente Sint-Pieters-Leeuw
- ❖ Combinatie met publieksruimte voor culturele activiteiten: occasionele concerten

Uitdagingen:

- ❖ Vocht: ligging op een helling aan de Molenbeek, vochtinsijpeling westmuur, schimmelluitbraak in sacristie
- ❖ Dakconstructie moeilijk te isoleren
- ❖ Instandhoudingswerken nodig: o.a. herstel glasramen (geen nut om klimaatmetingen op te starten zolang dit niet gebeurd is)
- ❖ Ruimte voor erfgoeddepot beperkt
- ❖ Depotcollectie afbakenen: uit welke kerken? Welke objectcategorieën?
- ❖ Waardering en selectie uitvoeren

- ❖ Beperkt budget
- ❖ Beschermd monument: compartimentering om depotruimte te onderscheiden van publieksruimte mag erfgoedwaarden (en akoestiek) niet schaden

Kansen:

- ❖ Betrokkenheid van en ondersteuning door erfgoedcel
- ❖ Publieke, culturele nevenfunctie biedt mogelijkheden voor ontsluiting depotcollectie
- ❖ Immaterieel erfgoed: 'kaarskensprocessie' → erfgoeddepot biedt mogelijkheid om het processiemateriaal ter plekke te bewaren en indien mogelijk de processie verder te zetten

Stand van zaken:

- ❖ Kerkgebouw werd onttrokken aan de eredienst (idem voor de kerk van Oudenaken): parochie zal fuseren met die van de hoofdkerk in Sint-Pieters-Leeuw
- ❖ Religieus textiel van de Sint-Laurentiuskerk werd gewaardeerd (nog geen selectie of herbestemming)
- ❖ Afbakenen depotcollectie: collecties Sint-Laureins-Berchem en Oudenaken (na waardering en selectie). Afhankelijk van het resterende volume en de voorziene ingrepen voor de uitbouw van een depotruimte in de kerk eventueel nog afbakenen op objectcategorie
- ❖ Inplannen instandhoudingswerken + controle elektrische installatie en verwarming (indien nodig reparatie of vernieuwing)

Borgloon, Bommershoven

Kandidaat-kerkgebouw:

Sint-Alfonsuskerk, Bommershoven ([Inventaris Onroerend Erfgoed: ID 31732](#)) (fig. 34-37)

*Figuur 34. Kerk Bommershoven, omgeving.
©Inventaris Onroerend Erfgoed*

Figuur 35. Kerk Bommershoven, exterieur met hellende toegang. ©Inventaris Onroerend Erfgoed

Figuur 36. Kerk Bommershoven, interieur met zicht op koor. ©Erfgoedcel Haspengouw

Figuur 37. Kerk Bommershoven, interieur met zicht op doksaal met orgel. ©Erfgoedcel Haspengouw

Eigenaar:

Kerkfabriek. Oratorium is eigendom van de kasteelheren van Bommershoven.

De kasteelheer wil het oratorium schenken aan kerkbestuur of gemeente. Vervolgens zou de gemeente het geheel in erfpacht nemen.

Bouwkundige info:

- ❖ 1841-1844
- ❖ Neoclassicistisch zaalkerkje
- ❖ Koor met links sacristie en rechts oratorium van de kasteelheren van Bommershoven. Beiden met aparte toegang
- ❖ Doksaal boven het westportaal met historisch waardevol, gerestaureerd orgel

Statuut:

- ❖ Aangeduid als beschermd monument (2003)
- ❖ Aangeduid als vastgesteld bouwkundig erfgoed (2018)
- ❖ Deel van de aanduiding als vastgesteld bouwkundig erfgoed 'Dorpskern Bommershoven' (2018)

Nood/Ambitie:

- ❖ Uitbouw erfgoeddepot voor de bewaring van het religieus erfgoed uit Borgloon
- ❖ Combinatie met een publieke ruimte waar een beperkt aantal aanwezigen orgelconcerten kan bijwonen

Uitdagingen:

- ❖ Beschermd kerkgebouw mét orgel: rekening houden met erfgoedwaarden en akoestiek bij de uitvoer van ruimtelijke ingrepen
- ❖ Kerk met veel lichtinval
- ❖ Voorlopige resultaten van klimaatmetingen tonen een hoge RV (met afwijkende cijfers afhankelijk van locatie dataloggers)
- ❖ Veel religieus erfgoed: 8 van de 13 kerken krijgen een her- of nevenbestemming
- ❖ Lichthellende trappartij van straatniveau naar portaal

Kansen:

- ❖ Veel engagement en een open houding bij lokale en regionale stakeholders en partners
- ❖ Bewustzijn van het belang van waardering (eerste ervaring met pilootproject Broekom)
- ❖ Concertfunctie biedt mogelijkheden voor ontsluiting depotcollectie, daarnaast ook mogelijkheid tot samenwerking met de Sint-Odulphuskerk in het centrum van Borgloon (opslag en ontsluiting meest waardevolle stukken)

Stand van zaken:

- ❖ Kerkinventarissen geactualiseerd in 2020-2021
- ❖ Waarderingstrajecten worden voorzien (reeds ervaring mee vanuit testcase onder begeleiding van PARCUM)
- ❖ Eerste idee rond afbakening depotcollectie en -ontwerp: gezien ruimtelijke beperkingen voor speelbaarheid orgel en behoud erfgoedwaarden, wordt gedacht aan het invoegen van twee boxen die verticaal niet hoger reiken dan het doksaal. Ze zouden ingeplant worden in lijn met de stoelenschikking zoals bij de misviering en op enige afstand van het doksaal beginnen, aangezien ook dit een voorwaarde is op vlak van akoestiek. Bovenop deze boxen zouden enkele zitplaatsen voorzien worden voor orgelconcerten. Het tweevoudige box-in-box systeem zou het creëren van meerdere klimaatzones mogelijk maken. Voorlopig wordt gedacht aan de bewaring van religieus textiel, (kleinere) schilderijen, grafiek/drukwerk en verlichtingselementen (en eventueel andere 3D-objecten).
- ❖ In overleg met de betrokken consultant van het Agentschap Onroerend Erfgoed wordt een aanvraagdossier opgesteld voor de [Relance-oproep 'Herbestemming en structurele nevenbestemming van kerken'](#) (november 2021).

Kansen en uitdagingen voor de uitbouw van een (religieus) erfgoeddepot in een parochiekerk

Uitdagingen:

- ❖ Kerkgebouw met 'pathologieën' (bv. vochtinsijpeling) die kostelijke instandhoudingswerken vergen om er een geschikt onderkomen te creëren voor de bewaring van erfgoeditems.
- ❖ Kerkgebouw dat geheel of deels beschermd is:
 - Vergt afstemming met het Agentschap Onroerend Erfgoed.
 - Vraagt om een creatief ontwerp, dat erfgoedwaarden vrijwaart.
 - Onduidelijkheid over de omgang met cultuuroederen, interieurelementen onroerend door aard en roerende goederen onroerend door bestemming (bewaring in situ of verwijderen?, wat bij herbestemming of structurele nevenbestemming?, eigendomsrecht?, verzekeringen?, beheer?,...).
- ❖ Omvang en samenstelling depotcollectie bepalen:
 - Inplannen en uitvoer waarderingstrajecten.
 - Onduidelijkheid over het eigendomsrecht van sommige erfgoeditems en bij extensie over wie de verantwoordelijkheid voor de zorg ervan draagt (bv. erfgoedobjecten die ten tijde van de confiscatie van de kerk reeds tot de inboedel behoorden).
 - Ontbrekend totaaloverzicht van de reeds aanwezige depotinfrastructuur (op verschillende niveaus), alsook van hun depot- en collectieprofiel → bemoeilijkt het streven naar complementariteit in de werking.
- ❖ Stroeve communicatie tussen stakeholders.
- ❖ Weinig tijd en helpende handen:
 - Aandacht voor erfgoedaspect komt te laat in het traject rond het toekomstig gebruik van de parochiekerken.

- Voor de uitbouw van een gezamenlijk depot voor religieus erfgoed, moeten de collecties van meerdere kerken onder handen genomen worden (inventarisatie, waardering en selectie).
- ❖ Uitzetten financieringsmodel dat alle fasen dekt: instandhouding bouwschil en interieur, vooronderzoek, inrichting, depotbeheer.
- ❖ Terughoudendheid bij de lokale gemeenschap uit schrik voor gesloten deuren.

Kansen:

- ❖ Open houding projectgroep.
- ❖ Indien mogelijk deelname aan projectgroep van iemand met architecturale achtergrond. Zo kan er nog vóór een eventuele aanbesteding aan technische experts reeds rekening gehouden worden met wat technische bedenkingen en kan bijvoorbeeld al een eerste idee van een depotontwerp gevisualiseerd worden.
- ❖ Samenwerking met of ondersteuning door andere erfgoedorganisaties en/of vrijwilligers.
- ❖ Het inrichten van erfgoeddepots op gemeentelijk of (maximaal) regionaal niveau biedt de kans om in te zetten op een gevoel van identiteit. Bovendien ligt dit in lijn met het huidige beleid en de gebruiken rond het gemeenschappelijk investeren in en beheren van depotinfrastructuur en -werking³⁵. Voorts zet het bundelen van krachten en middelen aan tot een hogere graad van professionalisering, waardoor ook de opslag van fragiele of waardevolle stukken of objectcategorieën beter mogelijk wordt.
- ❖ Het uitzetten van een complementaire werking met andere depot- en ontsluitingsinfrastructuur.
- ❖ Bewustzijn over omgang met cultureel religieus erfgoed in een vroege fase van het uitzetten van de toekomstvisie op het gebruik van de kerken.
- ❖ Een integrale visie op de aanpak van en omgang met het religieus erfgoed (onroerend, roerend, immaterieel) in een gemeente of regio, maakt duurzame oplossingen mogelijk en biedt kansen om in te zetten op ontsluiting.

³⁵ Zie Strategische Visienota Cultureel Erfgoed, 1 april 2021.

Handelingskader

Het in kaart brengen van de mogelijkheden en het uitzetten van richtlijnen voor de uitbouw van een (religieus) erfgoeddepot in een parochiekerk werd als doel van deze studie geformuleerd. Opvolging en begeleiding van de pilotcases liet de uitwerking van een handelingskader toe. Partijen betrokken bij de inrichting van een erfgoeddepot in een parochiekerk kunnen dit instrument integraal raadplegen via www.parcum.be/een-erfgoeddepot-in-je-kerk. De richtlijnen die hierin meegegeven worden zijn niet afdwingbaar, maar zijn in de eerste plaats bedoeld om een houvast te bieden.

Het handelingskader voor erfgoeddepots in parochiekerken is opgebouwd uit verschillende onderdelen:

1. Stroomschema met mogelijke depotscenario's (fig. 18)
2. Algemeen stappenplan (bijlage 1)
3. Basisaanbevelingen rond klimaatbeheer en inrichting (bijlage 2)
4. Overzicht subsidiemogelijkheden (bijlage 3)
5. Overzicht hulplijnen (bijlage 4)

Zodoende beoogt het een faciliterend instrument te zijn dat informeert rond verschillende deelaspecten en sturing geeft aan het traject voor de uitbouw van een (religieus) erfgoeddepot in een parochiekerk.

Stroomschema

Het stroomschema leidt je aan de hand van een aantal vragen naar één of meerdere scenario's. Elk scenario stelt een ander depotmodel voor met enkele (indicatieve) eigenschappen. Deze zeven scenario's reflecteren de gedetecteerde noden en ambities uit het veld en variëren van eenvoudige maatregelen en de meest bescheiden vorm van depotwerking tot de uitbouw van een professioneel regionaal erfgoeddepot. Mengvormen zijn zeker mogelijk en het doorlopen van een voorbereidend traject op caseniveau is onontbeerlijk. Om hokjesdenken te vermijden en de vrijheid te laten voor het uitwerken van een oplossing op maat van de lokale situatie, werd ervoor geopteerd om geen verdere richtlijnen te voorzien per scenario. De overige onderdelen van het handelingskader zetten de gebruiker van het instrument daarentegen zo goed mogelijk op weg.

Kortom, het stroomschema is in de eerste plaats bedoeld om een zicht te geven op de verschillende vormen die zo'n erfgoeddepot in een kerkgebouw kan aannemen.

Raadpleeg het hoofdstuk 'Een 'depotkerk'?' van dit rapport voor verdere toelichting bij het stroomschema.

Stappenplan

Ga naar bijlage 1 voor het stappenplan.

Het stappenplan is in de eerste plaats bedoeld om mee te geven wat er zoal kan komen kijken bij de uitbouw van een erfgoeddepot in een parochiekerk. Afhankelijk van het beoogde depotmodel zullen de voorbereidingen meer of minder omvattend zijn en kunnen bepaalde stappen overgeslagen worden. Zo hoeft er in het geval van depotscenario's 1 en 2 (cfr. stroomschema) niet noodzakelijk een technisch expert ingeschakeld te worden (cfr. stappenplan, stap 1.7.). Beide scenario's zetten in de eerste plaats in op het optimaliseren van bestaande (berg-)ruimtes, zodat de opslagcapaciteit vergroot en/of er betere bewaaromstandigheden gecreëerd kunnen worden. Eenvoudige, budgetvriendelijke ingrepen (bv. aangepast opslagmeubilair,

verpakkingsmaterialen, het toepassen van de RE-ORG-methode, het ophangen van een gordijn en de installatie van een datalogger) kunnen in dit geval volstaan.

Het stappenplan kan beschouwd worden als een checklist die aangeeft hoe voorgaande stappen gelinkt zijn aan andere die later in het traject aan bod komen. Hoewel het een lineair proces voorstelt, hoeft dit in de praktijk niet strikt op deze manier uitgevoerd te worden. Het is best mogelijk dat sommige stappen synchroon verlopen of er heen en weer geschommeld wordt.

Vanuit de vraag of de depotnoden voor religieus erfgoedcollecties gerijmd kunnen worden met het toenemend aantal vrijstaande of vrijkomende kerkgebouwen, gaat het stappenplan in de eerste plaats uit van een depotcollectie samengesteld uit religieus erfgoedobjecten. Het collectieprofiel hoeft zich hier in de praktijk niet noodzakelijk toe te beperken.

De uitwerking van een concreet depotprofiel (werkingsgebied, receptieve functie of niet, transitfunctie tegen bepaalde voorwaarden, etc.) dient op caseniveau te gebeuren. Elk project vergt maatwerk en (veelal) heel wat tijd om tot een duurzaam eindresultaat te komen.

Basisaanbevelingen rond klimaatbeheer en inrichting

Ter aanvulling op het stappenplan geeft dit document gerichte informatie, tips en vuistregels mee rond inrichting en klimaatbeheer. Aangezien deze oefening nauw samenhangt met de toestand en opbouw van de bouwschil, de samenstelling van de depotcollectie en de depotwerking (allen factoren die van case tot case verschillen), werd ook hier geopteerd voor het meegeven van algemene richtlijnen.

Verder dient gesteld dat het onderzoek naar het gedrag van erfgoedobjecten in verschillende klimatologische omstandigheden in volle evolutie is. De vuistregels, richtlijnen en maatregelen die meegegeven worden in dit document bieden een houvast voor het streven naar een verantwoord bewaarklimaat, maar bieden geen garantie op een vlekkeloos parcours. Het betrekken van bouwtechnici en het uitvoeren van metingen en simulaties helpen om risico's te elimineren, maar brengt kosten met zich mee. Als hier geen budget voor is, en/of de ambities voor de depotwerking eerder bescheiden zijn, kan afstemming met de reguliere erfgoedexperts (bv. Monumentenwacht, FARO), het uitvoeren van klimaatmetingen, een waakzaam oog en een portie geduld uiteindelijk ook tot een verantwoorde oplossing leiden.

Het document met de basisaanbevelingen rond klimaatbeheer en inrichting van erfgoeddepots in kerkgebouwen is na te lezen in bijlage 2.

Overzicht subsidiemogelijkheden

De financiering van een erfgoeddepot vormt een uitdaging bij vele projecten. Het is dan ook zo dat er niet alleen middelen voorzien moeten worden voor de realisatie van het depot; ook andere stappen in het traject vergen budget. Een blik op het stappenplan (bijlage 1) geeft zicht op de mogelijke uitgavenposten:

- ❖ Voortraject: inspecties Monumentenwacht, voorbereiding en uitvoer instandhoudingswerken, klimaatmetingen, opmaak/aanpassing/actualisatie inventaris, waarderingstraject
- ❖ Planningsfase: technische voorstudies, architecturale en/of financiële haalbaarheidsstudies, ontwerpend onderzoek, taxatie en aanpassing verzekeringspolis
- ❖ Realisatiefase: werkuren en materialen benodigd voor de uitbouw van het depot (incl. eventuele veiligheidsinstallaties), opslagmeubilair, verpakkingsmaterialen, conditiecontroles (en eventueel behandelingen) erfgoedobjecten, eventuele kosten voor transport

- ❖ Exploitatiefase: personeelskost, kosten i.f.v. gebouwbeheer en instandhouding, kosten i.f.v. klimaatbeheer, aanschaf materialen voor dagelijkse taken,...

Uiteraard is de financiële last van de uitbouw en werking van een erfgoeddepot afhankelijk van het gestelde doel (schaalgrootte, depotfuncties, graad van professionaliteit, etc.).

Een overzicht van de bestaande subsidiekanalen d.d. september 2021 vind je terug in bijlage 3.

Zelfs wanneer er beroep gedaan kan worden op subsidies en premies is er steeds een aanzienlijk aandeel eigen inbreng nodig. De herbestemming en nevenbestemming in ruimte van parochiekerken leidt ertoe dat er voor heel wat erfgoedobjecten een nieuwe bewaarplaats gezocht moet worden en confronteert de erfgoedeigenaars en beheerders met de kosten voor erfgoedbewaring. Een duurzame, verantwoorde omgang met en zorg voor religieus erfgoedcollecties komt met een kostenplaatje; hierrond heerst nog onvoldoende bewustzijn. Het is dan ook nodig om dit meer onder de aandacht te brengen en samenwerking tussen verschillende kerkfabrieken en het gemeentebestuur aan te moedigen.

Overzicht hulplijnen

Zie bijlage 4.

Als laatste onderdeel van het handelingskader biedt dit document een vlot overzicht van de hulplijnen waar de actoren betrokken bij een traject voor de inrichting van een erfgoeddepot in een kerkgebouw terecht kunnen. Naast contactpunten voor advies en begeleiding omtrent verschillende deelaspecten, worden ook links naar online publicaties en instrumenten meegegeven.

Slotbeschouwing

Dit onderzoeksproject werd opgezet vanuit de ambitie om de mogelijkheden en voorwaarden voor het inrichten van (religieus) erfgoeddepots in Vlaamse parochiekerken op een rijtje te zetten. Daarnaast diende nagegaan te worden hoe dit past in het ruimere depotlandschap en het beleid rond religieus erfgoed en erfgoeddepots in Vlaanderen.

Het onderzoek naar het zgn. 'depotkerk'-concept zette aan tot gesprekken en visievorming rond de bewaring van religieus erfgoedcollecties in de context van een wijziging in het gebruik van de parochiekerken. Hierover zijn de laatste woorden zeker niet gezegd.

Er ging alvast heel wat aandacht uit naar de rol van waardering, selectie en herbestemming en de finaliteit van het inrichten van een depot voor religieus erfgoed. Het handelingskader en dit onderzoeksrapport leveren inzichten op vragen als 'Is het uitvoeren van een waarderingstraject een absolute vereiste?', 'Is dit uitvoerbaar in de praktijk?', 'Op welke schaal dient dit uitgevoerd te worden?', 'Hoe staat de sector tegenover het inrichten van een tijdelijk depot voor de bewaring van religieus erfgoed in een parochiekerk?', 'Hoe kan het religieus erfgoed overgedragen en ontsloten worden voor toekomstige generaties?',...

Het samenbrengen van de inzichten uit de pilotcases, de gesprekken met de stuurgroep en andere experts en allerhande beleids- en wetenschappelijke informatie maakte het mogelijk om een handelingskader uit te werken. Dit instrument tracht enerzijds een antwoord te bieden op de concrete ambities, kansen en noden die de praktijk stelt. Anderzijds werd ervoor gezorgd dat het sterk verweven is met reeds bestaande instrumenten, methodieken en visie op de bewaring van en omgang met (religieus) erfgoed. Waar mogelijk wordt dan ook doorverwezen naar partners, beleids- en praktische instrumenten.

Als eerste onderdeel van het handelingskader, werpt het stroomschema licht op de verschillende vormen die een erfgoeddepot in een kerkgebouw kan aannemen. Met andere woorden: het zet de mogelijkheden (hoewel niet sluitend) op een rijtje.

Het stappenplan en de basisaanbevelingen rond klimaatbeheer en depotinrichting bieden de gebruiker een houvast bij het uitstippelen van een concreet depotprofiel op maat van de voorliggende situatie. Ze vormen een uitnodiging om op een duurzame, betekenisvolle manier in te zetten op de toekomst van het religieus erfgoed. De richtlijnen waaruit deze documenten in essentie opgemaakt zijn, geven meteen ook een idee van de voorwaarden voor de uitbouw van een religieus erfgoeddepot in een parochiekerk. Hoewel niet afdwingbaar en opnieuw te evalueren van case tot case, kunnen er toch een aantal basisprincipes gedistilleerd worden:

1. Neem ook het toekomstig gebruik van de andere parochiekerken binnen de gemeente in acht en tracht toe te werken naar een totaaloplossing.
2. Leg de functie 'erfgoeddepot' niet op aan het kerkgebouw, maar evalueer of het gebouw zich hiertoe verleent.
3. Ga bedachtzaam om met de erfgoedcollectie en zet een toekomstgerichte visie uit rond de bewaring en het gebruik ervan. Evalueer welke opties er zijn en waarnaar de voorkeur uitgaat.
4. Breng potentiële partnerschappen in kaart, die zowel de uitbouw als het beheer en de werking kunnen faciliteren en/of aanvullen.
5. Laat je begeleiden door professionele erfgoedactoren en, indien nodig, technische experts.
6. Neem je tijd.

Het handelingskader voorziet daarnaast ook enkele praktische overzichten. Een overzicht van de mogelijke subsidiekanalen zorgt voor helderheid wat de verschillende uitgavenposten betreft en maakt waar nodig onderscheid tussen de opties voor beschermde of niet-beschermde kerkgebouwen.

Tot slot kwam er heel wat vraag naar het creëren van een overzicht van de vele (erfgoed-) partners en hun respectievelijke rol bij de bewaring van (religieus) erfgoed in een parochiekerk. Ook daaromtrent licht het handelingskader een tipje op van de sluier.

Aan de hand van dit éénjarige onderzoeksproject kan niet definitief gesteld worden of het effectieve inrichten en uitbaten van een erfgoeddepot in een parochiekerk ook praktisch haalbaar en kwalitatief verantwoord is. Zoals duidelijk blijkt uit het stappenplan, kan het totaaltraject (inclusief voorbereidend onderzoek) van de uitbouw van een erfgoeddepot in een parochiekerk zich uitstrekken over meerdere jaren. Verdere opvolging van de lopende cases is daarom nodig en zal het mogelijk maken om bijkomende lessen te trekken en ervaringen uit te wisselen.

In het hoofdstuk over de pilotcases wordt aangegeven welke stappen reeds gezet werden tegen de zomer van 2021 en, indien van toepassing, welke vervolgstappen er nog voorzien zijn. Daarnaast wordt er inzicht gegeven in de hindernissen en kansen die voorlopig al het pad van de lokale werkgroepen kruisten.

Algemeen kan gesteld worden dat het inrichten van een erfgoeddepot in een kerkgebouw een optie is die telkens op maat van de lokale situatie onderzocht dient te worden. Het is en blijft maatwerk. De boodschap luidt om het concept niet bij voorbaat uit te sluiten, maar te onderzoeken wat kan.

Dit onderzoeksproject kan beschouwd worden als een aanzet. Enerzijds leverde het eerste ervaringen op voor het concept van de inrichting van een erfgoeddepot in een parochiekerk. Anderzijds deed het ons stilstaan bij de bredere omkadering en bracht het werkpunten en bijkomende vraagstukken naar boven, waar de sector verder op kan inzetten:

- ❖ Sensibiliseren over de finaliteit van een waarderingstraject en het voordeel van het tijdig inplannen ervan;
- ❖ Het uitwerken van een methodiek voor een (beheerbare) waardering op grotere schaal;
- ❖ Consensus creëren rond het juridisch statuut en de omgang met kerkelijke collecties in het algemeen en met cultuurgoederen en 'roerende goederen onroerend door aard/bestemming' bij herbestemming en gedeeld gebruik van parochiekerken;
- ❖ Verder inzetten op het creëren van een duidelijk overzicht van alle erfgoeddepots in Vlaanderen (onroerend en cultureel), incl. transparante communicatie over het depot- en collectieprofiel;
- ❖ Inzetten op de uitbouw van (meer) regionale erfgoeddepots (verspreid over Vlaanderen) waar ook religieus erfgoed (op lange termijn) ondergebracht kan worden. Zo kunnen erfgoedobjecten met een hoge sociale of (cultuur-)historische waarde waarvoor lokaal of in een museum geen degelijke bewaarplaats voorzien kan worden, toch in eigen land bewaard blijven. Verder is het mogelijk dat lokale depots niet voorzien zijn op de opslag van alle erfgoedcategorieën, (financieel) waardevolle stukken, etc. Ook in dat geval is complementaire (regionale) depotinfrastructuur een grote meerwaarde;
- ❖ Visievorming rond de omgang met groot religieus meubilair dat niet in situ bewaard kan of mag blijven. Wat met stukken die niet (kerkelijk) herbestemd geraken, maar wel in goede toestand verkeren en een significante (cultuur-)historische waarde hebben? Depotopslag van dergelijke stukken lijkt op termijn moeilijk houdbaar en vergt aangepaste infrastructuur;
- ❖ Inzetten op het uitbreiden van de structurele begeleiding van eigenaars en beheerders van roerend religieus erfgoed die erfgoedzorg niet als kerntaak hebben (m.a.w. kerkfabrieken) door (regionale) erfgoedorganisaties met een dienstverlenende rol. Dit voor zowel inventarisatie, waardering, bewaring als ontsluiting;

- ❖ Waar mogelijk inzetten op de uitbreiding van het financieel instrumentarium, zodat er zich (meer) mogelijkheden aandienen voor het bekostigen van de verschillende fasen in de uitbouw en werking van een (boven-)lokaal cultureel/religieus erfgoeddepot (al dan niet in een kerkgebouw);
- ❖ Opvolging van de ontwikkelingen rond de Vlaamse erfgoeddatabanken en nagaan of deze voldoende flexibiliteit toelaten om te dienen als beheerssoftware voor de werking van erfgoeddepots in kerkgebouwen van kleinere of grotere aard, interne of gezamenlijke collecties, etc.;
- ❖ Toewerken naar een overkoepelend, duurzaam, digitaal platform dat de ontsluiting van het Vlaamse religieus erfgoed uit zoveel mogelijk collecties toelaat. Specifieke kansen zijn hier weggelegd in het (achterliggend) koppelen van diverse databanken en collecties.
- ❖ Dit onderzoek focuste op het inrichten van (religieus) erfgoeddepots in Vlaamse parochiekerken. Daarnaast dienen zich ook bij privaatrechtelijke instellingen en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bewaarnoden aan. Ook hier is monitoring en begeleiding nodig.

Door (verder) in te zetten op deze zaken kan de (erfgoed-)sector eigenaars en beheerders van religieus erfgoed die erfgoedzorg niet als kerntaak hebben doelgericht ondersteunen. Zo maken we samen werk van een duurzame omgang met en betekenisvolle toekomst voor het religieus erfgoed in Vlaanderen.

Bijlagen

1. Algemeen stappenplan
2. Basisaanbevelingen rond klimaatbeheer en inrichting
3. Overzicht subsidiemogelijkheden
4. Overzicht hulplijnen

BIJLAGE 1:

Algemeen stappenplan voor de uitbouw van een erfgoeddepot in een parochiekerk

DUIDING EN INSTRUCTIES:

- ❖ DIT STAPPENPLAN GAAT IN DE EERSTE PLAATS UIT VAN DE VRAAG OF DE DEPOTNODEN VOOR RELIGIEUS ERFGOEDCOLLECTIES VERENIGD KUNNEN WORDEN MET HET TOENEMEND AANTAL VRIJSTAANDE OF VRIJKOMENDE KERKGEBOUWEN. HET COLLECTIEPROFIEL VAN HET DEPOT HOEFT ZICH HIER NIET NOODZAKELIJK TOE TE BEPERKEN.
- ❖ BESCHOUW DIT STAPPENPLAN ALS EEN CHECKLIST; HET IS IN DE EERSTE PLAATS BEDOELD OM ZICHT TE GEVEN OP WAT ER ZOAL **KAN** KOMEN KIJKEN BIJ DE UITBOUW VAN EEN ERFGOEDDEPOT IN EEN PAROCHIEKERK. AFHANKELIJK VAN HET BEOOGDE DEPOTMODEL, ZULLEN DE VOORBEREIDINGEN MEER OF MINDER OMVATTEND ZIJN.
- ❖ HOEWEL DIT STAPPENPLAN EEN INDICATIEF LINEAIR PROCES VOORSTELT, HOEFT DIT IN DE PRAKTIJK NIET EXACT OP DEZE MANIER TE VERLOPEN. HET IS BEST MOGELIJK DAT ER HEEN EN WEER GESCHOMMELD WORDT TUSSEN VERSCHILLENDE STAPPEN.
- ❖ OVERLOOP DIT DOCUMENT EN BEPAAL WELKE STAPPEN VAN TOEPASSING ZIJN VOOR HET PROJECT. ZO HOEFT ER IN HET GEVAL VAN DEPOTSCENARIO'S 1 EN 2 (CFR. 'STROOMSCHEMA') NIET NOODZAKELIJK EEN TECHNISCH EXPERT (CFR. STAP 1.7.) INGESCHAKELD TE WORDEN. DEZE SCENARIO'S ZETTEN IN DE EERSTE PLAATS IN OP HET OPTIMALISEREN VAN BESTAANDE (BERG-)RUIMTES, ZODAT DE OPSLAGCAPACITEIT VERGROOT EN/OF ER BETERE BEWAAROMSTANDIGHEDEN GECREËERD WORDEN. EENVOUDIGE, BUDGETVRIENDELIJKE INGEPEN ZOALS HET VOORZIEN VAN AANGEPAST MEUBILAIR EN VERPAKKINGSMATERIAAL, EEN GORDIJN EN DE INSTALLATIE VAN EEN DATALOGGER KUNNEN IN DIT GEVAL REEDS VOLSTAAN. DE RE-ORG-METHODE KAN HIER EEN GROTE HULP ZIJN; DIT INSTRUMENT BIEDT NAMELIJK EEN STAPSGEWIJZE AANPAK VOOR HET REORGANISEREN VAN EEN DEPOT³⁶. DAARBIJ WORDT UITGEGAAN VAN EEN CREATIEF, VERANTWOORD GEBRUIK VAN DE AANWEZIGE HULPMIDDELEN.
- ❖ HOUD IN GEDACHTEN DAT ELK PROJECT MAATWERK EN TIJD VERGT OM TOT EEN DUURZAAM EINDRESULTAAT TE KOMEN.

³⁶ Voor meer informatie over de RE-ORG-methode, zie www.iccrom.org/section/preventive-conservation/re-org en <https://faro.be/publicaties/re-org-een-methode-om-uw-museumdepot-te-reorganiseren>.

0. Voortraject: Breng de brede noden en kansen in kaart

Stappen 0.1. en 0.2. kunnen synchroon uitgevoerd worden.

0.1. Eerste evaluatie / pre-selectie kandidaat-depotgebouw(en)

Houd er rekening mee dat uit onderstaande stappen kan blijken dat het betreffende kerkgebouw niet geschikt is om te dienen als erfgoeddepot.

0.1.1. Toekomstvisie gebruik kerk(en)?

Werp een blik op het kerkenbeleidsplan indien aanwezig. Kennis van de toekomstvisie op het gebruik van de kerken binnen de gemeente is een goed vertrekpunt. Enerzijds om het gebruik van het betreffende kerkgebouw te concretiseren, anderzijds om de uitdagingen voor het behoud van het religieus erfgoed in te schatten. Zet eventueel eerste krijtlijnen uit voor een integrale visie op de toekomstige omgang met en het gebruik van het religieus erfgoed, zowel onroerend, roerend als immaterieel.

0.1.2. Toestandsbeschrijving bouwschil en interieur

Vraag een toestandsbeschrijving op van de kandidaat-kerkgebouwen of van het kerkgebouw dat reeds naar voor geschoven werd. Monumentenwacht helpt je hierbij verder.

0.1.3. Instandhoudingswerken

Voor de installatie van een depot is het eerste uitgangspunt een gezonde bouwschil. Bepaal vanuit het inspectierapport van Monumentenwacht of het mogelijk en wenselijk is om instandhoudingswerken uit te voeren aan het kerkgebouw. Eens het duidelijk is naar welk kerkgebouw de voorkeur uitgaat voor de installatie van een erfgoeddepot, ga je na wanneer de instandhoudingswerken ingepland kunnen worden en stel je de nodige aanvraagdossiers op voor premies en subsidies voor instandhouding en restauratie. Op [deze pagina](#) vind je hiervan een overzicht terug. Houd er rekening mee dat er enkele jaren kunnen overgaan vooraleer deze uitgevoerd zijn (afhankelijk van de grootorde van de werken).

0.1.4. Klimaatmetingen

Installeer dataloggers indien er geen instandhoudingswerken nodig zijn of nadat deze uitgevoerd werden. De metingen dienen gedurende een jaar uitgevoerd te worden en nadien geëvalueerd. Voor meer informatie en tips inzake uitvoering en begeleiding, zie het document 'Klimaatbeheer en inrichting van erfgoeddepots in kerkgebouwen - Basisaanbevelingen'.

0.1.5. Breng de overige karakteristieken van de/het kandidaat-depotgebouw(en) in kaart

- ❖ Onderzoek het statuut van het kerkgebouw en haar directe omgeving. Dit kan je eenvoudig vinden door het erfgoedpand op te zoeken via de [Inventaris Onroerend Erfgoed](#).
- ❖ Ga in het geval van een geheel of gedeeltelijk beschermde kerk na welke interieurelementen en roerende goederen in situ bewaard moeten worden en evalueer of die eventuele ruimtelijke aanpassingen of het inbrengen van grote volumes in de weg staan (o.a. cultuurgoederen, roerend goed 'onroerend door bestemming', het orgel,...). Neem hiervoor contact op met de regioconsulent van het Agentschap Onroerend Erfgoed.
- ❖ Als er topstukken aanwezig zijn die tot de bescherming van het gebouw behoren, hou er dan rekening mee dat dit eisen stelt inzake preventieve conservatie. Neem hiervoor contact op met het Departement Cultuur, Jeugd en Media.
- ❖ Biedt het grondplan mogelijkheden voor compartimentering of het creëren van verschillende klimaatzones? Zijn er zones met rechtstreeks zonlicht of veel lichtinval (risico op verkleuring erfgoedobjecten)?

- ❖ Zijn in onderliggende graven in het kerkgebouw of op de toegangsweg naar het portaal of andere ingangen? Technisch onderzoek naar de stabiliteit en draagkracht van de vloeren (en eventueel muren) dient in geval van grote ingrepen op een later stadium voorzien te worden. Dit kan je in principe pas doen eens de projectdefinitie op punt staat (zie stap 1.7.).
- ❖ Hoe staat het gebouw in relatie tot de omgeving? Bv.: is er risico op schade door een nabijgelegen rivier, omvallende bomen, trillingen van werven of grote verkeersaders?, is het gebouw vlot toegankelijk?,... [Dit artikel van Erfgoedwijzer](#) (FARO) gaat hier verder op in.

0.2. Breng de depotnaden in kaart

0.2.1. Bepaal de schaalgrootte (initieel)

Bepaal welke instellingen/verenigingen tot de primaire intentie van het project behoren (bv. eigen collectie van de kerk, gezamenlijke bewaarplaats op niveau van de gemeente, enkel religieuze instellingen of ook erbuiten,...) en bepaal van daaruit welke partners je eerst wenst aan te schrijven om de bewaarnaden in kaart te brengen.

Het is nuttig en aangeraden om daarnaast ook wat breder (bv. heemkringen, toneelgezelschappen, andere depots waarmee afstemming mogelijk is,...) te bevragen. Dit kan tot onvoorziene partnerschappen en synergie leiden.

0.2.2. Breng de erfgoedinventarissen in orde

Plan de opmaak/aanvulling/actualisatie van de kerkinventarissen in. Doe dit voor alle kerkelijke collecties (en eventueel die van andere instellingen) die binnen de schaalgrootte van het project vallen. Belangrijke aandachtspunten vanuit het perspectief van depotwerking zijn het inventarisnummer, de materiaalsoorten, afmetingen en het natrekken van het statuut, de eigenaar en/of beheerder van het stuk (dit hoeft niet overeen te komen met de eigenaar/beheerder van het gebouw).

Zet ook in op digitale registratie van de erfgoedinventaris.

In het geval van een herbestemming van een kerkgebouw, is het mogelijk dat de respectievelijke kerkfabriek fuseert met die van de moederkerk. In dat geval worden (normaliter) ook de objecten overgedragen en dienen zij een nieuw inventarisnummer te krijgen gelinkt aan de collectie van de fusiekerk. Houd oude inventarisnummers steeds bij.

Een handleiding voor het opstellen van een kerkinventaris vind je [hier](#) terug. Daarnaast kunnen erfgoedcellen, provinciale medewerkers of PARCUM je hierbij begeleiden.

0.2.3. Plan een waarderingstraject in op schaal van het project

Plan indien mogelijk een waarderingstraject in voor elk van de (kerkelijke) erfgoedcollecties die beroep zouden willen doen op de depotruimte. Hiervoor kan je aan het werk met het [Stappenplan Religieus Erfgoed](#).

Het uitvoeren van een waardering op grotere schaal stelt uitdagingen en vergt tijd. De verdere uitrol van testcases bij PARCUM zal mogelijks nog leiden tot aangepaste aanbevelingen qua methodiek. Onderstaande suggestie biedt alvast enige houvast:

- a. Breng de waarde in kaart van elk stuk uit elk van de collecties van de kerken binnen het werkingsgebied: sociaal-emotioneel, devotieel, liturgisch, cultuurhistorisch,... Ga systematisch, per kerk te werk (zie [Stappenplan Religieus Erfgoed](#), stap 3).
- b. Ga voor elk van de kerken samen met het bisdom en, desgevallend, een regioconsulent van het Agentschap Onroerend Erfgoed na welke stukken ter plaatse moeten blijven o.w.v. een bescherming en welke verwijderd moeten worden o.w.v. risico op oneerbiedig gebruik.

- c. Maak het totaalplaatje: bekijk vanuit de integrale visie op het toekomstig gebruik van de kerken binnen het werkingsgebied:
- i. Welke kerken in gebruik blijven voor de eredienst
 - ii. Welke kerk als fusiekerk fungeert
 - iii. Welke kerken ruimtelijk nevenbestemd of herbestemd zullen worden.
Ga verder ook na of:
 - i. Er gebruiken zijn met een link met het kandidaat-depotgebouw en/of de collecties uit de betrokken kerken (behoud immaterieel erfgoed)
 - ii. Er andere depotinfrastructuur aanwezig is met degelijke bewaarcondities
 - iii. Er andere erfgoeditems zijn die een kwalitatieve bewaarplaats kunnen gebruiken
 - iv. Er mogelijkheden zijn om in te zetten op ontsluiting op lokaal niveau.
- d. Stel een bestemmingsplan op. Dit doe je opnieuw op niveau van de kerk, voor elk van de kerken binnen het beoogde werkingsgebied. In deze fase selecteer je welke stukken waar naartoe zullen gaan. Er zijn verschillende herbestemmingsopties (cfr. [Stappenplan Religieus Erfgoed, stap 4.1](#)):
- i. In situ (op de huidige plaats)
 - ii. Naar de fusiekerk
 - iii. Herbestemmen:
 - a. Kerkelijk: in de eigen regio, binnen België of in het buitenland. Het platform ['Vraag & Aanbod' van PARCUM](#) biedt de mogelijkheid aan religieuze instellingen uit binnen- en buitenland om erfgoeditems aan te bieden of over te nemen.
 - b. Niet-kerkelijk: bv. musea, gemeentelijke instellingen, katholieke of andere christelijke instellingen,...
 - iv. Afstoten
 - a. Verkoop of schenking aan particulieren
 - b. Vernietigen

Het is aangewezen om ten tijde van de opmaak van het bestemmingsplan stil te staan bij de nood aan depotruimte. Beslis je om objecten in situ te bewaren of naar de fusiekerk te brengen? Dan is het mogelijk dat er op deze plaatsen een tekort aan (kwalitatieve) bewaarruimte ontstaat. Het inrichten van een depot voor de opslag van de eigen collectie of een gezamenlijke opslagplaats voor de collecties van meerdere kerkfabrieken kan een oplossing zijn.

Hoewel er grote voordelen verbonden zijn aan de waardering en selectie van collectie(s) vooraleer de projectgroep zich vanaf stap 1 buigt over het concretiseren van het depotprofiel (en we dit ook sterk aanbevelen), zal het in de realiteit niet steeds haalbaar zijn om hierop te wachten. Staat de toekomstige invulling van sommige kerkgebouwen de bewaring van het roerend erfgoed in de weg? Of laten de bewaaromstandigheden te wensen over? Heb je met andere woorden dringend een nieuwe, degelijke opslagplek nodig voor je erfgoed? Je kan de waardering van de verschillende collecties en de verhuis van erfgoeditems bestemd voor depotopslag ook stapsgewijs inplannen. Houd hier rekening mee bij het uitwerken van de depotinrichting: bv. transitruimte (eventueel met als functie om de waardering daar door te voeren mocht dit niet meer mogelijk zijn in de kerk van oorsprong), modulair opslagmeubilair, ruimte voor aangroei,... Wees je ervan bewust dat deze werkwijze ertoe kan leiden dat het erfgoeddepot in de kerk uiteindelijk niet helemaal tegemoet komt aan benodigde opslagcapaciteit.

0.3. Breng de financiële mogelijkheden in kaart

Ga na welke subsidiekanalen je kan aanboren voor de verdere stappen in het traject (o.a. herbestemmingsonderzoek, technische haalbaarheidsstudies, uitvoering werken, depotinrichting/meubilair/verpakkingsmaterialen en depotwerking).

Een overzicht van de potentiële subsidiekanalen, kan je terugvinden op www.parcum.be/een-erfgoeddepot-in-je-kerk.

0.4. Bepaal of het voorliggende kerkgebouw / welk kerkgebouw zich (het best) leent tot het huisvesten van een erfgoeddepot

Leg hiervoor alle info uit stappen 0.1., 0.2. en 0.3. samen. Dit vooronderzoek kan indien gewenst omgezet worden in een conceptnota, die ter bespreking voorgelegd kan worden bij partners en bestuursorganen. Verder biedt het een basis waarmee een projectgroep in een vervolgfase verder aan de slag kan. In een latere fase wordt uiteindelijk toegewerkt naar een concrete projectdefinitie die het dan weer mogelijk maakt om een gerichte opdracht mee te geven aan technische experts voor de uitvoer van studies, het uittekenen van ontwerpen, etc.

0.5. Stel een projectgroep samen

Zorg voor inbreng uit verschillende hoeken; dit werkt het streven naar een evenwicht tussen behoud en beleving van de historische ruimte en de erfgoedcollectie enerzijds, en functioneel gebruik als opslagruimte anderzijds, in de hand.

Hieronder een overzicht van potentiële betrokkenen:

- Kerkraad van de kerk waarin het erfgoeddepot ondergebracht zou worden
- Indien gezamenlijk depot: vertegenwoordiging van de andere collectiehouders/-beheerders (bv. kerkraden van andere kerken die onderdak zoeken voor hun erfgoedobjecten)
- Gemeente- of stadsbestuur en administratie
- Bisdom
- Erfgoedcel
- Intergemeentelijke Onroerenderfgoeddienst (IOED)
- Indien bescherming: Agentschap Onroerend Erfgoed
- Indien topstuk(ken): Departement Cultuur, Jeugd en Media
- Indien mogelijk: iemand met technische achtergrond
- Desgevallend: andere verenigingen/instellingen betrokken bij het beheer of gebruik van de kerk (bv. in geval van profane nevenfuncties).

Hulplijnen:

- Monumentenwacht
- Provinciale erfgoedmedewerkers
- FARO
- PARCUM

Tips:

- Duid een of meerdere trekkers aan: inhoudelijke en organisatorische coördinatie, gespreksleider, uitschrijven documenten (bv. subsidieaanvragen, offerteaanvragen, conceptnota, projectdefinitie, etc.).
- Plan een plaatsbezoek in. Zo krijgen de leden van de projectgroep meer voeling met de ruimte, haar uitdagingen en kansen.

1. Planningsfase

1.1. Zet het beheer- en financieringsmodel uit

De gesprekken omtrent dit thema kunnen synchroon verlopen met stappen 1.2. t.e.m. 1.5.

Maak de nodige afspraken rond het toekomstig eigenaarschap, beheer en de financiering van het gebouw. Is de huidige eigenaar kerkraad of gemeente/stad? Zal er in de toekomst nog een religieuze functie uitgeoefend worden of wordt de kerk onttrokken aan de eredienst? Houd in gedachten dat er pas definitief bevestiging komt of het kerkgebouw werkelijk dienst kan doen als erfgoeddepot eens er voorstellen van technische experts op tafel liggen (stap 1.7.). Bekijk, indien nodig, samen met het bisdom wanneer de procedure voor onttrekking aan de eredienst opgestart kan worden.

De meest voorkomende juridische constructie bij het her- of nevenbestemmen van kerkgebouwen is de erfpachtregeling. Het gemeente- of stadsbestuur of een derde partij treedt in dat geval op als erfpachter. De eigenaar (kerkfabriek- of gemeente) behoudt een zekere zin van controle over het toekomstig gebruik van het gebouw, aangezien er voorwaarden gesteld kunnen worden in een overeenkomst die opgemaakt wordt door de notaris. Anderzijds beschikt de erfpachter over het volle genotsrecht van het onroerend goed tot het einde van de vooraf bepaalde duurtijd van de overeenkomst. Meer info i.v.m. erfpacht kan je [hier](#) terugvinden of neem contact op met een jurist.

Houd in gedachten dat het roerend goed geen onderwerp vormt van een erfpachtovereenkomst, aangezien een dergelijk contract zuiver betrekking heeft op het onroerende. Bovendien hoeft de eigenaar van een religieus erfgoedobject niet overeen te stemmen met de eigenaar van het gebouw, terwijl de erfpachtovereenkomst wel met deze laatste afgesloten wordt.

Wanneer een kerkgebouw onttrokken wordt aan de eredienst, vindt er normaal gesproken een fusie plaats waarbij de (voormalige) parochie van de herbestemde kerk fuseert met die van de hoofdkerk. De gelden en bezittingen van de kerkfabriek worden daarbij overgedragen. Het is daarom belangrijk om te weten van welke erfgoedobjecten de kerkfabriek de rechtmatige eigenaar is.

Cultuurgoederen en roerende goederen 'onroerend door bestemming' bevinden zich in een grijze zone, omdat het hier om roerende goederen gaat die (veelal) tot de bescherming van het gebouw behoren. Verdere afstemming en onderzoek wordt voorzien om duidelijkheid te verkrijgen rond de eigendomstitel van deze stukken en de implicaties bij her- of nevenbestemming.

Potentiële depotbeheerders in het geval van een collectieprofiel met focus op religieus erfgoed:

- Kerkfabriek(en): bv. in het geval van een intern depot of een gezamenlijk depot voor opslag van erfgoeditems uit de collecties van andere kerken op het grondgebied van de gemeente.
- Gemeente: bv. in het geval van gezamenlijk depot voor opslag van erfgoeditems uit de collecties van meerdere kerken op het grondgebied van de gemeente.
- Vereniging: bv. in het geval er ook een museumruimte voorzien zou worden. De leden van de vereniging kunnen zo instaan voor de uitbating van zowel museum als depot.
- Erfgoedcel: bv. in het geval er collecties/objecten van kerken uit verschillende gemeentes binnen het werkingsgebied van de erfgoedcel opgeslagen zouden worden in één kerkgebouw. De erfgoedcel kan een rol opnemen in het beheer van dit regiodepot of zelf als beheerder optreden. Houd er rekening mee dat iedere erfgoedcel eigen accenten legt in de werking; ze zijn niet verplicht om een dergelijke rol op te nemen.

Kijk na of er subsidielijnen zijn waarop beroep gedaan kan worden voor de uitbouw en exploitatie van het erfgoeddepot en maak afspraken wie welke kosten op zich neemt. Een overzicht van de potentiële financieringskanalen vind je terug op www.parcum.be/een-erfgoeddepot-in-je-kerk.

1.2. Bepaal het collectieprofiel van het erfgoeddepot

De bedoeling is om af te bakenen en duidelijke afspraken te maken over wat wel en niet opgenomen kan worden voor bewaring in het erfgoeddepot.

Te bepalen:

- Statische of dynamische collectie? (optie statisch, maar stelselmatig invullen naargelang waarderingstraject van verschillende kerken doorlopen wordt)
- Zuiver roerend erfgoed of ook onroerend erfgoed (bv. archeologische ensembles)?
- Actief (aankoop, ruil, bruikleen) en/of passief (bewaargeving, schenking, legaat, handgift) verzamelen? [Cultuurloket](#) publiceerde een overzicht van de juridische vormen bij overdracht van goederen. Wat de depotbewaring van religieus roerend erfgoed betreft uitten de bisdommen in de brochure 'Het kerkgebouw. Betekenis en toekomst' de voorkeur voor bewaargeving of bruikleen.
- Focus op religieus erfgoed of ook andere thematische collecties/stukken?
- Geografische en/of inhoudelijke afbakening?
- Een selectie van bepaalde objectcategorieën of integrale collecties?
- ...

Tip:

- Bekijk samen met Monumentenwacht of er zich stukken in de eigen inboedel van de 'depotkerk' bevinden die baat zouden hebben bij andere of beter gecontroleerde bewaaromstandigheden. Mocht het cultuurgoederen (volgens regelgeving Onroerend Erfgoed) betreffen, vergeet dan niet om na te vragen bij het Agentschap Onroerend Erfgoed of het stuk verplaatst mag worden.
- Indien er topstukken aanwezig zijn in de collectie van de kerk met erfgoeddepot of in één van de collecties van de kerken die stukken zouden onderbrengen in het depot, houd dan in gedachten dat dit enerzijds kan leiden tot specifieke eisen rond preventieve conservatie en beveiliging, maar anderzijds ook gelegenheid biedt om extra in te zetten op ontsluiting. Dit is geen wettelijke verplichting. Neem contact op met het Departement Cultuur, Jeugd en Media om de mogelijkheden en voorwaarden in beeld te brengen.
- Op [Erfgoedwijzer](#) vind je meer info i.v.m. collectiemanagement.

1.3. Bepaal welke depotfuncties gewenst zijn

Te bepalen:

- Zuiver tijdelijke bewaring van erfgoed of (ook) langdurig/permanent?
- Transit: tijdelijk of permanent te voorzien? Met welke functie? (bv. in afwachting op uitpakken, toestandscontrole, registratie in depotinventaris, fotograferen, standplaats toekennen – in afwachting op waardering – in afwachting op herbestemming objecten – gedurende restauratie permanente bewaarlocatie). Baken deze functie duidelijk af om dump en wanorde te vermijden.
- Noodopslag: is er ambitie om tijdelijke bewaarplaats aan te bieden voor stukken waarvan de permanente bewaarlocatie te maken kreeg met een ramp?
- Quarantaine: is er ambitie en/of nood om een structuur te voorzien waarin gecontamineerde stukken afgezonderd kunnen worden van de rest van de collectie? Gaat de voorkeur uit naar een permanente structuur of een tijdelijke, demonteerbare variant (bv. tentconstructie)?

- Zal er permanent personeel aanwezig zijn?
- Wordt de collectie opengesteld voor consultatie in situ?
- Zullen er ter plekke kleine conservatie-restauratiebehandelingen uitgevoerd worden?
- ...

Tips:

- Aangezien de kans bestaat dat niet elke functie zijn plaats zal vinden in het kerkgebouw (dat al dan niet gebruikt zal worden voor nog andere zaken), is het aangewezen om na te gaan of er naar afstemming gezocht kan worden qua aanbod met andere depotinfrastructuur in de omgeving.

1.4. Bepaal de wensen en mogelijkheden rond ontsluiting van gebouw en collectie

Afhankelijk van de mogelijkheden en kansen van de case (budget, personeel, partners, ligging, samenhang met eventuele nevenfuncties,...), kan er op verschillende manieren ingezet worden op ontsluiting van het gebouw, haar erfgoedcollectie en de depotcollectie.

Enkele voorbeelden ter inspiratie:

- Digitale registratie én ontsluiting van de erfgoedcollectie (bv. Erfgoedplus, [initiatief Erfgoedcel en Stad Brugge](#),...)
- Gidsbeurten op themadagen (bv. Open Monumentendag, Open Kerkendagen, Erfgoeddag,...)
- Consultatieruimte in situ (o.a. voor onderzoek)
- Stukken uit depotcollectie (wisselend) tentoonstellen in het gedeelte van het kerkgebouw dat nog voor de eredienst of andere publieke functies gebruikt wordt (fig. 1)
- Samenwerking met intern of extern museum
- Doorkijkgat (cfr. Teseum Tongeren (fig. 2), Louvre Lens (fig. 3), [NAVIGO Oostende](#),...)
- Erfgoeddepot in glazen box-constructie, al dan niet omsloten door gordijnen (fig. 4)
- Erfgoeddepot in een gedeelte van het kerkgebouw met transparante scheidingswand (fig. 5)
- Opslagmeubilair dat interactie met en bezichtigen door publiek toelaat (cfr. MAS Antwerpen, STEM Sint-Niklaas) (fig. 6)

Figuur 1. Laurenskerk Rotterdam.

Figuur 2. Depot kerkfabriek Onze-Lieve-Vrouwebasiliek Tongeren.

Figuur 3. Louvre Lens - doorkijk naar depotruimte

Figuur 3. Joods Museum Wenen.

Figuur 5. Museum of Wisconsin Art

Figuur 6. Interactief opslagmeubilair in het Naturalis Biodiversity Center Leiden.

1.5. Bepaal de wensen omtrent inrichting (ruimtes en meubilair) en klimaat

Het document 'Klimaatbeheer en inrichting van erfgoeddepots in kerkgebouwen - Basisaanbevelingen' zet je hierbij op weg. Met de afspraken omtrent het collectieprofiel, depotfuncties en ontsluiting in het achterhoofd, kan de projectgroep zo een initiële richting uitzetten inzake klimaatbeheer en inrichting. Bouwfysici kunnen je in een volgend stadium helpen om het klimaatbeheerprogramma verder scherp te stellen door het uitvoeren van gespecialiseerde metingen of simulaties (zie stap 1.7.).

Houd hierbij ook rekening met de samenhang met eventuele nevenfuncties (profaan of religieus). Ook het behoud en/of de bespeelbaarheid van het orgel neem je mee in de oefening. Contacteer het Agentschap Onroerend Erfgoed voor deskundig advies rond het orgel.

1.6. Schrijf een projectdefinitie uit en leg deze voor ter goedkeuring bij de stakeholders

Dit document vat alle afspraken, conclusies en wensen over het gewenste depotprofiel en het beheers- en financieringsmodel samen. Na goedkeuring door de stakeholders kan de projectdefinitie met bijhorende opdracht voorgelegd worden aan technische experts. Dit voorbereidend werk laat hen toe om doelgericht en efficiënt te werk te gaan.

Bij het ene project zal dit document omvangrijker zijn dan bij het andere.

Op [Erfgoedwijzer](#) vind je meer info over en voorbeelden van een projectdefinitie.

1.7. Schakel (indien nodig) technische experts in

Vraag een offerte op bij enkele bouwfysici (klimaat), ingenieurs (stabiliteit en techniek) en architecten- of ontwerpbureaus. De projectdefinitie dient hiervoor als basisdocument. Sommige bedrijven bieden meerdere van deze diensten aan of werken nauw samen met andere technische experts, waardoor zij zelf partnerschappen kunnen voorstellen voor de uitvoer van de totaalopdracht.

Intense afstemming tussen de technische experts onderling, maar ook met de opdrachtgever en de bredere projectgroep leiden tot een integrale oplossing en resultaat.

1.8. Bespreek de ontwerpen met veiligheidsdeskundigen en verzekeraar

Deze stap wordt bij het inschakelen van technische experts mogelijks al (deels) opgenomen.

Als eigenaar of beheerder van het kerkgebouw dien je tijdig contact op te nemen met de verzekeringsmaatschappij. Her- of nevenbestemmingen kunnen namelijk leiden tot een wijziging in de polis. Aangezien er bij de uitbouw van een erfgoeddepot heel wat objecten met een bepaalde financiële waarde overgebracht worden naar het kerkgebouw, is het mogelijk dat de verzekeraar je daarenboven vraagt om een taxatie uit te voeren. Sommige maatschappijen voorzien zelf een dergelijke dienstverlening. Hiervoor kan je ook terecht bij [PARCUM](#).

Houd ook de veiligheidsaspecten in acht. Het is sterk aangeraden om een calamiteitenplan op te stellen met het oog op de veiligheid van bouwschil, inboedel en mens. Was er al een calamiteitenplan voor de kerk? Ga dan na of er bijkomende protocollen ontwikkeld dienen te worden o.w.v. de nieuwe of bijkomende functie(s) en het veiligstellen van de depotcollectie en haar medewerkers.

Meer informatie over veiligheidszorg in kerkgebouwen en de opmaak van calamiteitenplannen en risicoanalyses vind je op de website van [PARCUM](#) en op [Erfgoedwijzer](#).

2. Realisatiefase

2.1. Werfopvolging

2.2. Bereid de exploitatiefase voor

2.2.1. Breng het takenpakket in kaart

Hieronder een overzicht van de basistaken:

- ❖ Sleutelbeheer voor depot en eventuele nevenfuncties
- ❖ Objecten:
 - Dataregistratie
 - Documentbeheer
 - Conditiecontrole
 - Oppervlaktereiniging
 - Plaatsing in rekken
- ❖ Depotruimte:
 - Onderhoud
 - Inrichting rekken
 - Klimaatmonitoring
 - Controle/inspectie + signaleren defecten en problemen
- ❖ Gebouw:
 - Verzekeringen
 - Conditiecontrole bouwschil en interieur
 - Instandhouding bouwschil en interieur
 - Technische controles

Ga op niveau van de eigen case na of de door het projectteam bepaalde depotfuncties en -werking bijkomende taken met zich meebrengen (bv. permanentie, bruikleenverkeer, kleine conservatie-restauratiebehandelingen,...).

2.2.2. Stel het medewerkersbestand samen

Bepaal wie welke taken uitvoert, of er extra professionele medewerkers aangeworven dienen te worden en reik uit naar vrijwilligers.

2.2.3. Leg een methode voor dataregistratie vast

De geijkte kanalen voor digitale dataregistratie van religieus erfgoedcollecties (via Erfgoedplus en Erfgoedinzicht) kunnen voorlopig nog aangehouden worden. Voorzien wordt dat er circa 2024 herwerkte beheersystemen beschikbaar gesteld zullen worden door de Vlaamse overheid. Reeds geregistreerde collecties van Erfgoedplus en Erfgoedinzicht worden daarbij gemigreerd.

Ga na of de beheerdatbanken van deze systemen toereikend zijn voor de aard van jouw depotwerking. De collectiegrootte en een al dan niet dynamische collectie spelen hierin een rol. Hou het in afwachting op de vernieuwde databanksoftware simpel. Werk bijvoorbeeld met een Excel-lijst, waarin je de voornaamste objectdata met het oog op de depotwerking samenbrengt (bv. huidige en oude inventarisnummers, depotnummer, standplaats, beschrijving, materialen, afmetingen, historiek behoud en beheer).

Specifieke aandacht gaat uit naar standplaatsregistratie en nummering. Standplaatsregistratie maakt het terugvinden van objecten makkelijker en vermijdt onnodige manipulatie met risico op schade. Dit is cruciaal, zeker wanneer het om een gezamenlijk depot gaat.

Vermijd bij voorkeur het toevoegen van bijkomende, fysieke depotnummers op de objecten en

noteer de toegekende depotnummers in de beheerdatabank. Heb je een depotwerking voor ogen waarbij stukken uit veel verschillende collecties en van veel verschillende eigenaars bij elkaar geplaatst worden? Dan kan het aanbrengen van het depotnummer a.d.h.v. een label je helpen om het beheer en de registratie overzichtelijk te houden.

Rond het thema 'Informatiebeheer van erfgoedcollecties' vinden geregeld vormingsmomenten plaats. Houd de [kalender](#) van FARO in het oog.

2.3. Bereid de verhuisfase voor

2.3.1. Voer een toestandscontrole uit op de objecten en plan waar nodig behandelingen in

Dit doe je bij voorkeur op de oorspronkelijke bewaarplaats; zo vermijd je het transport van mogelijks fragiele objecten of items die schimmels of insecten meedragen.

Hiervoor kan je beroep doen op interieurwachters van Monumentenwacht of op commerciële/privé-actoren met een specialisatie in het behoud en beheer van erfgoedobjecten.

2.3.2. Sluit overeenkomsten af met de eigenaar of beheerder van de erfgoeditems

In de brochure 'Het kerkgebouw. Betekenis en toekomst' (2020) sturen de Vlaamse bisschoppen aan op de opmaak van overeenkomsten van het type 'bewaargeving' of 'bruikleen' wanneer religieus erfgoed naar een depot overgebracht wordt. Dergelijke overeenkomsten worden afgesloten tussen de depotbeheerder en de eigenaar of beheerder van de erfgoedobjecten.

Voorbeeldovereenkomsten voor de overdracht van religieus roerend erfgoed (al dan niet naar een erfgoeddepot) vind je terug via het [Stappenplan Religieus Erfgoed](#) en op www.parcum.be/een-erfgoeddepot-in-je-kerk.

2.3.3. Verpak de erfgoeditems

Doe eventueel beroep op een team van vrijwilligers voor het inpakken van de erfgoedobjecten. Mogelijks kan ook de erfgoedcel ondersteuning bieden.

Uitvoerige toelichting en tips over het verpakken (en transporteren) van erfgoedobjecten kan je nalezen in [dit hoofdstuk van Erfgoedwijzer](#). Ook het scala aan verpakkingsmaterialen wordt belicht.

Tip: heel wat verpakkingsmaterialen kunnen nadien verder in gebruik blijven in het depot. Denk bijvoorbeeld aan stapelbare dozen uit kunststof en palletten. Ook de aanschaf van verpakkingsmaterialen kan je met andere woorden duurzaam aanpakken, als je het doet met één oog op de toekomst.

2.3.4. Installeer (indien nodig) het depotmeubilair

Opteerden jullie voor modulaire opslagmeubels of ga je voor doe-het-zelf oplossingen? Voorzie dan de nodige tijd om de meubels in elkaar te steken en ze een plaats te geven. Mogelijkerwijs werd er bij het uittekenen van het depotontwerp i.s.m. de technische experts en/of meubelleveranciers reeds een inrichtingsplan uitgetekend.

2.3.5. Voorzie de nodige transport- en hulpmiddelen

Neem een kijkje op [Erfgoedwijzer](#) voor een overzicht van de mogelijke transport- en hulpmiddelen.

2.3.6. Stippel een gefaseerd verhuisplan uit

Door de verhuisactie gecontroleerd en in fasen in te plannen, vermijd je een ongestructureerde opeenstapeling van objecten en verpakkingen die de kans op schade aanzienlijk vergroten. Bovendien bemoeilijkt dit nadien het uitpakken, registreren en de plaatsing in de rekken.

De transitruimte kan aanvankelijk gebruikt worden als tijdelijke bewaarplaats voor de erfgoeditems, vooraleer ze een definitieve plaats toegewezen krijgen in het depot.

2.4. Verhuis

[Deze 8 stappen](#) begeleiden je bij een veilig transport.

2.5. Plaatsing objecten

Bij aankomst in het depot:

- Uitpakken
- Toestandscontrole
- Registratie in beheersdatabank/-systeem depot
- Standplaatsregistratie
- Plaatsing in rekken

In het document 'Klimaatbeheer en inrichting van erfgoeddepots in kerkgebouwen - Basisaanbevelingen' vind je aanbevelingen terug rond de plaatsing van de objecten. Bijkomende tips kan je nalezen op [Erfgoedwijzer](#).

3. Exploitatiefase

Uitvoering van taken voor dagelijkse depotwerking, publiekswerking, veiligheidszorg, etc.

Tips voor het onderhoud van roerend religieus erfgoed kan je nalezen in de [onderhoudsfiches van Monumentenwacht](#). Daarnaast biedt FARO op herhaaldelijke basis de vormingenreeks 'In goede handen' aan. Deze focust nadrukkelijk op behoud en beheer. Naast aspecten als veiligheid en intern transport, komt ook 'onderhoud in een erfgoedcontext' aan bod. Dit laatste vormingsmoment wordt samen met Monumentenwacht georganiseerd. Houd de [kalender](#) van FARO in het oog.

BIJLAGE 2:

Klimaatbeheer en inrichting van erfgoeddepots in kerkgebouwen

Basisaanbevelingen

Voorbereiding op niveau van de bouwschil en collectie

Gebouw

- ❖ Laat een **toestandscontrole** uitvoeren **van het exterieur en interieur van het gebouw / de ruimte** waarin het erfgoeddepot ondergebracht zou worden. Speciale aandacht gaat uit naar risico's op of tekenen van vocht, tochtgaten en doorgangen voor allerlei organismen. Neem hiervoor contact op met de provinciale dienst [Monumentenwacht](#).
- ❖ Voer indien mogelijk de nodige **instandhoudingswerken** uit om de bouwschil terug in gezonde toestand te brengen.
- ❖ Ga na of het kerkgebouw in overstromingsgevoelig gebied ligt. Opteer er desnoods voor om het erfgoeddepot op een andere locatie onder te brengen.
Ga ook na of er **leidingen** aanwezig zijn in de ruimte die bij defecten een gevaar kunnen vormen voor de erfgoedobjecten in het depot. Opteer desnoods voor een andere ruimte, of houd hiermee rekening bij de plaatsing van het opslagmeubilair.
Er wordt steeds aanbevolen om de erfgoedobjecten niet rechtstreeks op de vloer te plaatsen. Maak gebruik van palletten en plaats de laagste legplanken van rekken minstens 10 cm boven de vloer. Meer informatie over de preventie van waterschade, kan je terugvinden op Faro's [Erfgoedwijzer](#).
- ❖ Indien er ruimtelijke ingrepen uitgevoerd zouden worden en/of er grote volumes erfgoedobjecten ondergebracht worden in het depot, dient de **stabiliteit en draagkracht** van de kerkvloer onderzocht te worden (o.a. kans op onderliggende graven). Vergeet ook de stabiliteit van de toegangsweg naar het kerkgebouw niet, zodat ook het transport veilig kan verlopen!
Hiervoor neem je best contact op met een bouwfysicus.
- ❖ Breng het **binnenklimaat**³⁷ in kaart. Bij voorkeur worden temperatuur (T) en relatieve vochtigheid (RV) gedurende 12 maanden gemeten om zicht te krijgen op fluctuaties³⁸ en seizoens schommelingen. Dit doe je het best nadat de nodige instandhoudingswerken uitgevoerd werden, aangezien vochtproblemen, gebroken ruiten, etc. een grote impact hebben op het binnenklimaat. Houd er bovendien rekening mee dat in de sacristie of op het doksaal een geheel ander klimaat kan heersen dan in het schip. Plaats bij voorkeur dataloggers op verschillende plaatsen en hoogtes. Voor de installatie en het uitlezen van de dataloggers kan je terecht bij Monumentenwacht. Verder stelt [Faro](#) dataloggers ter beschikking; deze kan je uitlezen bij de erfgoedcel in jouw buurt.
TIP: Voorzie je ruimtelijke ingrepen en kan je bijgevolg nog geen klimaatmetingen uitvoeren in de toekomstige depotruimte? Je kan technische experts vragen om een klimaat simulatie uit te voeren op basis van het voorliggend ontwerp. Zo krijg je een voorsmaakje van het binnenklimaat na uitvoering van de werken en kan je evalueren of de haalbare waarden voor

³⁷ Binnenklimaat = de parameters temperatuur en relatieve vochtigheid in een ruimte.

³⁸ Fluctuatie = ongecontroleerde verandering van temperatuur of relatieve vochtigheid in de tijd (bv. door defecte thermostaat).

de parameters T en RV een verantwoorde bewaring van de beoogde depotcollectie garanderen.

- ❖ Ga in het geval van een beschermd kerkgebouw na welke erfgoedobjecten het statuut van **cultuurgoed, 'onroerend door bestemming' of 'onroerend door aard'** dragen. Doorgaans geldt voor deze items het 'bewaring in situ'-principe, waardoor ze veelal niet verplaatst mogen of kunnen worden. Betrek de regioconsulent van het Agentschap Onroerend Erfgoed tijdig bij het uittekenen van de depotplannen.
- ❖ Gaat het om een beschermd kerkgebouw, is er een historisch waardevol **orgel** aanwezig en plan je ingrepen in de ruimte? Neem ook dan tijdig contact op met het Agentschap Onroerend Erfgoed. Een specialist zal aangeven waarmee rekening te houden. Zo dient de inrichting veelal reversibel te zijn en/of rekening te houden met de bewaring van de akoestische as tussen het doksaal en het koorfront. Daarnaast gelden afzonderlijke klimatologische richtlijnen.

Erfgoedcollectie

- ❖ Sterke aanrader: breng de depotcollectie tijdig in kaart! Buig je over de collecties religieus erfgoed (ook degene die uit andere gebouwen naar het erfgoeddepot overgebracht zouden worden). Ga na of de [inventarissen](#) compleet zijn en plan tijdig een [waarderingstraject](#) in. Zo zorg je voor **duidelijkheid qua benodigde opslagvolumes, afmetingen, materiaalsoorten, fragiliteit en financiële waarde**. Al deze factoren worden bij voorkeur in beschouwing genomen bij de plannen voor de (her)inrichting tot erfgoeddepotruimte en helpen om tot verantwoorde, duurzame en budgetvriendelijke oplossingen te komen.
- ❖ Laat een **toestandscontrole** uitvoeren **van de objecten en interieurelementen** in de kerk waarin het erfgoeddepot zal komen. Tekenen van insectenvraat, barsten, schimmels, etc. kunnen indicatoren zijn van het huidige binnenklimaat en het effect ervan op lange termijn op de erfgoedobjecten die erin gehuisvest zijn.
Eenzelfde oefening kan je doorvoeren op de objecten uit andere kerkgebouwen die overgedragen zouden worden aan het erfgoeddepot. Zo krijg je zicht op uitzonderlijk fragiele stukken en kunnen de objecten die last hebben van insectenvraat afgezonderd worden en de nodige behandelingen voorzien worden.
Interieurwachters van Monumentenwacht of andere particulieren kunnen je hierbij helpen.
- ❖ Bepaal **welke stukken van de interne collectie** van de kerk waarin het erfgoeddepot geïnstalleerd wordt er baat bij zouden hebben om **in het depot** bewaard te worden. Houd daarbij rekening met eventuele nevenfuncties en de aard van ontsluiting van het kerkgebouw.

Depotinrichting

- ❖ Scheid de **depotruimte** fysiek af van andere (publieke) ruimtes. De depotruimte is gereserveerd voor de bewaring van erfgoedobjecten. Voorzie ook een (mobiele) **werktafel** en een **verpakingsstation of -ruimte**. Daarnaast dient er **bergruimte** voorzien te worden voor de opslag van bv. schoonmaak-, foto- en registratiemateriaal en andere praktische zaken. Een **transitruimte** biedt op louter tijdelijke basis onderdak aan erfgoedobjecten. Het is aangeraden om de functie(s) hiervan duidelijk af te bakenen om dump te vermijden (bv. in afwachting op waardering, in afwachting op registratie en toekenning standplaats, in afwachting op toestandscontrole, etc.). Voorzie indien mogelijk een afzonderlijke **werkruimte** waar een voor de mens comfortabele temperatuur behaald kan worden. Tenslotte dient in het geval van een actieve depotwerking eveneens gedacht te worden aan **sanitair** en een **kitchenette**. Sommige depots beschikken eveneens over een **quarantaineruimte** waarin objecten die een risico vormen voor de rest van de collectie tijdelijk in isolement geplaatst kunnen worden. Dit kan even goed een demonteerbare constructie zijn. Kan je dit moeilijk inpassen in het depotplan voor de kerk? Ga na of een nabijgelegen regionaal erfgoeddepot (of commercieel depot) die optie aanbiedt.
Meer informatie i.v.m. de praktische organisatie en inrichting van depotruimtes vind je terug via het betreffende [hoofdstuk op Erfgoedwijzer](#).
- ❖ Plaats objecten **per objectcategorie** (schilderijen, religieus textiel, religieus vaatwerk,...) **en vervolgens op grootte**. Dit leidt tot efficiënter ruimtegebruik en biedt de mogelijkheid om, rekening houdend met de klimaatvoorkeuren per categorie, objecten in verschillende klimaatzones te bewaren. Meer info, aandachtspunten en tips voor de plaatsing van objecten in het depot, vind je terug op [deze pagina](#) van Erfgoedwijzer.
- ❖ Ga bij voorkeur voor **modulair meubilair**; dit biedt flexibiliteit bij het uitbreiden of inkrimpen van de depotcollectie en eventuele functiewijzigingen van de ruimtes. Een modulair reksysteem kan met enige zin voor creativiteit eenvoudig dienst doen voor de opslag van allerhande erfgoedvoorwerpen.
Verder biedt Erfgoedwijzer een handig overzicht van de diverse opslagmogelijkheden voor de volgende objecttypes:
 - [Schilderijen](#)
 - [Houten beelden en meubels](#)
 - [Stenen objecten](#)
 - [Gepolychromeerde objecten](#)
 - [Textiel](#)
- ❖ Praktische tips:
 - Plaats rekken en kasten nooit helemaal tegen een (buiten)muur of tot tegen het plafond/gewelf. Laat 5 tot 10 cm vrij voor een buitenmuur en min. 30 cm tot het plafond i.f.v. een goeie luchtcirculatie en vermijden van microklimaat/condensvorming en goede werking van rookdetectoren.
 - Vermijd het hoog plaatsen van objecten; dit kan vaak niet op een veilige manier gebeuren.
 - Voorzie voldoende beweegruimte: looppaden ca. 120 cm (minimaal 80 cm), circulatiegangen 150 cm (of noodzakelijke breedte voor het gebruik van transporthulpmiddelen en het plaatsen van voorwerpen).
 - Weeg de hoogte van de rekken af volgens ergonomie en beschikbare hulpmiddelen.

Streefwaarden klimaat

Duurzaamheid

De laatste jaren wordt een sterk pleidooi gevoerd voor passief klimaatbeheer in erfgoedinstellingen. Wetenschappelijke inzichten uit de jaren 90 en het streven naar ecologische duurzaamheid zorgden voor internationale consensus over soepelere klimaatrichtlijnen. Gespecialiseerde klimaatinstallaties zijn niet alleen peperduur in onderhoud, energie en installatie, maar vergen veelal ook grote structurele ingrepen aan de bouwschil³⁹. Reden te meer dus om naar laagdrempelige, duurzame, slimme oplossingen te zoeken bij het inrichten van een erfgoeddepot in een kerkgebouw.

Inzetten op de 'genezing' van de bouwschil, het in kaart brengen van het binnenklimaat op verschillende plaatsen in de kerk en het creëren van autonome volumes en klimaatzones biedt mogelijkheden om toe te werken naar een duurzaam klimaatbeheer. Bovendien ga je hiermee onnodige kosten uit de weg.

Richtlijnen rond RV en T voor erfgoeddepots in kerkgebouwen

Het bepalen van de juiste klimaatomstandigheden voor erfgoedbewaring is maatwerk en het onderzoek naar het gedrag van voorwerpen is nog volop aan de gang. Resultaten zijn soms tegenstrijdig, waardoor het moeilijk is om algemene richtlijnen te formuleren. [In dit artikel van Faro](#) vind je een samenvatting van het onderzoek naar en de huidige kennis over de reactie van materialen op schommelingen in RV. Informatie over de gevoeligheid van materialen bij verschillende temperaturen, vind je [hier](#).

De volgende **vuistregels** bieden houvast voor het streven naar een verantwoord bewaarklimaat voor erfgoedobjecten:

- RV:
 - o Algemene richtwaarden: 35-65%
 - o Papier is heel gevoelig voor schommelingen en houdt beter stand bij een lage RV (30-50%)
 - o Metaal: ≤ 30 à 35%
 - o Textiel: 40-60% (niet lager want vezels kunnen uitdrogen, niet hoger want gevoelig voor schimmelvorming)
 - o 70% en hoger: kans op schimmelvorming
- T:
 - o Schommelingen dienen gestaag te verlopen
 - o T-waarde = compromis tussen wat goed is voor de erfgoedobjecten en wat werkbaar is voor de depotmedewerkers → richtwaarde: ca. 18°C
 - o Lagere T mag ook (bv. ca. 13 of 14°C), maar niet comfortabel voor de mens. Opwarmen tijdens de werkuren is niet aangeraden. Wel zou er een aparte werkruimte voorzien kunnen worden waar afzonderlijk verwarmd wordt.

Opgepast: in kerkgebouwen waar een historisch **orgel** aanwezig is dat met middelen van de Vlaamse gemeenschap gerestaureerd werd, gelden afzonderlijke maatregelen voor het behoud van dit klankinstrument. In dat geval worden doorgaans de volgende streefwaarden meegegeven:

- RV: 50-70%
- T: 8-16 °C

³⁹ Olbrechts, A.-C., *Hoe duurzaam is het binnenklimaat?*, FARO. Tijdschrift voor cultureel erfgoed 14, 2 (2021), p. 44.

Neem in dit geval contact op met het Agentschap Onroerend Erfgoed voor verdere begeleiding en advies.

Over **verwarming**: lage temperaturen zijn niet noodzakelijk nefast voor de bewaring van erfgoed; in tegendeel. Desondanks worden vriestemperaturen bij voorkeur vermeden, aangezien dit in samenhang met vocht voor schade kan zorgen. (Bij)verwarmen kan om de RV in het gebouw te beïnvloeden. Doe dit steeds gecontroleerd en gestaag (max. 2°C stijging per uur). Deze aanbeveling geldt zowel voor de depotruimte als voor de rest van het kerkgebouw, aangezien ook daar erfgoedobjecten opgesteld zijn.

Het inbrengen van afzonderlijke volumes (zgn. '**box-in-box**'-principe) zorgt voor een extra buffer, waardoor fluctuaties en variaties⁴⁰ in de temperatuur en relatieve vochtigheid in de globale kerkruimte, geen directe impact uitoefenen op de erfgoedobjecten in de box.

Het **creëren van verschillende klimaatzones**⁴¹ kan diverse vormen aannemen. Naast het box-in-box systeem, kan het gebruik van meerdere, bestaande ruimtes in het gebouw (waardoor het aandeel regenbelaste en bezonde gevels wijzigt, alsook de impact van de wind) voor een ander binnenklimaat zorgen in die ruimtes. Ook kunnen **luchtdichte dozen en vitrines** een handig hulpmiddel zijn om een gunstiger klimaat te creëren. **Silicagel** kan tenslotte een handig hulpmiddel zijn om de vochtigheidsgraad verder naar beneden te halen en kan zowel aangebracht worden in kleinere verpakkingen als in levensgrote box-in-box constructies.

Onderstaande ASHRAE⁴²-tabel (fig. 1) beschrijft diverse klimaatklassen voor erfgoedinstellingen (van AA tot D met streefwaarden en toegestane fluctuaties). Technische experts baseren zich hier doorgaans op als richtlijn voor het uitzetten van een toegepast klimaatbeheersysteem en het uittekenen van de depotinrichting.

Wat kerkgebouwen betreft (historische huizen) zullen **vooral klassen C en D** haalbaar blijken en in sommige gevallen klasse B. Daarbij dient gezegd dat **klasse D hogere risico's stelt voor de meeste erfgoedvoorwerpen**. Het inrichten van een nieuw erfgoeddepot in een kerkgebouw waar enkel klasse D haalbaar blijkt wordt niet aangeraden, tenzij er verschillende klimaatzones gecreëerd kunnen worden (bv. d.m.v. box-in-box of compartimentering).

Voor de bewaring van de eigen, interne collectie in een kerkgebouw met klasse D is het aangewezen om een toestandscontrole uit te voeren. Hun bewaarstoestand verraadt de lange termijnreactie van diverse materialen op het binnenklimaat en kan indicaties geven voor noodzakelijke aanpassingen.

(Bovenstaande illustreert het belang van klimaatmetingen en dit gedurende minstens een jaar (om ook zicht te krijgen op seizoenale schommelingen). Evaluatie van deze resultaten biedt de kans om, indien mogelijk, te kiezen voor het kerkgebouw met een hogere (haalbare) ASHRAE-klasse voor de inrichting van een erfgoeddepot.)

⁴⁰ Variatie = gecontroleerde verandering van temperatuur of relatieve vochtigheid in tijd (bv. door verwarmen in functie van publieksactiviteiten).

⁴¹ Zone = een ruimte of een groep ruimtes in een gebouw die wat betreft omgang en/of klimaatwisen gelijkwaardig zijn.

⁴² ASHRAE: American Society of Heating, Refrigerating and Air-Conditioning Engineers.

Type collectie en gebouw	Type controle	Langetermijn-buitengrenzen ⁵	Jaargemiddelde streefwaarde	Seizoen-aanpassingen van het jaar-gemiddelde ⁶	Korte fluctuaties en ruimtelijke gradiënten ⁷
Musea, tentoonstellingszalen, archieven en bibliotheken in moderne, functioneel gebouwde ruimten Temperatuur is op of nabij comfort	AA Precisiecontrole, geen seizoenaanpassing	$\geq 35\%$ RV $\leq 65\%$ RV $\geq 10^\circ\text{C}$ $\leq 25^\circ\text{C}$	Voor permanente tentoonstellingen het historisch jaargemiddelde van RV en T	Geen aanpassingen RV Toename 5°C Afname 5°C	$\pm 5\%$ RV $\pm 2^\circ\text{C}$
	A1 Precisiecontrole, seizoenaanpassing in RV en T	$\geq 35\%$ RV $\leq 65\%$ RV $\geq 10^\circ\text{C}$ $\leq 25^\circ\text{C}$	In openbare tentoonstellingsruimten kan comforttemperatuur van toepassing zijn	Toename 10% RV Afnamen 10% RV Toename 5°C Afname 10°C	$\pm 5\%$ RV $\pm 2^\circ\text{C}$
	A2 Precisiecontrole, seizoenaanpassing in T	$\geq 35\%$ RV $\leq 65\%$ RV $\geq 10^\circ\text{C}$ $\leq 25^\circ\text{C}$		Geen aanpassingen RV Toename 5°C Afname 10°C	$\pm 10\%$ RV $\pm 2^\circ\text{C}$
Musea, tentoonstellingszalen, archieven en bibliotheken waarin spanning op gebouw een rol speelt (bv. historische huis musea) ⁸	B Beperkte controle, seizoenaanpassing in RV en grote seizoenaanpassing in T ⁹	$\geq 30\%$ RV $\leq 70\%$ RV $\leq 30^\circ\text{C}$	Voor permanente tentoonstellingen het historisch jaargemiddelde van RV en T	Toename 10% RV Afnamen 10% RV Toename 10°C Afname 20°C	$\pm 10\%$ RV $\pm 5^\circ\text{C}$
	C Voorkom grote RV-extremen en Voorkom hoge extremen in T	$\geq 25\%$ RV $\leq 75\%$ RV $\leq 40^\circ\text{C}$	$25\% \leq \text{RV} \leq 75\%$ gedurende het gehele jaar $T \leq 25^\circ\text{C}$		Niet langer dan X dagen boven de 65% (zie schimmel-figuur). ¹⁰ Temperatuur zelden boven 30°C
Collectie in open gebouwen en historische huizen	D Voorkom hoge RV	$\leq 75\%$ RV			Niet langer dan X dagen boven de 65% . ²⁴

Figuur 1. Tabel met ASHRAE-klassen (uit: B. Ankersmit en M. Stappers, *Het binnenklimaat in het programma van eisen van erfgoedinstellingen*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2020, p. 42).

Aanvullende literatuur

Het FARO-magazine wijdde een nummer toe aan het thema ‘duurzaam binnenklimaat’: “Dossier duurzaam binnenklimaat.” *FARO. Tijdschrift voor cultureel erfgoed* 14, 2 (2021) 42-73.

De meest recente visie en richtlijnen rond klimaatbeheer in erfgoedinstellingen werden gebundeld in de publicatie van de Nederlandse Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2019) ‘Het binnenklimaat in het programma van eisen van erfgoedinstellingen’. Deze kan je hier downloaden: www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2020/01/01/het-binnenklimaat-in-het-programma-van-eisen

Meer informatie omtrent het meten van het binnenklimaat:

<https://faro.be/kennis/binnenklimaat/hoe-meet-u-het-binnenklimaat>

Meer informatie over het bepalen van de eisen voor het binnenklimaat:

<https://faro.be/kennis/binnenklimaat/hoe-bepaalt-u-de-eisen-voor-het-binnenklimaat>

Meer informatie over het beheersen van het binnenklimaat:

<https://faro.be/kennis/binnenklimaat/hoe-beheerst-u-het-binnenklimaat>

BIJLAGE 3: Overzicht subsidiemogelijkheden voor de uitbouw van een erfgoeddepot in een parochiekerk

NOOT: OF EEN PROJECT AL DAN NIET ONTVANKELIJK IS, WORDT DOORGAANS CASE PER CASE GEËVALUEERD. DIRECTE BETROKKENEN NEMEN DAAROM BEST RECHTSTREEKS CONTACT OP MET DE BETREFFENDE INSTANTIE OM NA TE GAAN OF HET PROJECT EFFECTIEF IN AANMERKING KOMT VOOR BETOELAGING.

Instandhouding exterieur en interieur kerkgebouw (met erfgoeddepot)

	Erfgoeddepot in beschermde parochiekerk	Erfgoeddepot in niet- beschermde parochiekerk
Agentschap Onroerend Erfgoed	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Erfgoedpremie standaardprocedure (40%): reguliere instandhoudings- en restauratiewerken (zuiver met oog op behoud erfgoedwaarden, níet in kader van nieuwe functie) ▪ Verhoogd premiepercentage voor kerkgebouw dat nog gebruikt wordt voor de eredienst én een goedgekeurd kerkenbeleidsplan kan voorleggen (+20%) ▪ Aanvullende erfgoedpremie voor goed onderhoud (+10%) ▪ Erfgoedpremie via oproep (2021): instandhoudings- en restauratiewerken nodig om herbestemming en structurele nevenbestemming van kerken te verzekeren 	
Agentschap Binnenlands Bestuur		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Renovatie van niet als monument beschermde gebouwen van de erkende eredienst (30%)
Provincie West- Vlaanderen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ‘Onderhoud van [beschermde en niet beschermde] onroerend erfgoed’ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ‘Onderhoud van [beschermde en niet beschermde] onroerend erfgoed’ ▪ ‘Instandhouding van [niet beschermde] onroerend erfgoed’

Provincie Oost-Vlaanderen		
Provincie Vlaams-Brabant		<ul style="list-style-type: none"> ▪ ‘Ondersteuning bij het waarderen en het behoud van waardevol onroerend erfgoed met een publieke functie in Vlaams-Brabant’ (o.a. uitvoering herstel- en instandhoudingswerken)
Provincie Antwerpen		
Provincie Limburg	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ‘Projecten onroerend erfgoed’ (enkel uitgaven die niet subsidieerbaar zijn door het Agentschap Onroerend Erfgoed) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ‘Projecten onroerend erfgoed’

Vraag bij de provinciale diensten platteland na of er kansen in het verschiet liggen via **LEADER** of **PDPO**.

Vorbereidend onderzoek (klimaat, stabiliteit, ontwerpnd,...)

	Erfgoeddepot in beschermde parochiekerk	Erfgoeddepot in niet-beschermde parochiekerk
Agentschap Onroerend Erfgoed	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bestemmings- en herbestemmingsonderzoek (bv. materiaaltechnisch, stabiliteit) 	
Agentschap Binnenlands Bestuur		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Studies voor herbestemming van parochiekerken (indien nog niet onttrokken aan de eredienst) ▪ Studies en aanpassingsinvesteringen voor nevenbestemmingen (indien nog niet onttrokken aan de eredienst)
Provincie West-Vlaanderen		
Provincie Oost-Vlaanderen		
Provincie Vlaams-Brabant		<ul style="list-style-type: none"> ▪ ‘Ondersteuning bij het waarderen en het behoud van waardevol onroerend erfgoed met een publieke functie in Vlaams-Brabant’ (o.a. technische voorstudies voor her- of nevenbestemming en participatieve voortrajecten i.f.v. de implementatie van het kerkenbeleidsplan)
Provincie Antwerpen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Begeleid en gesubsidieerd bestemmingsonderzoek (bv. ontwerpnd onderzoek en participatie) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Begeleid en gesubsidieerd bestemmingsonderzoek (bv. ontwerpnd onderzoek en participatie)
Provincie Limburg	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ‘Projecten onroerend erfgoed’ (enkel uitgaven die niet subsidieerbaar zijn door het Agentschap Onroerend Erfgoed) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ‘Projecten onroerend erfgoed’

Vraag bij de provinciale diensten platteland na of er kansen in het verschiep liggen via **LEADER** of **PDPO**.

Realisatie (ruimtelijke ingrepen, depotmeubilair, materialen)

	Erfgoeddepot in beschermde parochiekerk	Erfgoeddepot in niet-beschermde parochiekerk
Agentschap Onroerend Erfgoed	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Erfgoedlening 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Erfgoedlening (als het kerkgebouw opgenomen is in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed)
Agentschap Binnenlands Bestuur		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Studies en aanpassingsinvesteringen voor nevenbestemmingen (indien nog niet onttrokken aan de eredienst)
Departement Cultuur, Jeugd en Media	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Investeringsubsidies voor grote culturele infrastructuur 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Investeringsubsidies voor grote culturele infrastructuur
Provincie West-Vlaanderen		
Provincie Oost-Vlaanderen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Subsidies voor de inrichting van een onroerend erfgoeddepot (ook voor een gezamenlijk en/of in situ depot voor kerkelijk erfgoed) ▪ Jaarlijkse groepsaankoop verpakkingsmateriaal 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Subsidies voor de inrichting van een onroerend erfgoeddepot (ook voor een gezamenlijk en/of in situ depot voor kerkelijk erfgoed) ▪ Jaarlijkse groepsaankoop verpakkingsmateriaal
Provincie Vlaams-Brabant		
Provincie Antwerpen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Subsidie voor aanpassingsinvesteringen (bij her- of nevenbestemming van kerken) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Subsidie voor aanpassingsinvesteringen (bij her- of nevenbestemming van kerken)
Provincie Limburg	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 'Projecten onroerend erfgoed' (enkel voor onroerenderfgoeddepots, ook voor eenmalige opstartende aankoop verpakkingsmaterialen) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 'Projecten onroerend erfgoed' (enkel voor onroerenderfgoeddepots, ook voor eenmalige opstartende aankoop verpakkingsmaterialen)

Vraag bij de provinciale diensten platteland na of er kansen in het verschiet liggen via **LEADER of PDPO**.

Vraag ook bij de **erfgoedcellen** na of er mogelijkheden tot ondersteuning zijn (bv. verpakkingsmaterialen). Een overzicht van de erfgoedcellen in Vlaanderen en een link naar hun websites vind je [hier](#).

Depotwerking (vaste kosten, personeel, uitvoering basistaken)

	Erfgoeddepot in beschermde parochiekerk	Erfgoeddepot in niet-beschermde parochiekerk
Agentschap Onroerend Erfgoed	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Werkingsubsidies voor erkende onroerend erfgoeddepots (bovenlokaal, n.v.t. voor werking rond roerend religieus erfgoed, enkel aanvullend indien opslag onroerend erfgoed voorzien is in collectieprofiel) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Werkingsubsidies voor erkende onroerend erfgoeddepots (bovenlokaal, n.v.t. voor werking rond roerend religieus erfgoed, enkel aanvullend indien opslag onroerend erfgoed voorzien is in collectieprofiel)
Departement Cultuur, Jeugd en Media	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Werkingsubsidies voor collectiebeherende organisaties (enkel als het om een extern depot van een erkend museum op Vlaams/regionaal niveau gaat) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Werkingsubsidies voor collectiebeherende organisaties (enkel als het om een extern depot van een erkend museum op Vlaams/regionaal niveau gaat)
Provincie West-Vlaanderen		
Provincie Oost-Vlaanderen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Subsidie voor erfgoedwerking ▪ Subsidie voor erfgoedprojecten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Subsidie voor erfgoedwerking ▪ Subsidie voor erfgoedprojecten
Provincie Vlaams-Brabant		
Provincie Antwerpen		
Provincie Limburg	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ‘Jong redt oud’-projectsubsidie (voor jongerenprojecten waarbij jongeren actief aan de slag gaan met onroerend erfgoed, dus eerder voor onroerenderfgoeddepots) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ‘Jong redt oud’-projectsubsidie (voor jongerenprojecten waarbij jongeren actief aan de slag gaan met onroerend erfgoed, dus eerder voor onroerenderfgoeddepots)

Vraag ook bij de **erfgoedcellen** na of er mogelijkheden tot ondersteuning zijn. Een overzicht van de erfgoedcellen in Vlaanderen en een link naar hun websites vind je [hier](#).

BIJLAGE 4: Overzicht hulplijnen

Advies en begeleiding

Agentschap Onroerend Erfgoed	<ul style="list-style-type: none"> - Advies en begeleiding rond onder meer: <ul style="list-style-type: none"> o Instandhouding van en ingrepen aan het exterieur en interieur van beschermde kerkgebouwen o Orgels o Cultuurgoederen - Financiële steun (ga naar 'Overzicht subsidiemogelijkheden' op www.parcum.be/een-erfgoeddepot-in-je-kerk voor meer info)
Agentschap Binnenlands Bestuur	<ul style="list-style-type: none"> - Financiële steun (ga naar 'Overzicht subsidiemogelijkheden' op www.parcum.be/een-erfgoeddepot-in-je-kerk voor meer info)
Departement Cultuur, Jeugd en Media	<ul style="list-style-type: none"> - Advies en begeleiding rond topstukken - Erfgoeddatabanken - Financiële steun (ga naar 'Overzicht subsidiemogelijkheden' op www.parcum.be/een-erfgoeddepot-in-je-kerk voor meer info)
Bisdommen: <ul style="list-style-type: none"> - Vicariaat Vlaams-Brabant Mechelen - Bisdom Brugge - Bisdom Gent - Bisdom Antwerpen - Bisdom Hasselt 	<ul style="list-style-type: none"> - Procedure onttrekking aan de eredienst - Omgang met kerkelijke collecties
FARO	<ul style="list-style-type: none"> - Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed en meer specifiek erfgoedzorg, o.a.: <ul style="list-style-type: none"> o Uitbouw van een depotgebouw/-ruimte (depotfuncties, meubilair, klimaat,...) o Collectiemanagement o Veiligheidszorg - Vormingen
HERITA	<ul style="list-style-type: none"> - Tips en inspiratie rond (alternatieve) financieringsvormen voor een historisch pand
PARCUM	<ul style="list-style-type: none"> - Expertisecentrum voor religieus erfgoed (integraal), o.a.: <ul style="list-style-type: none"> o Toekomst kerkgebouw o Veiligheidszorg o Inventarisatie, waardering, herbestemming, taxatie, behoud en ontsluiting collectie - Vormingen en instrumenten - Netwerk
Monumentenwacht	<ul style="list-style-type: none"> - Toestandsbeschrijving bouwschil, interieur en collectie - Advies i.v.m. preventieve conservatie interieur en roerend erfgoeditems

Provinciale diensten erfgoed en platteland	<ul style="list-style-type: none"> - Financiële steun (ga naar ‘Overzicht subsidiemogelijkheden’ op www.parcum.be/een-erfgoeddepot-in-je-kerk voor meer info) - Begeleiding bij inventarisatie, waardering, bewaring - Begeleiding bij her- en nevenbestemmen kerkgebouw <p>Elk provinciebestuur legt eigen accenten in de erfgoedwerking. Neem contact op met de diensten platteland en/of erfgoed of neem een kijkje op de websites om te zien wat kan.</p>
Erfgoedcellen	<ul style="list-style-type: none"> - Begeleiding bij inventarisatie, waardering, bewaring roerend en immaterieel religieus erfgoed - Soms mogelijkheden voor beperkte financiële steun <p>Elke erfgoedcel legt eigen accenten in de werking. Neem contact op met de erfgoedcel actief in jouw regio om na te gaan wat kan.</p>
Intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten (IOED's)	<ul style="list-style-type: none"> - Advies en begeleiding rond de omgang met het onroerend religieus erfgoed (bouwkundig, archeologisch, landschappelijk) <p>Neem contact op met de IOED actief in jouw regio om na te gaan wat kan.</p>

Instrumenten en infopagina's

Inventaris Onroerend Erfgoed	Op zoek naar het statuut, het beheersplan en/of bouwhistorische informatie i.v.m. het kerkgebouw? De Inventaris Onroerend Erfgoed biedt een overzicht van het waardevolle erfgoed in Vlaanderen (m.a.w.: beschermd en niet-beschermd onroerend erfgoed).
Overzicht erkende onroerenderfgoeddepots Vlaanderen	Gerangschikt overzicht van alle door de Vlaamse overheid erkende onroerenderfgoeddepots. Ga na waar u terecht kan met uw erfgoed. Sommige onroerenderfgoeddepots bieden ook (tijdelijke) opslagplaats voor de bewaring van roerend religieus erfgoed en/of cultuurgoederen. Contacteer het erkende onroerenderfgoeddepot actief in jouw regio om na te gaan wat kan.
Depotfiches (FARO)	Benieuwd naar het depotprofiel en op zoek naar info en voorbeelden rond de financiering, inrichting, beheerstructuur, etc. van bestaande erfgoeddepots in Vlaanderen? Deze depotfiches bieden je een blik achter de schermen.
Erfgoedkaart (FARO)	Overzicht van alle (aangemelde) organisaties uit het Vlaams cultureel erfgoedveld (musea, archiefinstellingen, erfgoedbibliotheken, erfgoedverenigingen, organisaties voor volkscultuur, expertisecentra, erfgoedcellen, lokale erfgoedverenigingen).
Erfgoedwijzer (FARO)	Kennisplatform met aanbevelingen, stappenplannen en praktische tips voor de dagelijkse erfgoedpraktijk.
RE-ORG	De RE-ORG-methode, gecreëerd door ICCROM, UNESCO en het Canadian Conservation Institute (CCI), is een

	<p>stapsgewijze handleiding die is ontworpen om erfgoedprofessionals te helpen bij het reorganiseren van hun museumopslag.</p> <p>Vooraf te gebruiken als inspiratiebron, door middel van hun foto's:</p> <p>https://re-org.tumblr.com/</p>
Publicaties Monumentenwacht	Brochures met handige tips voor onderhoud en herstel van erfgoed.
Stappenplan Religieus Erfgoed	Stappenplan voor het waarderen, selecteren en herbestemmen van roerend religieus erfgoed in parochiekerken.
Vraag & Aanbod (PARCUM)	Platform voor het kerkelijk herbestemmen van dakloos roerend religieus erfgoed.

Bibliografie

Publicaties

“Dossier duurzaam binnenklimaat.” *FARO. Tijdschrift voor cultureel erfgoed* 14, 2 (2021) 42-73.

Ankersmit, B. en Stappers, M., *Het binnenklimaat in het programma van eisen van erfgoedinstellingen*, Amersfoort, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2020.

Vlaamse bisschoppen. *Het kerkgebouw. Betekenis en toekomst*. Verklaringen van de bisschoppen van België 44, Brussel, Halewijn, 2020.

Overheidsdocumenten

Cultureelerfgoeddecreet van 24 februari 2017.

Cultuurgooderen in monumenten. Richtlijn om te beoordelen of cultuurgooderen deel uit maken van de bescherming, 21 december 2015.

Decreet betreffende de materiële organisatie en werking van de erkende erediensten, 7 mei 2004.

Decreet houdende bescherming van het roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang, 24 januari 2003.

Het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014.

Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.

Jambon, J., *Strategische Visienota Cultureel Erfgoed*, 31 maart 2021.

Somers, B. en Diependaele, M., *Visienota: Beleidsmaatregelen voor de her- en nevenbestemming van parochiekerken in Vlaanderen*, 2021.

Vlaams Parlement. Schriftelijke vraag nr. 534 van Kristof Slagmulder, 12 mei 2021. <https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1716835> (laatst geraadpleegd op 24 september 2021).

Websites

<https://faro.be/> (FARO - Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed).

<https://faro.be/kennis> (FARO - Erfgoedwijzer).

<https://erfgoedkaart.be/> (FARO – Erfgoedkaart).

<https://uitleendienst erfgoed.be/#/> (FARO – Uitleendienst Erfgoed).

<https://www.herita.be/> (HERITA).

<https://www.stappenplanreligieuserfgoed.be/> (Stappenplan voor het waarderen, selecteren en herbestemmen van roerend religieus erfgoed in parochiekerken, 2016, resultaat van een samenwerking tussen PARCUM, Provincie Antwerpen en Provincie Oost-Vlaanderen).

<https://www.parcum.be/nl/> (PARCUM – Museum en expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur).

<https://www.parcum.be/nl/erfgoedadvies/vraag-aanbod> (PARCUM - Vraag & Aanbod).

<https://www.parcum.be/nl/herbestemming-kerken> (PARCUM – Databank herbestemming kerken).

<https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/cultureel-erfgoed/erfgoedatabanken> (Departement Cultuur, Jeugd en Media - Vlaamse erfgoedatabanken).

<https://lokaalbestuur.vlaanderen.be/financiering/specifieke-subsidies/specifieke-subsidies-abb> (Agentschap Binnenlands Bestuur - Gesubsidieerde infrastructuur).

<https://www.onroenderfgoed.be/> (Agentschap Onroerend Erfgoed – Vlaanderen)

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/> (Agentschap Onroerend Erfgoed – Inventaris Onroerend Erfgoed).

<https://www.onroenderfgoed.be/overzicht-van-de-erkende-ioeds> (overzicht IOED's in Vlaanderen).

<https://www.onroenderfgoed.be/overzicht-van-de-erkende-onroenderfgoeddepots> (overzicht erkende onroenderfgoeddepots in Vlaanderen).

<https://www.vlaanderen.be/cjm/nl> (Departement Cultuur, Jeugd en Media – Vlaanderen).

<https://www.erfgoedcellen.be/> (overzicht erfgoedcellen in Vlaanderen).

<https://www.provincieantwerpen.be/>.

<https://www.west-vlaanderen.be/>.

<https://oost-vlaanderen.be/>.

<https://www.vlaamsbrabant.be/nl>.

<https://www.limburg.nl/>.

<https://www.monumentenwacht.be/> (Monumentenwacht).

<https://www.monumentenwacht.be/publicaties?q=&subject%5B%5D=3013> (Monumentenwacht – Publicaties).

<https://www.kerknet.be/vicariaat-vlaams-brabant-en-mechelen/contact> (Vicariaat Vlaams-Brabant Mechelen).

<https://www.kerknet.be/bisdom-brugge/contact> (Bisdom Brugge).

<https://www.kerknet.be/bisdom-gent/contact> (Bisdom Gent).

<https://www.kerknet.be/bisdom-antwerpen/contact> (Bisdom Antwerpen).

<https://www.kerknet.be/bisdom-hasselt/contact> (Bisdom Hasselt).

<https://www.iccrom.org/section/preventive-conservation/re-org> (ICCROM – RE-ORG-methode).

https://www.cultuurloket.be/sites/default/files/2020-01/CL_Wegwijs-in-de-terminologie-bij-schenken-en-gebruiken_A3_v2.pdf (Cultuurloket – Terminologie bij schenken en gebruik).

<https://www.notaris.be/wonen/erfpacht-opstal-en-natrekking/erfpacht> (Notaris.be - Erfpacht).

<https://www.wa.de/hamm/hamm-mitte-ort370531/fruehere-heilig-geist-kirche-hamm-soll-abgerissen-werden-wohnungen-moeglich-investor-interesse-9689292.html> (artikel over Heilige Geestkerk in Hamm, Duitsland, die tijdelijk dienst deed als depot).

<https://www.koksijde.be/nieuws/navigo-museum-komt-een-potvis-wonen-0> (NAVIGO - Oostende).

https://www.lanaken.be/visitlanaken/Ontdekken/Mooiste_Dorp_van_Vlaanderen_Oud_Rekem/Museumkerk (website Museumkerk Lanaken).

<https://erfgoedbrugge.be/collection-pagina/religieus-erfgoed/> (Erfgoed Brugge – Ontsluiting collecties parochiekerken).

Colofon

Rapport 'Depotkerken in Vlaanderen? Een onderzoek naar de voorwaarden voor (religieus) erfgoeddepots in Vlaamse kerken.'

Leuven, 24 september 2021

Coördinatie

Ellen Descamps

Tekst

Ellen Descamps en Phaedra Bosmans

Vormgeving

Marina Willekens

Stuurgroep

Jan Jaspers, Sara Vermeulen, Kaat De Langhe, Inge Debacker, Michel Lemmens, Wouter Lammens, Tijn Vereenoghe, Hilde Wouters, Ann Bries, Lien Lombaert, Jan De Cock, Inge Baetens